

BOĞAZLAR SORUMUNUN BİR EVRESİ¹ (1906 — 1914)

Y. HİKMET BAYUR

T. T. K. Üyesi, Manisa Saygısı

Bu yazımızda incelemek istediğimiz evre (safha), 31/9/1907 de imzalanan İngiliz-Rus anlaşması için yapılan görüşmeler sırasında başlar ve 1914 de genel savaşın patlamasıyla biter.

Bu evreden önce Rusya, Asya ve Doğu'da hemen her önemli sorumda, aldatıcı bazı görünüşler bir yana bırakılırsa, İngiltere ile karşın bir durumdadır; Balkanlar'da da Avusturya ile buna benzer bir durumdadır. Bu evreden önceki son yıllarda ise Rusya, Doğu Asya'da erişilmesi kolay sandığı pek büyük amaçlar arkasından koşmuş, Japonya'dan dayak yemiş, bir süre iç ayaklanmalar içinde bunalmış ve kendini yeni toparlamaya başlamıştır.

İnceleyeceğimiz evrede ise durum şöyledir: Almanya ile, bir çok denemeler sonucunda anlaşamamış olan İngiltere, önce Fransa ve sonra Rusya'ya yaklaşmış ve arada Üçlü anlaşma kurulmuştur; dolayısıyla artık Rusya, bir kaç göbektir olageldiği gibi, İstanbul ve Boğazlar işinde ileriye doğru atmak istediği gerçek her adımda karşısına Akdeniz'e egemen olan bu iki devletin dikilmeyeceğini ummaktadır. Bundan başka Çarlık, uzaklarda kovalamış olduğu amaçlardan vaz geçmek zorunda kaldıktan sonra, eski tarihî amaçlarına, Balkanlar'a, Yakın Doğu'ya ve Boğazlar'a doğru dönmeye karar vermiştir; bütün bu etkenler (âmil) dolayısıyla de Germen Devletleriyle (Almanya ve Avusturya) arası açılarmaktadır.

¹ Kaynaklar :

- 1) Babiâli Hazinei Evrakı (Sadaret ve Hariciye).
- 2) «Die Grosse Politik der europaeischen Kabinette 1870—1914». (A. B.)
- 3) «Oesterreich-Ungarns Aussenpolitik.» (Av. B.)
- 4) Alferd Francis Pribram : «Les Traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie, 1879—1914.»
- 5) «Documents diplomatiques français. 1871—1914.» (F. B.)
- 6) «British Documents on the origin of the War, 1898—1914.» (İ. B.)

Bu evre, Rusya'ya Boğazlar işinde hiçbir kazanç sağlamadan 1914 genel savaşının başlaması ve Rusya'nın İngiltere ve Fransa'nın yanında German Devletlerine karşı bir ölüm kalım savaşına girişmesiyle kapanır; bu kapanış Osmanlı'nın German Devletlerinin yanında yer almasıyla büsbütün kesinleşir.

I. İSTANBUL ve BOĞAZLAR SORUMU ÜZERİNDEKİ RUS GÖRÜŞÜ

İstanbul ve Boğazlar sorumunun 1906 ile 1914 arasındaki evresini anlatmadan önce işbu sorunun Çar Hükûmetince XIX uncu yüz yılın son ve XX nci yüz yılın başlarında genel olarak nasıl görüldüğünü gözden geçirmek isteriz. Bunu gösteren ve açıklayan pek çok yazı yazılmıştır. Bunlar arasında bizce en önemlisi Rus Dış Bakanlığı Kançılara Müdür Muavini N. A. Bazili'nin, Genelkurmay İkinci Başkanı Gl. Danilof, Deniz Genelkurmayında Kara Deniz Harekâtı Şubesi Müdürü Fırkateyn Kaptanı A. V. Nemitz ve yine Fırkateyn Kaptanı Bubnof'la danışarak ve onların düşünce ve dileklerini toplayarak yazmış olduğu uzun ve gizli rapordur¹; bunun adı: "Boğazlar üzerindeki amaçlarımız" dır. Bu belgenin tarihi: Sontesrin 1914 tür, yani genel savaş dolayısıyla yazılmıştır, ancak sorunun Çar Hükûmetince siyasal, tutumsal ve askerî bakımdan nasıl görüldüğünü eyice anlattığı gibi bu anlatış yalnız yazıldığı ânı değil, ondan epi önceki zamanlardaki durum ve görüşü de kapsamaktadır. Rapor 12 kısma ayrılmıştır. Başta: "Tarihî Boğazlar sorumunun Rusya için tutumsal, sevkülceysi ve

7) «Constantinople et les D troits.» ( . ve B.)

8) Emile Laloy: «Les Documents Secrets des Archives du Minist re des Affaires  trang res de Russie.» (E. L.)

9) Hikmet Bayur: «T rk  nkıl b  Tarihi.» (I. T.)

10) «Un Livre Noir.» (S. K.)

11) «La politique Russe d'Avant Guerre et la Fin de l'Empire des Tsars (1904—1917). M moires du Baron de Taube.» (Tau.)

12) Andr  N. Mandelstam: «La politique Russe d'acc s   la M diterran e au 20  si cle.» (Mand.)

13) «Correspondance entre Guillaume II et Nicolas II, 1894—1914.» (W. Ni)

14) «Les Ann es Fatales, Souvenirs de Serge Sazonof.

15) Liman von Sanders: «Cinq ans de Turquie.»

¹ I. ve B. , c. I. , b. 2, s. 43-80.

genel olarak siyasal önemi vardır,, denildikten sonra kısımlara geçilmektedir. Bu kısımların geniş bir özetini veriyoruz:

K. I. — (Boğazlar sorumunun tutumsal bir incelemesini kapsar. Boğazlar yolunun Rus dış tecimi için olan önemi aşağıdaki cetvelle belirtilmekte ve ondan sonra özeti görülecek düşünceler ileri sürülmektedir).

Rus çıkartı (biner ruble¹ hesabiyle)

	Boğazlar yolu ile	Rus İmparatorluğunun genel çıkartı (ihracat)
1903	410	1.001
1904	410	1.006
1905	406	1.077
1906 ²	378	1.094
1907	381	1.053
1908	345	998
1909	565	1.427
1910	565	1.449
1911	568	1.591
1912 ³	433	1.518

Son 10 yıl içinde Boğazlar yolu ile yapılan Rus çıkartı İmparatorluğun genel çıkartının ortalama olarak % 37 sidir.

Boğaz yolu ile dışarı yollanan malları karadan demiryolu ile göndermek elden gelmez, çünkü bu ikinci yol birincisinden 25 kere daha pahalıdır ve Boğazlar'dan geçerek çıkarılan mallar buğday ve ham maddeler gibi yükte ağır pahada hafif mallar olup demiryoluna yüklenirlerse dış piyasalarda satılamayacak kadar pahalılaşırlar. Türkiye'nin Trablusgarp savaşı sırasında Boğazları

¹ O zaman altın para ile bir ruble 11,5 kuruştan az artık idi. Metinde « biner ruble » denilmekte ise de bu bir basın yanlışlığı olup doğrusu « milyon ruble » olmalıdır; Fransız Hükûmetinin «Annuaire statistique» ine bakılınca bu kolay anlaşılır (1937 yılı, s. 432).

² 1906-1908 yıllarındaki düşüklük Rusya'nın Japonya'ya yenilişinin ve Rusya'daki ayaklanma ve iç didişmelerin sonucudur.

³ 1912 yılındaki düşüklük Trablusgarp savaşı sırasında Osmanlı Hükûmetinin Boğazlar'ı bir süre kapamış olmasının sonucudur.

bir süre için kapamış olması Rusya'yı ayda 30 milyon ruble¹ zarara sokmuştur.

Boğazlar yolunun Rusya için önemi git gide artacaktır; Rus Güney vilâyetleri (Ukranya) çok çabuk gelişmektedir; orada denize yakın olarak bol demir ve kömürün bulunması yüzünden oraları zengin bir sanayi bölgesi olacaktır; taşıtların gelişmesi ve Karadeniz'in tutumsal iç bölgesinin (hinterland économique) ve hele İran'ın² doğal zenginliklerinin sömürülmesi de bu Boğazlar yolunun Rusya için olan önemini arttıracaktır. Dolayısıyla Boğazlar'dan geçen tecim yolunun özgür kalması, Rusya ve onun tutumsal bakımdan gelişmesi için, kendisinden vaz geçilemeyecek kadar önemli bir şart gibi görünmektedir. Bugünkü duruma göre bu şartın yerine getirilmiş olduğu söylenilemez. Olaylar göstermiştir ki Türkiye bunu kendisi için gerekli sanınca Rus asıllarına aldırış etmeden Boğazlar'ı kapamaktadır. Onun Trablus savaşı sırasında özel³ korunma sebepleri dolayısıyla bunu yapışı bir aşama meşru sayılabilirse de eylül 1914 ortasında⁴ kimse ile savaşmakta değilken bunu yapışı bir suyi istimal idi.

Rusya için ana önemde olan böyle bir tecim yolunun bir yabancı devletin keyfine (caprice) ve onun dış ilişkilerinin durumuna bağlı kalması kabul edilemez. Bu yalnızcana Rusya'nın can alacak siyasal asıllarına karşın değildir, onun ün ve onuru (prestige) bakımından da alçaltıcıdır.

Dolayısıyla Boğazlar işinde tutumsal bakımdan Rusya'nın amacı Rus teciminin hiç bir güçlüğü uğramadan bu yolu kullanmasının inancalanılması olmalıdır.

Bu inancalar gerçek olmalıdır. Yalnız hukukî inancalar yetmez; çünkü bunların ancak barışta değeri olabilir; savaş olursa bu inancaların işe yarayabilmesi onların güçle desteklenmesine bakar.

"Bunlar (yani bu inancalar) ancak Boğazlar'dan geçen deniz yolu şu veya bu biçimde baştan başa bizim yetkemiz (autorité)

¹ 3.5 milyon altın lira kadar eder.

² 1907 Rus-İngiliz anlaşması gereğince İran'ın Kuzeyi Rus etki bölgesi olmuştur.

³ Fransızcada «pour des raisons de défense personnelle» denilmekte olup, metinde bu son söz imlenilmiştir.

⁴ Genel savaş sırasında, daha Osmanlı, savaşa katılmamışken.

altında bulunursa gerçekten sağlam olur. Ancak bu yolun bekçiliği bizde olduğu varsayımıdadır ki (hypothèse) onun her ne olursa olsun herhangi bir yağınçtan (attentat) korunulabileceğine güvenebiliriz. „

Şunu da demek gerektir ki Boğazlar üzerinde bizim atalığımızın (tutelle) kurulması bize Akdeniz'e tutumsal çıkışı kesin olarak sağlamaz, çünkü bu atalık işbu denizde yeter bir deniz gücü olan ve bizimle savaşta bulunan bir devletin Boğazlar'ı abluka etmesini önleyemez.

K. 2. — Boğazlar'ın sevkülceyişi önemi şuradadır ki onları elinde tutan devlet, önemli bir donanma kullanmak zorunda olmadan yalnız gözetlemesiyle savaş gemilerinin Akdeniz'le Karadeniz arasında gidip gelmesini yasak edebilir. Bundan başka Boğazlar, bir donanmanın gerek Ak gerek Kara deniz'deki işlemleri (operations) için çok iyi bir deniz üssüdür.

İki Boğaz'dan birinin elde bulunması gemilerin bir denizden ötekine geçmesini önlemeye ve her ikisinin elde bulunması ise bu geçişi sağlamaya yarar.

Boğazlar denilince, Çanakkale Boğazi'yle ona yakın olan Tenedos, İmbros, Samotras ve Lemnos adaları arasındaki denizi de anlamak gerekir.

Boğazlar konusunun Rusya bakımından ortaya koyduğu sevkülceyişi sorumlar iki türlüdür:

Rusya, yabancı savaş gemilerinin Boğazlar'dan içeri girmesini önleyebilmeyi sağlayan bir durumu yeter bulabilir. Buna edilgin (passif) görüş diyebiliriz. Böylelikle Rus Karadeniz kıyılarının korunması işi son aşama kolaylaşmış olur ve işbu denizdeki Rus deniz gücünün ufaltılmasını ve yalnız oradaki donanmalarla boyölçecek bir duruma sokulmasını olanaklı kılar.

Bu savgal görüş karşısında daha geniş ve etkin (actif) bir görüş te akla gelebilir: her an için ve dolayısıyla bir savaş sırasında da savaş gemilerimizin iki deniz arasında işleyebilmesini sağlamak. Bunun için Karadeniz'den Akdeniz'e kadar olan bütün deniz yolunun bizim yetkemiz (autorité) altına girmesi gerekir. Ancak şu da unutulmamalıdır ki Akdeniz'e egemen olan bir devlet, donanmasının üstünlüğüne dayanarak bizimle savaşta ise gemilerimizin işbu denize çıkmasını her an önleyebilir.

Eğer Rus savaş gemilerine Akdeniz'e çıkış sağlanılabılırsa Karadeniz Rus donanmasının durumu baştan başa değişir, çünkü onu başka denizlerde de kullanabilmek olanağı elde edilmiş olur. Böylelikle Rusya bir kaç denizde, bütçesi için ağır bir yük olan, ayrı ayrı önemli donanmalar bulundurmak zorundan kurtulur; bundan sonra artık yalnız Karadeniz'de "tek bir açık deniz donanmamız"¹, bulunması olanaklı olur ve öbür denizlerde yalnız savgal düşüncelerle donanmalar bulundurabiliriz.

Bu yüzden deniz bütçemizin azalması, Boğazlar üzerinde yetkimizin kurulmasıyla katlanacağımız özdeksel özverileri (maddi fedakârlıkları) bir aşamaya kadar ödömler (telafi eder).

Bundan başka savaş gemilerimizin Boğazlar'dan özgürlükle geçmesi Akdeniz'de donanmamızla iş görebilmemizi sağlar; bu ise eğer yeter bir güçde bir donanmamız olursa, acundaki etkimizi (nüfuzumuzu) çok arttırır; önce de demiş olduğumuz gibi Boğazlar Akdeniz'de iş görececek bir donanma için çok iyi bir üstür.

Bu kanıtların değeri üzerinde şüphesiz pek çok aytışılabilir; ve hele hiç olmazsa bu sırada² Rusya için geniş ve saldırgal bir deniz siyasası gütmenin gerekliliği üzerinde şüpheler beslenilebilir. Ancak Boğazlar sorununun, Rus savaş gemilerine Akdeniz'e çıkmak olanağını sağlayacak biçimde çözölenmesi şu yüzden de çok önemlidir ki savaş sırasında tecim donanması savaş donanmasıyla eş şartlara altasıralıdır (tabidir). Şöyle ki her hangi bir devlet için Akdeniz'le Karadeniz arasında gidiş geliş, Boğazlar'a torpil dökölmesi dolayısıyla olanaksız kılınırsa yalnız bizim savaş gemilerimiz değil, bütün devletlerin tecim gemileri de geçemezler.

Dolayısıyla Boğazlar'daki etkin (aktif) sevkölceyi sorunun çözölenme biçimi, bizim tutumsal bakımdan Akdeniz'e çıkışımızı inancalamaktan ibaret olan çözöleme biçiminin eşidir, bu inancanın savaş zamanına da teşmili her ne olursa olsun gerekli göröldüğü ölçüde³,

¹ Tırnak metinde vardır.

² 1914 Sonbaharı yani genel savaşın başları.

³ Biraz dumanlı olan bu yazının daha iyi anlaşılması için fransızcasını da aşağı koymayı uygun gördük :

« Le problème stratégique actif des Détroits exige ainsi la même solution que celui qui consiste à garantir notre accès économique à la Méditerranée, dans la mesure ou l'on estime indispensable d'étendre cette garantie au temps de guerre. »

K. 3. — Boğazlar'da bu gün yürütölmekte olan arsiulusal usöl Rusya için çok kötüdür. Türkiye ile barış varken de Karadeniz Rus donanması bu usöl dolayısıyle işbu denizden çıkamamaktadır, bu yüzden işbu donanmayı 1904 te Japonya'ya karşı kullanamadık, bu yapılabileseydi belki Rus-Japon savaşı başka biçimde biterdi.

Yine bu yüzden ki Rusya Karadeniz'deki tersanelerini gerektiği kadar kullanamamaktadır. Çünkü orada yapacağı gemileri başka denizlere geçirememektedir.

Bundan başka Rusya gerekince, Karadeniz donanmasını arttırmak için yalnız işbu denizdeki tersanelerini kullanmak zorundadır; dolayısıyle Türkiye'nin dışardan savaş gemisi satın alması ve Avrupa tersanelerine bu gibi gemiler ısmarlaması Rusya'yı birden bire alt bir duruma sokabilir. Rusya ise böyle bir tehlikeyi önlemek için başka bir denize çıkaramayacağı bir sürü gemiyi, daha önceden ve Türkiye dışardan gemi alacak olursa onlar karşı koyabilmek düşüncesiyle biteviye yapmak zorundadır.

Boğazlar'ın bütün devletlerin savaş gemilerine açılmasına karşı Rusya'da denilmektedir ki, bu açılış olursa, Rusya'ya eygin olmayan yabancı devletlerin savaş gemileri sürekli olarak Karadeniz'e yerleşebilir ve Rusya'nın durumu bu yüzden kötüleşebilir. Bundan başka Rusya'da deniliyor ki, Boğazlar'ın bu biçimde açılması Rusya'yı daha önceden büyük bir donanma yapmak zorunda bırakır. Bu uslamlamayı (raisonnement) doğru görmek elden gelmez; onun dayandığı düşünce, yani Boğazlar'ı kapayan anlaşmalar dolayısıyle Rusya'nın Karadeniz'de yalnız Türk donanmasıyle karşı karşıya kalabileceği düşüncesi yanlış bir düşüncedir. Böyle bir görüş ve anlayış Boğazlar'ın kapalı olmasının doğurduğu tehlikeli sonuçlardan biridir. (Yani savaş durumunda Türkiye, herhangi bir bağlaşığının donanmasını Boğazlar'dan geçirip Karadeniz'e sokabilir).

Savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesinin Rusya için yalnız bir kazanç olması için bu geçiş hakkının ancak Karadeniz'de kıyısı olan devletlere verilmesi gerekir; buna da öbür devletlerin onaşması şüphelidir.

Eğer Boğazlar'ın açılışındaki kâr ve zarar karşılaştırılırsa Rusya için kârın daha çok olduğu söylenilmelidir. Bu işteki zarar kısmı

ise Boğazlar'dan geçiş Rus yetkesi (autorité) altına girerse bütünü ortadan kalkar.

K. 4. — (Bu kısımda Tsnedos, İmbros, Lemnos ve Samotras adalarının askerlik bakımından önemleri incelenmektedir).

K. 5. — Boğazlar'ın Türkiye'nin elinde bulunması uzun zaman Rusya'da az çok iyi ve uygun bir durum sanıldı. Türkiye, Rus isteklerine karşı saygı gösterecek kadar güçsüz bir devlet sayılıyor ve Boğazlar'ın onun elinde bulunması Rusya'yı onların bekçiliğini etmek kaygusundan kurtarır sanılıyordu. Bu görüş belki doğru olabilirdi, ancak artık bugün bu düşünce ileri sürülemez. Türkiye'nin içten çöküşü o kadar ilerilemiştir ki onun hükûmeti yabancıların bir âleti olmuştur ve bu devlet Rus düşmanları etkisi (tesiri) altına girmiştir. Türkiye, Boğazları bizim protestolarımıza aldırış etmeden bir kaç kere kapamakla kendisinin Boğazlar'a yerleşmiş bulunmasının Rus asıllarına karşı olduğunu açıkça göstermiştir.

Boğazlar'ın gelecekteki durumu, olayların gidişiyle, Rusya istemese de ortaya atılmış bulunuyor, çünkü her gün daha çok görünüyor ki Türkiye'de ülkelerini geliştirmek ve elinde tutmak gücü yoktur.

Rusya eğer bundan sonra Boğazlar'ın Türkiye'ye bağımlı (tâbi) olmasına onaşamazsa (razı olamazsa) onların güçlü bir devletin eline geçmesine hiç onaşamaz. Hiç duruksamadan denilebilir ki Boğazlar'ın Rus isteklerine kafa tutabilecek güçde bir devletin elinde bulunması ister istemez ve sakınılamıyacak bir biçimde işbu devletle Rusya arasında çetin bir karşıtlık doğurur.

“Çünkü bu devletin Boğazlar'a eğemen olması Rus Güney bölgesinin tutumsal durumunu onun eğemenliği altına sokar. Boğazlar eğemenliğinin sağladığı tek ası, Karadeniz'in anahtarlarını elde bulundurmakla kalmamaktadır. Boğazların coğrafi durumları onlara bundan da üstün değer vermektedir. *Boğaziçi ve Çanak-kale eğemenliği yalnız Karadeniz havzasının ve Akdeniz'in kapılarını etkimize (nüfuzumuza) açmakla kalmaz, bu, Rusya için, onun tarih bakımından en çok ilgili bulunduğu Balkanlar bölgesine ve Küçük Asya'ya sokulma üssüdür.*

“Apaçktır ki bizim için bu kadar önemli olan bir siyasal durumu elde etmeyi istememezlik edemeyiz. Gerçekten ise Rusya'da şu

*inan yayılmıştır ki onun bir Büyük Devlet olarak gelişmesi ancak onun yetkesinin (autorité) Boğaziçi ve Çanakkale'ye yerleşmesiyle bütünlenebilir ve Boğazlar sorumu bu biçimde kesin olarak çözülenebilir.*¹

K. 6 — “Bütün bunlar şu sonuca götürür: Boğazlar sorumu, bütün olarak ancak, bizim egemenliğimizin Ege Adaları ve yeter bir iç ülke (hinterland) ile birlikte Boğaziçi ve Çanakkale üzerinde doğrudan doğruya kurulmasıyla çözülenebilir; ancak böylelikle ki bizim oralardaki iyeliğimiz (possession) sağlam olur ve Boğazlar'la ilgili bütün sorumlamız, yani tutumsal sorum ve sevkülceyi iki sorum -etkin (actif) ve edilgin (passif) olanı-sağlam ve kesin olarak çözülenilmiş olur. Ancak bu çözülemedir ki bizim niteliğimize (qualité) uygundur. Ancak odur ki yurdumuzun acunsal ödevini (rôle) geliştirmek olanağını sağlar.”

(Bundan sonra Bazili askeri sorumun etkin veya edilgin çözülemeleri ve yukardakinden daha ayrıntılı olarak Boğazlar'da Rus egemenliğinin kurulmasıyla ilgili malf ve askerî sorumlarını incelemektedir).

K. 7 — Boğazlar sorumunun çözülenmesi için bunların arsi-ulusallaştırılması düşüncesi yabancı ülkelerde ileri sürülmüştür. Buna göre Devletler arsiulusal bir anlaşma ile gerek barış gerek savaş sırasında Boğazlar'dan geçişe engel olmamayı üsteneceklerdir; aşağı yukarı 1888 tarihli İstanbul anlaşmasıyla Suez için yapılmış olduğu gibi.

Bu çözüleme biçimine gidilince Boğazlar'ın iki yanındaki kıyıların kimin elinde bulunacağı sorumu gûya ortaya çıkmamaktadır ve denilmektedir ki bunlar Türkiye'de kalabilirler, ancak bu kıyıların ve Boğazlar önündeki adaların berkitilmemesi gerekir.

Bu çözüleme biçimi görünüşte uygun sanılabilirse de aldatıcıdır, çünkü bu yoldaki bütün üstünmeler yalnızcana tinsel (manevi) birer üstünme olur; halbuki hiç bir tinsel inancanın güç karşısında değeri yoktur ve böylelikle bir savaş çıkınca Boğazlar'ın Rusya'ya karşı kullanılmasının önüne geçilemez. Bu yoldaki üstünmelerinin dergisizliğini gösteren en güzel kanıt Almanya'nın Belçika'nın yansızlığını çiğnemiş olmasıdır. Suez örneği de gösteriyor ki İngiltere iki kıyıya ve denizlere egemen olması dolayısıyla Suez geçidini yalnız kendi dileklerine göre kullanabilmektedir ve

¹ İm bizimdir.

dolayısıyla Boğazlar'ı arsiulusallaştırmakla onlardan geçişin barış ve savaşta sağlanılabileceği düşüncesi yanlış ve anlamsızdır.

Bu çözüleme biçimini incelersek şunları görürüz :

Boğazlar'ın berkitilmemiş olması, onları bir baskınla ele geçirmek isteyenini işini kolaylaştırır. Bundan başka onların kıyılarını elinde tutan devleti, onları Rusya'ya karşı kullanmaktan alıkoymaz. Bu işte Bulgaristan veya Yunanistan Türkiye'den de tehlikelidir.¹ Boğazlar'ın abluka edilemeyeceği yolundaki bir üstünlüğün de savaş sırasında bir önemi yoktur. Boğazlar'ın yansızlığının bir değeri olması için bu yansızlığın silâhla korunması gerekir.

Boğazlar'ın yansızlığının bir arsiulusal donanma ile korunulması düşüncesi de ileri sürülmüştür; ancak bütün Büyük Devletlerin bu iş için yeter birer donanma ayırmaları olanaksızdır, bundan başka aralarında karşılıklar ve savaş olabilir ve bu olunca bu koruma Boğazlar'da çarpışmalara ve savaş olaylarına varır.

Bu yansızlaşma Boğazlar'dan özgür geçişi sağlamak amacını güttüğü için Karadeniz'in korunması sorumunu hiç te çözülemez; ancak, bu yansızlaştırma yalnız Çanakkale için yürütülür ve Boğaziçi Rusya'nın eline geçerse Karadeniz'in korunması işi çözülenmiş olur. Şu kadar var ki Boğazlar'ın arsiulusal öneminin kesin olarak tanınması, bizim için ilerde, Çanakkale ve Boğaziçi'ndeki olağan üstü asıllarımıza daha uygun bir çözüleme biçimi elde etmek istersek bir güçlük kaynağı olabilir.

Eğer Boğazlar'ın bekçiliği bütün Devletlere değil de yalnız Rusya, İngiltere ve Fransa'ya bırakılırsa işbu yerlerin yansızlaştırılması büsbütün özel bir biçime girmiş olur; bu biçim çözülenmenin yalnız Çanakkale'de yürütülmesi ve Boğaziçi'nin şu veya bu biçimde yalnız Rus yetkesi (autorité) altında bulunması ileri sürülmektedir.

Eğer her nedense bizim Çanakkale'de egemenliğimiz uygun-suz sayılırsa bu biçim çözüleme çok alımlıdır (caziptir). Böylelikle Rusya'nın edilgin (passif) sevkülceysi sorumu (yani Karadeniz'in korunması) Boğaziçi'nin onun elinde olmamasıyla çözülenmiş olur. Rus savaş ve tecim gemilerinin özgürlükle Akdeniz'e çıkabilmeleri

¹ Boğazları bir baskınla alacak olurlarsa Bazili, Balkan savaşlarının etkisi altında yazmakta ve dolayısıyla Türkler'i çok küçüksemtedir.

de İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Çanakkale'yi elde bulundurmalarıyla sağlanılmış olur.

Bu çözüleme biçiminin gevşek yönü şudur ki Rus asıllarının korunması yabancı ellere bırakılmış olur; ve bunun yürüyebilmesi için de bugünkü arsiulusal durumun hiç değişmemesi ve öbür iki devletin ileride Rus asıllarına dokanacak her olayı bir savaş sebebi saymaları gerekir. Dolayısıyla ve Boğazlar sorumunun Rusya için olan pek büyük önemi yüzünden, işbu sorunun çözülmesinin her türlü yabancı isteklerden özgür olmasını sağlamamız gerekir.

K. 9. —¹ Boğazlar sorumunu bir Rus-Türk bağlaşması kurarak çözülemeye çalışmak ta akla gelebilir. Bu yolda Hünkâr-İskelesi antlaşmasıyla ünlü bir deneme de yapılmıştır². Bu biçim çözülemenin bir değeri olabilmesi için Rusya'nın Boğazlar'daki asıllarını doğrudan doğruya koruyabilmesi gerekir, bunun için de Boğazlar'ı koruma işi ve Türk donanması, Rus gözetimi (contrôle) altında bulunmalıdır. Boğazlar'ın berkitilmesi işi, öğretmen gibi çalışacak Rus subay ve erbaşlarınca yapılmalı, ve oraların korunma tasarısı Rus Genelkurmayı'na ve Türk donanması ister istemez Türkiye'deki Rus deniz kuruluna (mission navale) bağlı olmalıdır. Rus etkisini (nufuzunu) daha güçlü kılmak için Rus gözetimini genel bir askerî kurul (mission militaire générale) yolu ile bütün Türk ordusuna yaymalıdır.

Ancak şunu bilmelidir ki bu çözüleme biçimi olsa olsa bir yarı ölçem (demi-mesure) olabilir. Bu yola gidilirse Türkler'i biteviye gözlemek gerekir ve ister içerden ister dışardan gelen bir sürü kışkırtmalar durumdaki duruluğu her an bozabilir.

K. 10. — Boğazlar'ı berkitmek ve dolayısıyla de onları ele almak gereksiliğinden kurtulmak için onların Rusya'ca donanma ile elde tutulması düşüncesi ileri sürülmüştür.

Buna göre Boğazlar'ın kıyıları Türkler'de kalabilir, ancak on-

¹ K. 8 yoktur, istenilerek mi basılmamıştır, yoksa sayılarda bir yanlışlık mı olmuştur anlaşılamamaktadır.

² 8-7-1833 de Rusya'nın Mısır Paşası Mehmet Ali'ye karşı yardımına karşılık olarak imzalanmış olan ünlü antlaşma. Bununla Rusya ile Osmanlı devleti bağlaşmaktadırlar. Gizli maddeye göre, Rusya'nın Osmanlı'ya askeri yardımını adançlamasına karşılık olarak Osmanlı da Çanakkale Boğazı'nı bütün yabancı devletlere kesin olarak kapamayı üstlenmektedir.

lar bunları berkitmezler, ve Rusya'ya, donanmasını Boğazlar içinde bulundurmak ve Marmara adalarında karaya karşı berkitilmemiş üsler, yani daha çok kömür, gereç ve yiyecek istif yerleri yapmak hakkını tanırılar.

Besbellidir ki bu çözüleme biçimi Boğazlar'da Rus egemenliğini sağlayamaz, çünkü karaya yerleşip orayı sımsıkı tutmadıkça bir savaş sırasında ergeç karaya egemen olanlar Rus donanmasını Boğazlar'dan çekilmek zorunda bırakırlar.

Ancak eğer Rusya Boğaziçi'nin sağlamca egemeni olursa Çanakkale Boğazı için bu söylenilen çözüleme biçimi iyi karşılanabilir.

K. 11. — Rusya'nın, Boğazlar'ın kıyılarını ele geçirmesine varan çözüleme biçimlerine gelelim.

Önce Karadeniz'in korunması, yani edilgin (passif) sevkülceyi sorunun çözülmesi amacını güden biçimleri gözden geçirmeli.

Bazıları Karadeniz'in korunması yani yabancı savaş gemilerinin oraya girmesinin önlenmesi işinin Boğazlar'ın kıyıları elde olmasa da sağlanılabileceğini ve bunun için Karadeniz'de Boğaz'a yakın bir yerde bir deniz üssü kurmanın yeter olduğunu ileri sürmüşlerdir; böylelikle Karadeniz'in ağzının Ruslar'ca kesin olarak abluka edilebileceği ve işbu denize girecek bir yabancı donanma, Boğaziçi'nde bir üs kurmadıkça, Rus donanmasından alt bir durumda olacağı söylenilmiştir.

Bu yoldaki söz ve düşüncelere karşı denilebilir ki Karadeniz'in böylelikle kapalı tutulması bir deniz savaşının sonucuna bağlıdır, yani bunun her ne olursa olsun sağlanılabileceğine kesin olarak güvenilemez; bundan başka Boğaz'ın ağzının dışında bir üssün kurulması büyük bir berkitilmiş bölge kurulmasını gerektirir; yalnız Karadeniz'i kapalı tutmakla sağlanılacak asılar ise bu kadar büyük masrafa değmez. Şu da var ki Boğaziçi'ne yakın yalnız iki koy vardır, İnadiya ve Ereğli; ve bunların hiç biri bir üs olamaz.

Yine Rusya'nın Boğazlar'da ele geçireceği yeri ufaltmak ve İstanbul'u da içine almasını önlemek için böyle bir üssün Marmara adalarında kurulması ve Kapudağı yarım adasını da kapsamayı ileri sürülmüştür; şu şartla ki Boğaziçi Türkler'ce berkitilmemiş olsun; ve denilmiştir ki bu çözüleme biçimi, Rus donanmasına eğer gerekirse İstanbul'u tehdit etmek olanağını verdiğinden işbu do-

nanmanın Karadenize güvenle gidip gelebilmesini sağlar.

Ancak bu çözüleme biçimi de, Boğazlar'ı donanma ile elde tutma biçiminin az daha eyileştirilmiştir ve ondaki eksiklikler bunda da vardır.

Daha önceleri, Karadeniz'in korunması işini -yani edilgin (pas-sif) sevkülceyi çözülemeyi-sağlamak için Boğaziçi'nin yukarı kısmının Rusya'da olması yeter sanılmıştı. 1890 la 1900 arasında Rus Hükûmeti böyle düşünüyordu. Anadolu'da Beykoz ve Rumeli'de Kireçburnu'na kadar olan kıyılar ele geçirmek isteniliyordu. Böylelikle İstanbul sorumu ortaya çıkmadan Karadeniz'in korunması işi çözülenebilir deniliyordu. Ancak bugünkü ağır toplar o kadar uzakları dövmektedir ki Rusya'nın yukarı Boğaziçi'ne yerleştireceği toplar, içerlerde bulunan toplarca çok kolay susturulabilir.

Dolayısıyla Karadeniz'i koruyabilmek için Rumeli'de Çatalca çizgisini ve Anadolu'da Sakarya ağzından İzmit'e giden çizgiyi elde tutmak gerekir, bunlar Ruslar'ın berkitilmiş çizgileri olmalıdır, ve bunların ötesinde de uygun bir derinlikte (30—40 klm. den çok) yerler elde bulunmalıdır. İstanbul'un karşısındaki adalar da (Büyükada v. s.) Rus berkitilmiş bölgesi içinde olmalıdır. İstanbul'un özgür bir yönetimi kalabilir, böylelikle pek çok yabancı asısı (menfaati) bulunan bu kent dolayısıyla karşılaşılabilecek güçlükler azalmış olur ve bu biçim Rusya'nın İstanbul'a doğru her adımını kısıkanç bir gözle kollayan Hellenliği az çok dinizler.

Bu biçim kabul edilirse Marmara Adaları ve Kapıdağı Yarımadası da Rus elinde bulunmalıdır.

K. 12. — Boğazlar sorumunun etkin (aktif) olarak çözülmesi, yani Rusya'nın Akdeniz'e çıkışının sağlanması için Çanak-kale Boğaz'ının Ruslar'ca elde tutulması ve berkitilmesi gerekir. Bulayır çizgisi berkitilir ve ondan ötede 30 - 40 Klm. kadar genişlikte bir alan elde tutulur. Anadolu'da da Edremit - Bandırma çizgisi elde olmalıdır.

Çanakkale Boğazı'nın önündeki dört ada da Rus elinde olmalıdır.

Çanakkale Boğazı ile Rusya arasındaki gidiş gelişin güvenle yapılabilmesi için Boğaziçi kıyılarının, Marmara adaları'nın ve Kapıdağı Yarımadası'nın da elde olması gerekir.

Burada bir düşüncüyü imlemek gerekir; o da şudur: Rusya

için Çanakkale'yi elde tutmak, Boğaziçi'ni elde tutmaktan daha çok önemli olduğundan eğer gerekirse Boğaziçi'ni elde bulundurmaktan vaz geçilebilir, şu şartla ki Karadeniz'le Çanakkale arasındaki gidiş gelişin güveni sağlanmış olsun. Bunun için de aşağıdaki yönlerin her ne olursa olsun sağlanması gerekir: Boğaziçi ve Marmara kıyıları (Türkiye'den) daha güçlü bir devletin eline geçmesin. *Türkiye'nin paytahtı İstanbul'da kalsın, tâ ki Rus donanmasının ateşi altında bulunsun*,¹ Boğaziçi kıyıları berkitilmesin, Türk donanması Rusya'nın gerçek gözetimi (contrôle effectif) altına geçsin veya Çanakkale Boğazı'nın Batısına çekilsin, Marmara adaları Rus elinde bulunsun ve son olarak ta bugün olduğu gibi yabancı savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçme yasağı kalsın (Karadeniz'de kıyısı olan devletler ayrılar). Bundan başka gidiş geliş tehlikeye düşerse Rusya'nın Boğaziçi kıyılarını hemen ele geçirmeye hakkı olsun. Bu şartlarla Karadeniz'le Çanakkale arasında gidiş gelişin yeter biçimde sağlandığını kabul etmek güçtür².

Marmara kıyılarının veya bunlardan birinin Rus elinde olması Çanakkale ve Boğaziçi'nin korunması işini daha da kolaylaştırır. Avrupa kıyılarını elde tutmak daha önemlidir; bu işte ülküel çözüleme biçimi Edirne ile birlikte bütün Trakya düzlüğünü elde bulundurmak olur.

Rusya, Marmara kıyılarını elde edemezse ve oralara bir yabancı devlet yerleşecek olursa hiç bir üssü bulunmaması ve donanmasının Marmara'da sürekli olarak kalmaması ve hiç olmazsa bu donanmanın ufak olması gerekir.

Eğer Rusya'nın kendisi Marmara'nın Kuzey kısmını elde tutmazsa, Bulgaristan'ı kazanmak ve onun yardımını sağlamak için bu kıyıyı ona vermek sorunu akla gelebilirse de bu yapılmaya daha iyi olur; ancak eğer Bulgaristan'ın Marmara kıyı ve sularındaki hakları yukardaki gibi sınırlandırılırsa (üs yapmamak, ufak donanma) ona, eğer bu her ne olursa olsun gerekiyorsa, bu kıyıları verilebilir³. Ancak eğer Boğaziçi kıyıları Rus elinde olmazsa Bulgaristan'ın Marmara'ya inmesi hiç te istenilecek bir şey

¹ İm bizimdir.

² Yazar belki kabul etmemek demek istemiştir ve yanlış basılmıştır.

Rapor 1914 savaşı başlarında yazıldığı için savaşı kazanmak ve Boğazları elde etmek için Bulgar yardımına önem verilmektedir.

olmaz ve eğer Bulgaristan güçlü bir deniz devletine yaklaşırsa onun Marmara'da kıyısı olması yüzünden doğacak tehlike artar.

II. BOĞAZLAR'DAKİ HUKUKİ DURUM

Bu durumu saptayan antlaşmalar 13/7/1841 tarihli Londra, 30/3/1856 tarihli Paris ve 13/3/1871 tarihli yine Londra antlaşmalarıdır. İki birincisi Boğazlar'ın barış sırasında bütün yabancı savaş gemilerine kapalı olacağını ve ancak İstanbul'daki Büyük Elçiliklerin kullanacakları veya Büyük Devletlerin Tuna ağzına göndermek isteyecekleri ufak savaş gemilerinin bundan ayrılmaları olacağını söyler. (Babıâli 7/4/1859 tarihli bir kararla bunların 50 metreden uzun ve 800 tondan artı olmamalarını saptar).

3 üncüsü Rusya'nın kendisine Karadeniz'de savaş donanması bulundurmaya yasak eden 30/3/1856 tarihli Paris antlaşmasını hükümsüz diye bilitlemesi üzerine imzalanmıştır. Bu Rus davranışı Osmanlı Hükûmeti için Karadeniz'de bir Rus savaş donanması bulunmaması gibi bir inanca ve asının elden çıkması demektir. Onun bu zararına bir türlü karşılık olarak ona başka bir inanca verilmek istenilmiş ve sözü geçen 13/3/1871 tarihli Londra antlaşmasına şöyle bir hüküm eklenilmiştir: Osmanlı Hükûmeti eğer 30/3/1856 tarihli Paris barış antlaşmasının hükümlerini korumak için bunu gerekli görürse, barış sırasında da dost ve bağışık devletlerin savaş gemilerini Boğazlar'dan içeri sokabilir.

Bu demekti ki Osmanlı Hükûmeti, kendini Karadeniz'de geliştirecek olan Rus donanmasının tehdidi altında görürse savaş olmasa dahi, meselâ İngiliz donanmasını, Boğazlar'dan geçirebilir, yani onu yardımına çağırabilir.

1878 de Berlin Kongresi sırasında İngiliz ikinci oruntağı Lord Salsbõri bu yoldaki hükmü az daha genişletmek için olacak, 18-inci toplantıda şu demekte bulunur :

“İngiltere adına şunu derim ki: Boğazlar'ın kapalı olması içinde Britanya Majestesinin üstünmeleri (obligations), var olan ve bu işle ilgili bulunan Antlaşmaların tinine (esprit) uygun olmak üzere, Sultanın özgür olarak varacağı kararlara saygı göstermeyi, Sultana karşı üzerine almaktan (engagement) ileri git-

memektedir.¹ „

İstenilerek az çok dumanlı olan bu demeç, 1871 tarihli Londra antlaşmasını genişletmek, ve Sultanı Rusa karşı yardımına başka devletlerin donanmalarını çağırmakta daha da özgür bırakmak yolunda bir deneme idi. Bu böyle anlaşıldığı içindir ki ertesi toplantıda (19 uncu) Rus oruntakları adına Kont Şuvalof şu karşılık demeçte bulunur:

“Rus oruntakları, İngiliz ikinci oruntağının Boğazlar’ın kapalı kalması işindeki önermesinin (proposition) tam anlamını pek kavrayamamış olmakla birlikte protokola şu düşüncelerinin geçirilmesini yeter bulurlar ki, onlara göre Boğazlar’ın kapalı olması ilkesi (principe) bir Avrupa ilkesidir, ve bu uğurda 1841, 1856 ve 1871 de üstenilmiş ve işbu Antlaşma ile (Berlin Antlaşması) berkitilmiş olan hükümler var olan Antlaşmaların metnine ve tini-ne (ruh) uygun olarak bütün devletler için, yalnız Sultana karşı değil, onları imzalamış olan bütün Devletlere karşı bağlayıcıdır.”

Özet olarak İngilizler demek istiyorlardı ki Sultan isteyince var olan Antlaşmalara uygun olarak her hangi bir savaş donanmasını Boğazlar’dan geçirebilir ve biz ona karışmayız; Ruslar ise var olan Antlaşmalarda hiç bir bakımdan bir değişikliğe onayamayacaklarını ve bu geçiş işinde işbu Antlaşmaları imzalamış olan bütün devletlerin sözü olabileceğini, yani Sultanın Boğazlar’dan istediğini ulu orta geçiremeyeceğini ileri sürmüşlerdir.

İşbu İngiliz ve Rus savı o andaki duruma yani İngiliz’in Osmanlı’ya dost ve Rus’un düşman oluşuna göredir; ancak ileride durum değişince ve meselâ 1885 de, Bulgaristan’la Şarkî Rumelinin birleşmesi üzerine, Osmanlı’nın Rusa yaklaşıp İngiltere’den uzaklaşmasından sonra Sultan 1888, 1890, 1892, 1893 yıllarında bazı Rus savaş gemilerinin Boğazlar’dan geçmesine veya Rus savaş donanmasına mensup bazı taşıtların Boğazlar’dan savaş gereği geçirmesine onayması üzerine İngiltere Babıâliye uyarılarda bulunur ve durum gerektirirse kendisinin de aynı hakları kullanaca-

¹ İngilizce metin şöyledir: « I declare, on behalf of England, that the obligations of H. B. M. relating to the closing of the Straits do not go further than an engagement with the Sultan to respect, in this matter H. M. 's independent determinations in conformity with the spirit of existing Treaties. » Bak: I. B. . c. IV, s. 58.

ğını bildirir. Bu gibi İngiliz başvurmaları, yalnız taşıt gemiler sorumu ortaya çıktıkça daha yumuşak olmuştur.

Bilindiği gibi Osmanlı Hükûmeti'nin, Boğazlar onun Kara suları sayıldığı için, oralardan geçen tecim gemilerinin yükünü gözetimlemek (murakabe) ve askeri gereç taşıyanların geçmesini yasak etmek hakkı vardı.

1891 de Babiâli, İstanbul Rus Büyük Elçiliği ile yaptığı bir anlaşma ile, tecim bayrağını taşıyan Rus gönüllü donanması gemilerinin Avrupa Rusya'sile Uzak Doğu Rusya'sı arasında asker veya mahkûmları taşımalarına izin verir. Bu anlaşmayı Babiâli Boğazlar'la ilgili antlaşmaları imzalamış olan devletlere bildirir. Bunun üzerine İngiliz Dış Bakanı Lord Salsbörri bu anlaşmada Boğazlar'la ilgili antlaşmalara karşın bir şey görmediğini, ancak bir Büyük Devlete verilen izinden öbürlerinin de asılanabilecekleri düşüncesini ileri sürer.¹

Böylelikle XX inci yüz yılın başlarında Boğazlar'ın hukukî durumunu ve bu durumun üzerinde ayıtılan noktaları hatırlamış oluyoruz.

III. — RUSYA'DAN BAŞKA BÜYÜK DEVLETLERİN BOĞAZLAR SORUMU KARŞISINDAKİ DURUMLARI

Genel olarak ve esas bakımından bütün Büyük Devletler Rusya'nın her ne biçimde olursa olsun Boğazlar'a yerleşmesine, oralara el uzatmasına, veya oralarda özel haklar sağlamasına karşındırlar. Ancak açık veya kapalı olsun bu karşılığın en etkili olanı Avusturya ve İngiltere'ninkidir, bu da kolay anlaşılır ve bunun sebepleri Bazili'nin yukarda gördüğümüz raporunun 5 inci kısmındaki şu yazıdan eyice görülür :

“Boğaziçi ve Çanakkale egemenliği yalnız Karadeniz havzasının ve Akdeniz'in kapılarını etkimize (Rus etki, yani nüfuzuna) açmakla kalmaz, bu, Rusya için onun tarih bakımından en çok ilgili bulunduğu Balkanlar bölgesine ve Küçük Asya'ya sokulma üssüdür.”

Bu iki bölgeden (Balkanlar ve Küçük Asya) birincisi 1 - 2 yüz yıldır Avusturya'ca bugünkü deyişe göre bir türlü “hayat sahası,” ve genişleme ve etki alanı sayılmaktadır ve Rusya'nın İstanbul

¹ Bak : I. B. . c. IX. K. I. . s. 774.

ve Boğazlar'a yerleştikten sonra Balkanlar'da egemen olması Avusturya'nın aynı zamanda bir slav denizi içinde boğulması ve kendi slavlarını elde tutamaz olması demektir. İkinci bölge ise İngiltere'nin en çok önem verdiği konulardan birile pek yakından ilgilidir: Hindistan yolu. Dolayısıyla Avusturya-Macaristan'ın ve İngiltere'nin Boğazlar üstündeki Rus istek ve açgözlülüğü ile herkesten çok ilgili olmaları doğal görülmelidir.

Bundan başka Avusturya, yakınlığı ve hem Balkan Yarımadasına, hem de Rusya'ya sınırdas olması yüzünden ordusu ile ve İngiltere Akdeniz'e egemenliği yüzünden donanmasıyla Rus isteklerine en kolaylıkla karşı koyabilecek devletlerdir.

Bu iki devletin işbu konu karşısındaki durumunu ayrı ayrı gözden geçirelim :

a) Avusturya - Macaristan — Durum böyle olmakla birlikte, Avusturya, genel olarak, Rus isteklerine karşı dikilme siyasasını gütmemiştir; o, Rusya ile anlaşmayı ve paylaşımlar yapmayı daha uygun bulmuştur. Avusturya çoğunlukla şöyle davranmıştır: kendisine Osmanlı Rumeli'sinin veya Balkan Yarımadası'nın ilgilendiği bir yerinde sırası geldikçe Rusya'ca bazı özel haklar tanıttirmek karşılığı olarak, o da Rusya'ya İstanbul ve Boğazlar'da belirtisiz ve az çok dumanlı kalmak üzere bazı özel haklar tanımıştır. Ancak Rusya'ca Avusturya'ya bu gibi haklar tanıyan yerlerle öbür Büyük Devletlerin önemli ilgileri yoktur veya varsa da bu devlet İtalya gibi kendisine pek aldırış edilmeyen bir Büyük Devlettir; dolayısıyla Rusya ile yaptığı anlaşmaya dayanan Avusturya, gözettiği yeri ele geçirmekte veya o yerde sağladığı "hakkı," kullanmağa koyulmaktadır. Rusya'ya gelince o, Avusturya'ca kendisine İstanbul ve Boğazlar bölgesinde tanınan "hakkı," kullanabilmek için hem Osmanlı ile, bu son devlet için bir ölüm kalım boğuşması olacak olan bir savaşa girişmek, hem de bütün öbür Büyük Devletlerin karşılığını yenmek zorundadır; bütün bu işlerde toptan bir başarı elde edemediği için Rusya bu "hakları," hiç bir defasında gerçekleştirememiştir.

Bu yolda yapılan her denemeden Avusturya kârlı ve Rusya hiç olmazsa İstanbul ve Boğazlar işinde eli boş çıkmakta ise de işbu ülkede bu konuya karşı öyle bir eyginlik ve bununla birlikte Rus ileri gelenlerinde bu sorumu Rusya'dan yana çözülemek

için hem ulusal hem de çok kere özel düşüncelere dayanan öyle bir hırs vardır ki Avusturya bu oyununda hemen hep başarılar elde etmiş ve Rusya'yı bu yola sürükleyedurabilmiştir.

Bunun bir örneği 1877—78 Osmanlı-Rus savaşının öngününde, Avusturya ile Rusya arasında Rayhstat'ta yapılan 26/6/1876, ve Peşte'de yapılan 15/1/1877 tarihli “çok gizli,” anlaşmalar ve bu sonuncu anlaşmanın ekidir. İşbu ekin çevrilmiş aşağıdadır¹.

Madde I.

“Antlaşan iki yüksek yanın son amacı hristiyanların durumunu iyileştirmek olduğundan ve Avrupa barış veya denkliliğini tehlikeye düşürebilecek -ki böyle bir şey onların ne düşüncelerinde vardır, ne de iki İmparatorluğun asılarına uygundur- büyüklükte her türlü katma tasarımı bir yana bırakmak istediklerinden ilerde kendi ülkelerine katacakları yerlerin şunlardan ibaret olmasında anlaşmışlardır :

“Avusturya İmparatoru ve Macaristan kralı için: Sırbistan'la Karadağ arasında bulunan kısmı² ayral (müstesna), Bosna-Hersek; sözü geçen aradaki kısmın ne yapılacağını kararlaştırmak zamanı gelince, iki Hükümet, onun üzerine ayrıca anlaşacaklardır.

“Bütün Rusyalar İmparatoru için: Avrupa'da, İmparatorluğun 1856³ dan önceki sınırlarını yeniden sağlayacak biçimde Besarabya kısımları.,

Madde II.

“Antlaşan iki yüksek yan, bir savaştan veya Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasından doğacak toprak değişimleri, Büyük Devletlerin hep birlikte oylarına (delibération collective) yol açarsa, diplomasi alanında birbirine karşılıklı yardımda bulunacaktır.

MADDE III.

“Majeste Avusturya İmparatoru ve Macaristan kralı ve Majeste bütün Rusyalar İmparatoru aralarında Rayhstat'ta yapılmış olan görüşmede⁴ ilke bakımından (en principe) şu yönler üzerinde an-

¹ Kızıl Arşiv, C. I, s. 36 ve 50 - 56 dan naklen Mandelstam s. 677 - 8.

² Yeni Pazar — Taşlıca.

³ Kırım savaşını sonuçlandıran Paris antlaşması.

⁴ 1876 Haziranının son haftasında.

laşmışlardı: Bir toprak değişimi olur veya Osmanlı İmparatorluğu dağılırsa, bir tek kütle olarak büyük bir slav devleti veya başka bir devlet kurulmayacaktır. Bunun yerine Bulgaristan, Arnavutluk ve Rumeli'nin artan kısımları bağınsız devletler (Etats indépendants) olabilirler: Tessalya, Epir'in bir kısmı ve Girit adası Yunanistan'a katılabilir. İstanbul ilerde sınırları saptanacak olan bir çevre ile (banlieue) özgür bir kent (ville libre) olabilir. Yukarda sözü geçen iki Majeste bu görüşlerinde değiştirecek bir şey olmadığını görümlerler (constatent) ve bunları ilerdeki siyasal eylemlerinin (action politique ultérieure) temeli olarak alıkomak istediklerini yeniden bilitletler (déclarent).,,

Berlin Antlaşmasının imzalandığı gün (13/7/1878) işbu kentte Avusturya ve Rus baş oruntakları bir anlaşmaya varırlar,¹ buna göre Rusya, Avusturya'nın Yeni Pazar Sancağını Bosna ve Hersek'in öbür kısımları gibi kesin olarak ele almasına (occuper définitivement) karşı bir şey dememeyi ve Avusturya'da Berlin Kongresi kararlarının yürütülmesi işinde çıkabilecek güçlükleri bir yana atabilmek için Rusya'ya diplomasi altında yardım etmeyi üstlenirler.

Az önce çevrilmişini gördüğümüz 3 maddelik eki incelersek şunlara varırız: Slavlığın kahramanı geçinen Rusya, Bosna-Hersek gibi bir Slav² vilâyeti üzerinde Avusturya gibi bir Alman devlete "hak,, tanımakta; buna karşılık ta Avusturya değeri daha çok az olan Besarabya gibi eski bir Rus vilâyeti üzerinde Rusya'ya "hak,, tanımaktadır; hem de bu anlaşma yapılırken biliniyor idi ki Rusya istediğini Osmanlı ile savaşıarak, Avusturya ise bu savaşa seyirci kalarak alacaktı. Hiç duruksamadan düşünülebilir ki bu Rus özverisinin asıl etkeni (âmil), 3 üncü maddede sözü geçen İstanbulun özgür bir kent olması olasılığının (ihtimal) kabul edilmiş olmasıdır; besbellidir ki bu duruma sokulacak olan bir İstanbul ancak Rus etkisi altına ve Rus eline düşebilirdi.

Bilindiği gibi Rusya ve Avusturya'ca az çok birbirine bağlanmak istenilmiş olan Bosna-Hersek sorumu ile İstanbul ve Boğazlar sorumunun Berlin kongresinde ayrı ayrı keskilleri (mukadderat) olmuştur; bunun ana sebebi şudur; Türklerle savaşımdan

¹ Avusturya Belgeleri, c. I, b. 97.

² Irk bakımından olmasa da dil, duygu ve kültür bakımından Slavlaşmış sayılabilir (Müslümanlar ayrıl).

çok bitkin ve yıpranmış bir durumda çıkmış olan Rusya, Osmanlıya zorla imzalattırmış olduğu Ayastefanos (Yeşilköy) antlaşmasını yaşattıramamış ve Avusturya'yı da yanına alan İngiltere'nin baskısı üzerine Berlin antlaşmasını kabul etmek zorunda kalmıştır. Eğer Ayastefanos antlaşması yaşayabilseydi Rus etkisi altında bulunan bir Bulgaristanla çevrilmiş ve Avrupadan kesilmiş olan İstanbul da yukarda görülen Rus-Avusturya anlaşmasının tinine (ruh) uygun olarak çok geçmeden Rus etkisi altına düşerdi:

Avusturya'nın Rusya'ya karşı hep bu yolda davrandığını, yani Boğazlar işinde ona kesin olarak "hayır,, demeyip bu konu üzerinde onunla pazarlıklar yaptığını, varılan veya varıldığı sanılan belirsiz ve az çok dumanlı anlaşmalar sonucunda kendisinin alacağını aldığını ve Rusya'nın anlaşmanın veya sözleşmenin Boğazlar'la ilgili kısmında eli boş çıktığını, incelememiz ilerledikçe yine göreceğiz.

Avusturya'nın Berlin antlaşması ile 1906 yılı arasında yaptığı antlaşmaların bir çoğu (Üçlü Bağlaşma antlaşmaları, Romanya ile bağlaşma gibi) Avusturya'yı Rusya'ya karşı korumak, ona Balkanlar'da ve Yakın Doğu'daki ve dolayısıyla İstanbul ve Boğazlardaki asılarını (menfaatlerini) koruma olanağını vermek için yapılmıştır.

Ancak Avusturya'nın Boğazlar'la ilgili siyasasında şu veya bu düşünce ve usule bağlılık değil, bunun tersine olarak büyük bir seçmecilik (eclectisme) görülür, o her an o sıradaki asıllarına göre bir yol seçmekte ve işine gelince o yolu değiştirmektedir. Bir iki örnek verelim:

1880 de Ruslar, Asya'da, Hazar'ın Doğusunda, Türkmen bölgesini ele geçirmekle uğraşmaktadırlar; İngilizler ise Afganistan'a yerleşmek ve Hindukuş dağlarını doğrudan doğruya elde tutmak için yapmış oldukları son denemeden vaz geçmiş bulunuyordu. Ruslar'ın Türkmen bölgesinde ilerlemesi onları dış siyasasını İngiliz egemenliği altına koymuş olan Afganistan'a kadar ulaştıracağı ve Türkmen ve Afganlar arasında kesin olarak çizilmiş bir sınır olmadığı için Ruslar'ın Türkmen'lerle işlerini bitirince Afganlılar'a çatmaları ve dolayısıyla İngilizler'le karşı karşıya gelmeleri beklenilebilirdi. Bu ise Avusturya ve Almanya'nın çok işine geliyordu. Bu ve daha başka düşünceler yüzünden 18/6/1881 de Almanya, Avusturya ve Rusya arasında "Üç İmparator anlaşması,,

denilen antlaşma imzalanır¹. Bunun Boğazlar'la ilgili kısmı şöyle toplanabilir :

Anlaşan üç devlet Boğazlar'ın kapalı kalması isteğinde birliktirler, Türkiye'nin bundan ayrılmasına ve her hangi bir devlete (İngiltere düşünülmektedir) oraları ve kıyılarını üs olarak kullanma iznini vermesine hep birlikte karşı koyacaklardır.

Besbellidir ki Rusya, Afganistan ve Hindistan sınırlarına yaklaşırken İngiltere onu oralarda karşılamakla birlikte arkadan da Boğazlar yolu ile Karadeniz'den vurmak isteyebilirdi. Rusya ise bu madde ile bunu önlemek istemiştir. Bunun için Rusya yine bu anlaşma ile Avusturya'nın Bosna-Hersek'i kendi ülkesine katma " hakkını „ da tanımıştır.

Bu anlaşma 1884 de yenilenir, çünkü Rusya yine Orta Asya'da uğraşadurmaktadır. Ancak 1885 de İngiltere ile Rusya arasında Afgan işleri dolayısıyla bir savaş havası varken bir süredir Rusya'ya kafa tutagelen Bulgar Hükûmeti, Rusya'ya hiç haber vermeden 18/9/1885 de Şarkî Rumeli'ye ordusunu sokar ve orasını Bulgaristan'a katar. Bu Rus etkisinin (nüfuz) Balkan Yarımadası'ndan sökülmesi demektir ve en çok Avusturya'nın işine gelirdi. Bundan böyle epi zaman Bulgaristan Avusturya ile iş birliği yapacak ve onun etkisi altında bulunacaktır. İngiltere de böylelikle hem Ruslar'ı Orta Asya'dan, yani kendisi Rusla uğraşmak isterse tek başına kalacağı bir yerden Yakın Doğu'ya, yani daha kolay bağlaşıklık bulacağı bir yere çekmişti, hem de Rus etkisini Bulgaristan'dan söküp atmakla onları Boğazlar'dan uzaklaştırmış bulunuyordu. Bu olay Rusya'yı Avusturya'ya karşı da kızdırır. Çar "Üç İmparator Anlaşmasını „ yenilemez ve Avusturya ile İngiltere arasında bir yakınlaşma siyaseti yeniden belirir. Rusya'nın Bulgaristan'da etkisini yeniden kurmaya uğraşmalarına karşı İngiltere, İtalya ve Avusturya arasında 1887 de bir anlaşmaya varılır. Bunun Boğazlar'la ilgili yönü Akdeniz, Adriyatik ve Ege Denizleri'nde ve Karadeniz'de " statuko „ yu yani o andaki durumu koruma kararını kapsayan kısımdır. Bu anlaşma yine işbu 1887 yılının sonunda daha da berkitilecek ve genişletilecek ve Türkiye, Boğazlar ve Bulgaristan işlerinde Rusya ile işbirliği yaparsa (Rusya'nın adı geçmemekle birlikte onun düşünülmüş olduğu kolayca sezilmekte-

¹ Metin : Pribram s, 17. Özet ve durum : I. T., C. I. s. 33,

dir), ona karşı ve böyle bir iş birliği yapmayıp bu yüzden Rus baskısına uğrarsa ondan yana ölçemler (tedbir) almayı da kapsayacaktır¹.

Avusturya'nın 1885 den sonra güttüğü siyaseti, 1881 de "Üç İmparator Anlaşması", siyasasiyle Rusya'ya Orta Asya'da özgür olarak uğraşmak ve İngiltere ile başbaşa karşılaşmak için verilmiş olan fırsattan doğan durumun ürünlerini (mahsul) toplama siyasası gibi anlamak ta olanaklıdır.

Avusturya'nın 1907 ye kadar Boğazlar'la ilgili siyasasının ana belirtilerini -iki kere sözlerinin geçmesini istemediğimiz için- İngiltere'nin bu devredeki siyasası ile birlikte gözden geçirmeyi daha doğru bulduk.

b. İngiltere — İngiltere'nin Berlin antlaşmasıyla 1907 yılı arasındaki devirde Boğazlar sorunu karşısındaki durumu bir kaç evre (safha) geçirmiştir ve o da Avusturya'ninkisi gibi az çok seçmeci (eclectique) dir. Bunu anlamak için göz önünde bulundurulması gereken başlıca yönler şunlardır:

a) İngiltere, Rusya'yı İstanbul ve Boğazlar'dan uzak tutmak istegindedir, bunun için Osmanlı ile ilgili başlıca iki yol vardır: 1) Osmanlı'yı güçlü kılmak, onu desteklemek ve ona yardım etmek; 2) Osmanlı ayakta duramayacak kadar arık görünür veya onun İngilize karşın devletlere eyginlik gösterdiği anlaşılırsa İstanbul, Boğazlar ve genel olarak İngiliz asıllarının çok olduğu yerlerle Rusya arasına, Doğu Hristiyanlarını (Bulgar, Ermeni) bir duvar gibi dikmek ve sevkülceyi önemi olan bazı yerlere kendisi yerleşmek (Mısır, Kıbrıs).

b) İngiltere için Rusya'nın en tehlikeli olduğu yerler Hindistan ve Çin kesimleridir; çünkü oralarda İngiltere pek uzun deniz yolları üzerinden ordular taşıyarak yalnız başına Rusya ile uğraşmak zorunda kalabilir. (İngiltere'nin XIX uncu yüz yılın son ve XX inci yüz yılın ilk yıllarında Japonya'yı bu kadar koruması ve yetiştirmeye çalışması Çin ve hattâ gerekirse Hint kesiminde bir yardımcı elde etmek içindir). Halbuki Boğazlar kesiminde ve Yakın Doğu'da İngiltere, Rusya'ya karşı, değil yalnız yardımcı, hattâ öne atılıcı ve bu iş için İngiltere'den azıcık yardımdan başka bir şey

¹ Metinler: Pribram, s. 50-58 ve 70-80. Özet ve durum: I. T., c. I., s. 58... (1887 olayları)

istemeyecek, çok devlet bulabilmektedir. Dolayısıyla Rusya'nın Uzak Doğu'da İngiliz asılarını tehdit edeceği yerde bunu yakın Doğu'da yapması İngiltere'nin daha çok işine gelmektedir. Böyle durumlar ortaya çıkınca, yani Rusya, Orta ve Doğu Asya'ya dalmak isteyince İngiltere bin bir siyasal manevra yapıp onu yakın Doğu'ya dönmek zorunda bırakmaya uğraşmakta ve hattâ bunlar bir sonuç vermeyecek olursa İstanbul ve Boğazlar'ı almasını ona önermektedir (teklif etmek). Bu önerme ise doğal olarak içten olmadığı gibi aldatıcıdır, çünkü Rusya yakın Doğu'ya dönse, önüne bir kaç Büyük Devlet çıkacaktır ve İngiltere işine gelene yardımda bulunmak olanağını elde edecektir.

İngiltere'nin kâh Osmanlı'yı, kâh ona karşı Balkan ve Küçük Asya Hristiyanlarını tutan, kâh Osmanlıda istibdadı devirmek isteyenlere eyginlik gösteren; kâh Rusa karşı ateş püsküren, kâh ta ona İstanbul'u peşkeş çeken siyasal cambazlıkları ise Abdülhamid'i şaşırtacak, ürkütecek ve onu siyasal ilkeleri (principe) kendi düşüncelerine daha yakın olan Rus Çarlığı'na ve Alman İmparatorluğuna her gün daha eygin kılacaktır. Bu da Osmanlı ile İngiliz'in arasını açmaya yarayan ayrıca bir etken olacaktır.

c) İngiltere'nin Çin ve biraz da Hint kesimlerinde Rusya'ya karşı bir dayanak bulmak isteği onu Japonya'ya yaklaşmak ve işbu devletin gelişmesine yardım etmek zorunda bırakır, çünkü Japonya da Rus genişlemesinden ve doymak bilmeyen açgözlülüğünden ürkmektedir ve bunu kendi amaçları karşısına dikilmiş ilk ve en önemli engel saymaktadır. Rusya karşısındaki bu İngiliz - Japon dayanışmasından 30-1-1902 tarihli bağlaşma çıkacaktır.¹

Rus Hükûmeti'nin sandığına göre bu bağlaşma anlaşmasının 7 inci gizli maddesine göre İngiltere: "Japonya için genel veya özel bir önemi bulunan, var olan bütün antlaşmalara saygı gösterilmesini gözetmeyi üzerine almıştır.",²

İngiltere Hükûmeti'nce yayınlanan antlaşma metni 6 maddeliktir ve orada böyle bir bağ yoktur, ve bunun ayrıca olup olmadığı öğrenilecek bir durumda değiliz. Şu kadar var ki bundan sonra Japonya, Boğazlar sorumu ve onların Rus gemilerine açılması sorumu ile biteviye uğraşmakta ve bunun Japon asıllarına

¹ Metin I. B., c. II, b. 125.

² Bak: I. ve B., c. I. s. 50 haşiyesine

karşın olacağını İngiltere'ye bildirip böyle bir şeyi önlemesini istemektedir. Japon kuşkusu yalnız Rus - Japon savaşının öngününde veya savaş sırasında Karadeniz Rus donanmasının Boğazlar'dan geçmesi işle ilgili değildir ve Japonya genel olarak savaştan sonra da Boğazlar'ın Rus gemilerine açılmasına karşıdır; o böylelikle, Rusyanın Baltık limanlarına nisbeten Japon sularına daha yakın olan Karadeniz'deki üs ve gemilerini kendisine karşı kullanabilmesi olanağını önlemek istemektedir. Hele ki Rus Karadeniz donanması Boğazlar kapalı durdukça Japonya için ve Türkiye aynal bütün dünya için yok gibidir ve Rus para ve emeğini bütün öbür devletler bakımından boş yere kemiren bir ögedir (unsur).

Ancak şu da söylenebilmelidir ki Japonya, Boğazlar'ın açılmasına ve oradan her ne ad altında olursa olsun savaş işlerine yarayabilecek Rus taşıtı olmamasına dikkat etmesi için İngiltere yanında direnirken, bunu yayınlamış olan görüşme ve yazışmalara göre aradaki bağlaşma antlaşmasının şu veya bu maddesine dayanarak yaptığı duygusunu vermemekte olup yalnızcana bağlaşmanın genel çizgilerine uygun olan bir yardım istediği sanını uyandırmaktadır.

Her ne ise 1902 yılından bu yana İngiltere'nin Boğazlar işindeki davranışında bir değişiklik olur; o artık Rusya'yı tuzağa düşürmek, yani onu, İngiltere'den başka önemli bir önürdeşle (rakip) karşılaşmadan iş görebileceği uzak Doğu'dan, bir sürü önürdeşle karşılaşmak zorunda bulunacağı Yakın Doğu'ya çekmek için ona İstanbul ve Boğazlar'ı bir yem gibi göstermek oyununu bırakır; ancak artık bu tarihten sonra İngiltere Uzak Doğu'da da yalnız değildir ve aradaki bağlaşmaya göre Çin ve Hint işlerinde Japonya'ya dayanabilmektedir, ve bu devlet artık yeni kültür, yeni sanayi ve yeni ordu ve donanmasıyla Uzak Doğu'da, Avusturya, Fransa ve İtalya'nın Yakın Doğu'da gördükleri işi görebilecek bir duruma gelmiştir; arada iki yıl geçince de Rusya'yı yenmekle bunu gösterecektir.

Yukardaki a, b ve c etkenlerine (amil) göre davranan İngiliz siyasasının Boğazlar işindeki türlü evrelerini kısaca gözden geçirelim.

İngiltere'nin, Fransa ve o zaman İtalya'nın çekirdeği olan Pie-mon'u yanına alarak ve Avusturya'nın da eyginiğini elde ederek Rusya'ya karşı Kırım savaşını açması (1854), Ayastefanos (Yeşil-

köy) antlaşmasını (1878) yine en çok Avusturya'ya dayanarak bir sürü tehditle bozdurup yerine Berlin antlaşmasını (1878) geçirmesi, Rusya ile İngiliz ası bölgeleri arasında Osmanlı'yı bir duvar gibi tutmak düşüncesine dayanan siyasanın sonuçlarıdır. Arada İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşmesi de, ne olur ne olmaz yakın Doğu'da sevkülceysi bir üs elde etmek isteğinden doğmuştur. İngiltere Yakın Doğu'da bunları yaparken Uzak Doğu'da da 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından doğan Rus yorgunluğundan asılanarak Hindistan'ın doğal ve askerlik bakımından en güvenilir sınırı sayılan Hindu-Kuş dağlarına yerleşmeye çalışırsa da oralarda tutunamaz veya ille tutunmak için uğraşmayı çok pahalı ve tehlikeli görür ve çekilir (1878-1880 İngiliz - Afgan savaşları).

1880 den bu yana İngiltere, Osmanlı'yı berkitme işini bırakıp Rusya'ya karşı duvarı Yakın Doğu Hristiyanlarıyla kurmaya uğraşır.

1879 la 1885 arasında Ruslar, Türkmenlerle çarpışa çarpışa 1885 de Afgan Kuzey sınırlarının Hindu-Kuş dağlarıyla örtülmemiş olan Batı kısmına (Herat yakınlarına) varmışlardı ve Hindistan'ın, korunulması nisbeten daha güç olan bir kapısına yaklaştılar demektir.

Bu yıllar içinde ise İngiltere bir yandan Mısırı ele almak gibi (1882) Yakın Doğu'da yeni üsler kazanmakta, öbür yandan da Bulgaristan'da ve en çok Ermeniler olmak üzere Osmanlı azınlıkları arasında çalışmaktadır. Bu yoldaki çalışmaların ilk ürünü Bulgaristan'ın askerini Şarkı Rumeli'ye sokması ve orasını kendi ülkesine katması olur; bu önce Rusya'dan gizli tutularak ve Bulgaristan Prensi'nin İngiltere'den dönmesinden az sonra ve epi zamandanberi Bulgar Hükûmeti her işte Rus Çarı'na karşıt davranırdığı bir devrin sonunda yapılmıştır. Bu olay Bulgarlar'ın Rus etki ve egemenliğinden sıyrıldıklarının ve İngiltere ve Avusturya'ya yaklaştıklarının bir belirtisi sayılacaktır; Bulgaristan, bunu yaparken aynı zamanda şarkî Rumeli'yi kendisine katarak iki misline yakın büyümekte ve dolayısıyla Rusya ile Boğazlar ve İstanbul arasında İngiliz ve Avusturya etkisi altına yeni giren kütle iki misli irileşmektedir; bundan başka Rusya, 93 seferinin (1877-78) ana kârı saydığı kazancı da kaçırmaktadır; bol bol akan Rus kanı ve o yüzden Osmanlı arıklaşması dolayısıyla Avusturya Bosna-Hersek'te yerleşmiş ve Sırbistan'ı etkisi altına almış, İngil-

tere, Kıbrıs ve Mısır'a yerleşmiş, Fransa, Tunus'a konmuş bulunuyordu ve şimdi de bu üç devletten ilk ikisi Bulgaristan'a da etkilerini sokmuş oluyorlardı.

Bu olaylar Rusya'yı Orta Asya'dan Yakın Doğu'ya çevirecek ve onu bir kaç yıl Bulgaristan'da yeniden etkisini ve az çok ta egemenliğini kurmak için bir sürü uğraşta bulunmaya kışkırtacaktır.

Bu uğraşlar sırasındadır ki İngiltere, İtalya ve Avusturya arasında Rusya'ya karşı yukarıda sözü geçen 1887 anlaşmaları olur.

1892 den bu yana Bulgaristan'da ve genel olarak Yakın Doğu'da uğradığı başarısızlıklar ve karşıtlıklardan bıkan Rusya yine Uzak Doğu'ya dönmeye başlar; Pamir ve Tibete sokulmaları olacaksa da, bu sefer daha çok gözü, önemli bir karşılığa uğramayacağını sandığı Mançurya, Kora ve Çin'de olacaktır; bu siyasaya 1894 de tahta çıkan Çar II nci Nikola candan sarılacaktır ve çok sevişir görüldüğü Alman Kayseri II nci Vilhelm'de onu, Avrupa işlerinden uzaklaştırmak için, bu yolda kışkırtacaktır.

Rus siyasası bu yolu tutmaya koyulunca İngiliz siyasası yeniden değişir ve Rusya'yı Uzak Doğu'dan Yakın Doğu'ya çekmeye çalışmaya başlar; İngiltere, Rusya'ya Boğazlar'dan özgür geçiş sağlamak, Osmanlı ülkesini paylaşmak ve Rusya'ya İstanbul'u da kapsayan çok büyük bir pay vermek gibi önermelerde bulunur. O bunu en çok Almanya'ya duyurmaktadır ve yahut, daha doğrusu, bunlar en çok Alman belge yayınlarında çıkmıştır¹.

Bu gibi düşünceler besleyen İngiltere, 1894 de parlamış olan Ermeni sorumu ve Osmanlı ülkelerindeki Ermeni ayaklanma ve patırdıları işinde Osmanlı'ya karşı çok çetin durum alır ve Doğu vilâyetlerinde özgür bir Ermenistan kurmaya varacak önermelerde bulunadurur. İngiltere bunları yaparken 1896 başlarında, İtalya ve Avusturya ile en çok Rusya'ya karşı 1887 de yapmış olduğu anlaşmayı artık yenilemeyeceğini bildirir. İşin içine gidilirse görülür ki Rusya'yı Bulgaristan ve İstanbul'a sokulmaktan alıkomak için yapılmış olan bu anlaşma artık yeni duruma uymamaktadır.

Rusya ise dalmış olduğu Uzak Doğu yani Mançurya, Kora ve

¹ Alman Belgelerinde santeşrin 1894 ve Temmuz ve Ağustos 1895 tarihlerinde bunu gösteren bir çok belge bulunur: Bak: I. T., c.I. s. 80, 86-88 ve 100-104.

Çin işlerinden ayrılmaya onaşmaz (razı olmaz) ve İngiltere'nin istediği yola girmez; Ermeni işlerinde ise, Doğu Anadolu'da kendisine karşı bir duvar olabilecek ve Balkanlar'daki Bulgaristan gibi İngiliz etkisi altına girebilecek ne özgür, ne de bağınsız bir Ermenistan kurulmasına karşın olur.

Ancak 1894 den bu yana bir kaç yıl kâh yatışan, kâh alevlenen Ermeni patırdıları sırasında İngiltere'nin biteviye Osmanlı dağılması ve paylaşılması ve Boğazlar'dan içeriye arsulusal donanmalar sokulması konularıyla oynayadurması doğal olarak Rusya'yı İstanbul ve Boğazlar işleriyle uğraşmaya ve oraya kendisi de donanma ve asker yollamak sorumunu incelemeye götürür; bundan başka Rusya Doğu Hristiyanları'nın geleneksel olarak koruyuculuğu rolünü, gösterişte olsun, elden bırakmış olmamak için, ara sıra Osmanlı'ya karşı gösterilerde bulunur; ancak Abdülhamit, bunların içten olmadığını bilmektedir ve Rusya bunları yaparken, kendisinin Uzak Doğu'daki uğraşmaları sırasında Osmanlı ülkesinin paylaşılması işinin ortaya çıkmasını önlemeyi baş amaç saymaktadır. Bu Ermeni patırdıları sırasında İngiltere'nin bir düziye Osmanlı'ya karşı çetin davranması, orada hristiyanlık adına biteviye propagandalar yapılması ve Salsbörü'nin bütün girişit ve söylevleriyle Osmanlıyı ürkütmesi ve alçaltması, Rusya'nın ise görünüşte bazı bazı Osmanlıya karşın durum alsa da el altından Abdülhamid'i dinizlemesi, Çar'la Sultan'ın, her ikisinin istibdada olan eygünlüklerine ve devletlerin yönetimindeki (idare) benzerliğin doğurduğu yakınlığa eklenince, Osmanlı'yı Rus'a yaklaştırmıştı.

Pek geniş ölçüde bir Osmanlı paylaşılması sözünün biteviye ortada dolaşmasından ve böyle bir şey olunca Rusya'nın İstanbul'a yerleşmesinden, bu yolda bazı Rus anıklıkları (hazırlık) sezilir gibi olmasından ve Abdülhamid'in de Rusa doğru kayıyor görünmesinden Avusturya Hükûmeti çok ürkemektedir. Bu duygu ve kuşkuyla Avusturya, Rusya'nın İstanbul ve Balkanlar'da her ne biçimde olursa olsun egemenliğini önlemek gerektiği yolunda bağlaştığı Almanya'ya başvurur ve şu yolda bir karşılık alır: ¹ Eğer İngiltere, Rusa karşı işe girişecek olursa Avusturya'da girişmelidir; yoksa Avusturya'nın İngiltere'siz ortaya atılması doğru

¹ Bak: I. T., c. I, s. 94 (1895 sonları).

olmaz; böyle yaparsa İngiltere'ye eskiden beri yapageldiği gibi kendisini ilgilendiren savaşları başkalarına yaptırmak olanağı bir kere daha verilmiş olur.

Bağlaştığından bu karşılığı alan Avusturya iki defada, birincisi 1896 ilkbaharında İngiliz Hükûmeti İtalya ve Avusturya ile olan 1887 anlaşmasını yenilemeyeceğini bildirdiği sıralarda ve bir defa da 1897 ikincikânununda, Boğazlar işinde İngiltere ile bir anlaşmayı arar. Bu yoldaki görüşmeler o andaki Avusturya'nın kaygılarını ve İngiltere'nin siyasal manevralarını göstermesi dolayısıyla önemlidir; bunları o sırada İngiliz Dış Bakanı olan Lord Salsbörü'nin Viyana İngiliz Büyük Elçisi sör H. Rumbold'a 20/1/1897 tarihli bir yazısına göre topluyoruz :¹

“ Bugün Avusturya Büyük Elçisi geçen yılın ilkbaharında bana yapılmış olan bir önermeyi yeniledi; bu, Boğazlar'ın Rusya'dan gelebilecek herhangi bir girişite karşı korunması işidir. Önce de ileri sürmüş olduğu gibi Avusturya'nın düşüncesine göre Rusya'nın Boğazlar'da egemen olmasını önlemekte en çok ilgili devlet İngiltere'dir, dolayısıyla böyle bir olayı önlemek için İngiltere önayak olmalıdır. Eğer İngiltere bu işin deniz kısmını üzerine alır ve donanmasını Rusya'dan gelebilecek böyle bir saldırıya karşı koymak için Boğaziçine yollarsa Avusturya da, herhangi bir Balkan devletinin de yardımıyla (doğal olarak Bulgaristan düşünülmektedir), Rusya'nın Boğazlar'da buyruğunu geçirebilecek bir duruma gelmesini önlemek için ordusu ile gereken ölçemleri almaktan sakınmayacaktır.

“ Ben (Salsbörü) karşılığımın bir yıl öncekinden pek başka olacağını sanmadığımı söyledim. Bu işteki İngiliz ilgisini kabul ettim, ancak bunun Avusturya ve Fransa'nınkinden üstün olduğunu abadım (reddettim); dedim ki : İngiltere, kamoy ve Kamutayı dolayısıyla, bu gibi şeyleri önceden ve daha ortada korkulan olaylar yokken üstlenemez; bu olaylar ortada görününce Kamutay ve kamoy onları inceler ve tutulması gereken yolu saptar (tespit eder) ve daha önceden buna karşın olarak üstlenilmiş olan şeyler onları bu yoldan şaşırtamaz. Bu sorumun ana çizgilerini değiştirmiş olan ve bu yolda önceden bir üstenede bulunmayı olanaksız kılan üç yön vardır : Birincisi şudur ki İngiltere'de Osmanlı'ya karşı

² I. B., c. IX, K. I. s. 775 - 6. (geniş bir özet yapılmıştır).

olan eyginlik 40 yıl öncekine göre baştan başa değişmiştir; bu değişiş, az çok aşama aşama olmuştur ve Osmanlı Hükûmeti'nin çetin ve halkça seilmeyen davranışlarının doğurduğu bir sürü ayaklanmanın sonucudur. Ancak şimdi değişiklik tamdır. Sultan'a yardımda bulunulmasına karşın duygu çok büyük olacaktır ve yüksek siyasal düşüncelerin İngiliz ulusunu bu karşı duyguyu yenmeye ve nefret ettiği bir hükûmete yardım için gerekecek büyük para ve can özverilerinde bulunmaya götürecektir kadar açık ve güçlü olacağı üzerinde şimdiden bir şey diyemem. İkincisi şudur ki, önceleri Sultan'ın Boğazlar'daki bağınsızlığını (istiklâl) korumak ve sürdürmek için İngiltere üstünmelerde bulunurken, Sultan'a karşın olarak değil, hep onun isteği ve yardımile bu gibi işlere girişileceği düşünülmüş idi; bugün ise durumun yine böyle olduğu hiç duruksamaksızın söylenilemez; Sultan Çanakkale'yi büyük uğraşlarla berkitmek ve Boğaziçi berkitmelerine hiç bakmamakla, bir bilitle yayınlamış kadar açık olarak, şunu söylemektedir ki, Batı Devletlerin'den yardım görmektense Rus salgınına uğrama olasılığını daha çok beğenmektedir. Ben (Salsböri) İngiliz siyasa-sının hiç bir deysisini hatırlamıyorum ki Sultan'ın hoş geldiniz dediği bir salgıncıya karşı, onun istemediği bir bağınsızlığını korumak için, ona yardımı göz önünde tutmuş olsun.

“Üçüncüsü ikinci ile çok ilgilidir; o da şudur ki şimdi Çanakkale'nin zorlanması 20 ve hattâ 10 yıl öncesine göre daha çok güç bir iş olmuştur Askerî uzmanlar kara kurganlarına karşı ordu ile ölçemler alınmadan Çanakkale'yi denizden zorlamaya karşındırlar. Eğer bu doğru ise İngiltere'nin kendi başına Çanakkale yolunu açması düşüncesini bir yana bırakmak gerektiği sanındayım. Ancak bu demek değildir ki eğer gerekirse İngiltere bu gibi ölçemleri almaktan vaz geçiyor; bu işin, ne yapılacağı, ne de yapılmayacağı yolunda bir söz vererek kendimi bağlamak istemem ve yalnızca ilerisi için davranış özgürlüğümüzü elde tutmak isterim. Benim (Salsböri) bu sözlerim üzerine Avusturya Büyük Elçisi de Hükûmetinin davranış özgürlüğünü elde tutacağını ve Boğazlar konusu üzerinde hiç bir anlaşmaya yanaşamıyacağını söyler ve şunları ekler: Fransız siyasası, sözde ne olursa olsun, onun durumunun gereklikleri, onu bu işte de Rusya ile bağlaşmaya sürükleyecektir, ve eğer Avusturya'nın arkasında İngiliz donanması görünmezse Avusturya, Rusya'ya karşı Alman işbirliği-

ne güvenemez.

“Ben (Salsbörri) dedim ki uyrumuzun (tebaa) hayatını tehlikeye düşürecek olaylar bizi ileri atılmak zorunda bırakabilir. Böyle bir durumun ortaya çıkmaması için gereken ölçemleri alması uğrunda Sultan üzerinde yeter bir baskıda bulunulabileceğini umuyorum.”

Lord Salsbörri'nin bu sözleri usalı (makul) görülebilirse de bunları 10 yıl önce yine kendisinin 12/12 ve 16/12/1887 de Avusturya ve İtalya ile yapmış olduğu, Doğu Üçlü Bağlaşması adını taşıyan yukarda sözü geçen anlaşma ile karşılaştırsak arada önemli başkalıklar olduğunu görürüz; işbu anlaşmanın 4 den 8 e kadar olan maddelerini aşağıda hatırlatıyoruz:¹

“4 — Önemli Avrupa asıllarının bekçisi olan Türkiye'nin, üzerinde üstünlük kurabilecek her türlü yabancı etkiden (nufuz) bağınsız (müstakil) olması. (Hilâfetin bağınsızlığı, Boğazlar'ın özgürlüğü, v. s.)”

5 — Dolayısıyla Türkiye Bulgaristan'daki hükümlanlık haklarını başka bir devlete ne bırakılabilir, ne de ona bu yolda vekâlet verebilir; ne orada yabancı bir yönetim (idare) kurmak için ora işlerine karışabilir, ne de bu düşünce ile girişilebilecek zorlayıcı ölçemlere (tedbir), bunlar ister askerle orayı ele geçirmek, ister oraya gönüllü yollamak biçiminde olsun, göz yumabilir. Keza antlaşmalarla Boğazlar'ın bekçiliği ödevini üzerine almış olan Türkiye, Küçük Asya'daki hükümlanlık haklarından hiç bir kısmını başka bir devlete bırakamaz veya bu yolda ona vekâlet veremez.”

“6 — Üç devlet (İngiltere, Avusturya, İtalya) bu ilkelerin (principe) korunması için Türkiye'ye kendileriyle işbirliği yaptırmak dileğindedirler.”

“7 — Türkiye 5 inci maddede yazılı meşru olmayan girişitlere karşı koymaya kalkışırsa Üç Devlet antlaşmalarla saptanılmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bağınsızlığına ve onun toprak bütünlüğüne saygı göstertmek için alınması gereken ölçemler üzerinde anlaşacaktır.”

“8 — Ancak Babıâli'nin davranışı yukarda sözü geçen meşru olmayan girişitlerle bir ortaklık ve onlara uygunluk özünü göste-

¹ Bak: Pribram s. 71 - 78 ve I. T., c. I, s. 62 - 63.

rirse Üç Devlet, Osmanlı topraklarından uygun görececeklerini süresiz (muvakkaten) ele alacaklardır.„

Bir yandan işbu 1887 anlaşması, öbür yandan Salsbörü'nin 1894 ve ondan sonraki bir kaç yılda Osmanlı'yı paylaşma sözlerini ortaya atması ve Rusya'yı bu yolda kışkırtması ve 1896 ve 1897 de yukardaki biçimde Avusturya Büyük Elçisine karşılık vermesi Berlin antlaşmasıyla 1902 İngiliz-Japon bağlaşması arasında geçen yıllardaki Boğazlar'la ilgili İngiliz siyasasının iki yönünü aydınlatır: a) Rusya, Balkanlar ve Boğazlar'a karşı saldırgal bir durum aldımıydı elden geldiği kadar çok Avrupa, Akdeniz ve Balkan devletini toplayıp Rusya'ya karşı koymak, Osmanlı da bunlarla birlikte Rusya'ya karşı koymak isteğinde ise ona yardım etmek, değilse ona karşı da durum almak; b) Rusya, Orta veya Doğu Asya'da uğraşmalara koyulunca onunla oralarda yalnız uğraşmak zorundan kurtulmak için ona, Yakın Doğu yönünü kolay kazançlar sağlanılabilecek ve alımlı (cazip) bir alan gibi göstererek onu oraya çekmeğe çalışmak.

Salsbörü'nin 1898 de Rusya'ya, Çin ve Osmanlı Asya'sını paylaşmayı (etki bölgesine ayırmayı) önermesi de bu siyasanın bir örneğidir¹.

Yukarda gördüğümüz gibi Boğazlar işinde, bağlaşığı Almanya'dan, önce İngiltere ile anlaşma öğüdünü alan ve bu son devletten de iki başvurma sonucunda dilediği bir yolda karşılık almayan Avusturya, 8 ve 17/5/1897 de Rusya ile işbu devletin o sırada güttüğü Uzak Doğu siyasasına uygun ve iki yanı da dinizleyici (tatmin) bir anlaşmaya varır². Boğazlar'la ilgili kısımları aşağıdadır:

1. İki Büyük Devlet Balkanlar'da toprak ele geçirme siyasası gütmeyecek ve öbür Büyük Devletlere de buna saygı gösterteceklerdir.

2. İstanbul, dolayları ve Boğazlar sorumluları Avrupai özde oldukları için iki Devlet bunları çözüleyebilecek durumda değildir. Rusya Boğazlar'dan savaş gemilerinin geçmesini yasak eden hükümlerin kalmasını istemekte direnir ve Avusturya onu bunda haklı görmektedir.

¹ Bak: I. T., c. I, s. 120 - 121.

² Metin: Pribram s. 107..., özet ve durum: I. T. c. I, s. 110...

Böylelikle Avusturya'nın kuşkuları yatışmış ve Rusya da Balkanlar yönünden daha az korkarak ve İngiltere'nin onu Boğazlar yolu ile tehdit edebilmesine karşı bir Avusturya sigortası da sağlamış olarak Uzak Doğu'da uğraşmak olanağını elde etmiş olur.

İngiltere, 1902 de Japonya ile bağlaştıktan sonra Uzak Doğu'da da Rusya'ya karşı bir ortak edinmiş olduğu için Rusya'ya karşı yukarıda görülen teraze siyasasına artık gereksili (mühtaç) değildir; bundan başka ister antlaşmada gizli olarak yazılı bulunsun, ister Japonya'nın bu yoldaki isteğine uymayı gerekli bulsun, İngiltere bundan böyle Boğazlar'ı Rusya'ya açmak veya ona orada kolaylıklar göstermek düşüncesini bir söz olarak ta olsa ileri sürmez; ancak bu düşünce İngiliz Hükûmet'ince büsbütün bir yana atılmış değildir; çünkü 11 şubat 1903 de "İmparatorluğu Koruma Komitesi,, kendisinden yapılan bir soruya şu yolda karşılık verir¹:

"Genel olarak denilebilir ki Rusya'nın Çanakkale Boğazı'nı ele geçirmesi veya onun Karadeniz'le Akdeniz arasındaki su yolunu dilediği gibi kullanabilmek üzere egemen etkisine (dominating influence) dayanarak Türkiye'den koparacağı hakdan asılanabilmesi için (İngiltere'ce) onunla (Rusya ile) yapılacak bir anlaşma bizim (İngiltere'nin) bugünkü şartlar altındaki sevkülceyişi durum ve ölçemlerimizi (strategic dispositions) belirtili biçimde değiştirmez.,,

Bir yandan bu gibi incelemelerde bulunmakla birlikte öbür yandan İngiltere Hükûmeti'nin Rus-Japon savaşına götüren yıllarda ve işbu savaş sırasında Boğazlar'la başlıca ilgisi, Japon dilekleri dolayısıyla hem Rusya hem Osmanlı üzerinde baskıda bulunup Rus Karadeniz donanmasının çıkıp Uzak Doğu'ya gitmesini önlemek olmuştur ve bu yolda Rusya'yı savaşla tehdide kadar ileri gitmiştir². Yine o anda İngiltere, Lord Salsbörü'nin Berlin kongresinin 18 inci toplantısında ileri sürmüş olduğu görüşü bırakmış ve Şuvalof'un kini benimsemiştir. (Bak: yukarda; bölüm II, Boğazlar'daki hukukî durum,, a.)

İşbu Rus-Japon savaş ile ilgili olaylar bir yana bırakılırsa, Boğazlar sorumu, 20 inci yüz yılın ilk yıllarında 1906 ya kadar uyuklar gibidir. Bu yıllarda Rusya Uzak Doğu işlerine dalmış,

¹ I. B., c. IV, s. 59 - 60

² Bak: I. B., c. II, b. 258. Grey'in Petersburg Büyük Elçisine 30 - 1 - 1904 tarihli teli.

Japonya ile savaşmak zorunda kalmış, ondan dayak yemiş, içerde de bir sürü ayaklanma ile karşılaşmak zorunda bulunmuş ve epi arık düşmüştür.

İngiltere ise, biteviye donanmasını arttıran, Bağdat demiryolu bırakısını (imtiyaz) alarak Hint denizlerine kadar sokulmaya uğraşan Almanya ile önce anlaşmak ve hattâ bağlaşmak istedikten sonra ondan yüz bulamadığı için Fransa'ya dönmüş, onunla "yürekten anlaşma,,yı (Entente Cordiale) kurmuş ve Rusya ile de yakınlaşmaya koyulmuştur.

C) Almanya — İşin temeline gidilirse Almanya da öbür Büyük Devletler gibi Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar'a yerleşmesini ve dolayısıyla de bu amaca doğru ilerilemesini ve bu yolda başarılar elde etmesini içten istemezdi; hele Bağdat demiryolu bırakısını aldıktan ve Kuzey denizindeki Alman limanlarını karadan Basra körfezine bağlamaya, yani çok kullanılan bir söze göre Hamburg-Bağdat çizgisini sağlamaya koyulduktan sonra, Rusya'nın bu çizgiyi en önemli yerinden İstanbul'da kesmesini hiç istemezdi. Bundan başka Almanya'nın Avrupa siyasasının temel taşı, onun ikinci German Devleti olan Avusturya-Macaristan'la olan bağlaşması idi. Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar'a yerleşmesi ise bütün Balkan Slavları üzerine egemenliğini kurması yani Avusturya'yı Balkan sınırlarında ve hattâ Adriyatik'te kuşatması, boğması ve onun içindeki milyonlarca slavy ondan ayırmak ve dolayısıyla işbu İmparatorluğu dağıtmak için çok büyük kolaylıklar elde etmesi demekti; bu yüzden de Almanya, Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar'a yerleşmesini ve dolayısıyla de bu amaca yaklaşmasını isteyemezdi.

Bu böyle olmakla beraber, gerek Bismark gerekse ondan sonra Kayser II inci Vilhelm bunun tam tersini istediklerini sandıracak bir siyasa güdeceklerdir. Bunun sebebi şudur: Almanya'da İngiltere ve Avusturya gibi Boğazlar sorununun Rus Devlet adamları için ne aşama alımlı (cazip) olduğunu görmekte ve dolayısıyla o da, bu son iki devlet gibi bu işi Rusya'ya karşı bir yemlik olarak kullanmayı uygun ve kazançlı bulmaktadır. Almanya'nın bu işte İngiltere ve Avusturya'ya nisbeten bir üstünlüğü de vardır ki o da kendisinin Boğazlar sorumu ile öbürleri kadar ilgili olmadığından, Rusya'yı bu siyasanın içtenliğine daha kolay

inandırabilecek bir durumdadır. Almanya'nın Boğazlar sorumunda takındığı genel durum bu işte Rusya'nın önüne dikilmeyeceğini ve hattâ gerekirse ona kolaylıklar da gösterebileceğini her fırsatta işbu devlete bildirmek ve duyurmak ve dolayısıyla onu Boğazlar yolunda ilerlemeğe kışkırtmak olmuştur; bunun karşılığında Almanya bir çok Avrupalı genel siyasal işlerde Rus desteğini sağlayabilmiştir. Almanya böyle yapmakla ana sorunun çözülmesini, yani Rusya'nın Boğazlar'a yerleşmesini gerçekten ne sağlamakta hattâ ne de kolaylaştırmaktadır; çünkü o pek iyi bilmektedir ki Rusya bu yolda edimsel (fili) bir adım atacak olursa onun önüne dikilecek bu işle kendisinden daha çok ilgili devletler bulunmaktadır ve Japonya bile bunlar arasındadır; dolayısıyla o, Rus dostluğunu az da olsun kazanırken, İngiltere ve hattâ Fransa gibi kendi önürdeş veya düşmanları, Rusya Boğazlar'a doğru gerçekten bir adım atmaya kalkışacak olsa, ona karşın durum almakla, Rus düşmanlığını veya hiç olmazsa kızgınlığını üzerlerine çekmektedirler ve Almanya bu davranışıyla, bir taşla iki kuş vurmaktadır.

Bunlardan başka Almanya çok kere Boğazlar ve İstanbul sorumunu, Rus açgözlülüğünü ve Rus gücünü Alman sınırlarından uzaklaştırmak ve onlara başka bir erek (hedef) vermek için kullanılabilecek bir yemlik gibi de göze almıştır.

Bütün bunların, Berlin antlaşmasıyla 1906 yılı arasında bir kaç örneğini vereceğiz.

1887 de Rusya'nın Bulgaristan ve İstanbul üzerindeki tasarruflarından kaygı duyulduğu ve yukarda gördüğümüz gibi Almanya'nın iki bağlaştığı olan Avusturya ile İtalya, Rusya'ya karşı koymak için İngiltere ile¹ "Doğu Üçlü Bağlaşması,, denilen anlaşmayı imzalamış oldukları sırada Almanya Rusya ile "karşı sigorta,, (Trait  de Contre-assurance) adı verilen bir antlaşma yapmıştı² ve bunu bağlaşıkları Avusturya ve İtalya'dan gizli tutmuştu; bunun "çok gizli,, ekine göre :

Almanya önce de olduğu gibi Bulgaristan'da "meşru,,³ bir Hük met kurmak için Rusya'ya yardım edecektir. Hiç bir biçimde Prens Aleksandr'ın yeniden tahta çıkmasına onanmayacaktır (Madde 1).

¹ Şubat'ta ve Sonk nun'da.

² 18-6-1887 de. Metin: A. B. , b. 1087;  zet ve durum: I. T. , c. I. s. 60.

³ Yani Rusya'dan yana ve ona bağımlı.

Şayet Rus asıllarını (menfaat) korumak için Çar Karadeniz'in kapısını doğrudan doğruya korumak ödevini üzerine almayı gerekli görürse Almanya onun (Çarın), İmparatorluğunun anahtarını elde tutmak için almayı gerekli göreceği ölçemlere (tedbir) karşı eygin bir yansızlık gösterecek ve ona tinsel (manevi) bakımdan ve diplomasi yolu ile yardımcı olacaktır (Madde 2).

Bu antlaşmanın, Almanya'yı Avusturya ve İtalya'ya bağlayan "Üçlü Bağlaşma,, ile ve İngiltere ile Avusturya ve İtalya arasındaki "Doğu Üçlü Bağlaşması,, ile uyutlandırılmasının olanaksızlığı kolayca görülür.

Bunu yapmış olan Bismark iş başından çekildikten sonra Kayser II inci Vilhelm bu "karşı sigorta,, antlaşmasını yenilemez; bunun sebeplerini sayan ve Alman Dış Bakanlığınca yazılmış olan bir belgede¹ Almanya'nın Boğazlar işinde alması gerekli görülen durum şöyle anlatılmaktadır :

"İngiltere ve belki de Fransa ile Rusya arasındaki karşıtlığın gelişebileceği bir nokta olan Boğazlar sorumu üzerine Rus bakışını çekmek, bizim asılarımızın gereği olduğunu kabul edebiliriz ; ancak bu duygumuzu hiç bir biçimde belli etmememiz daha iyi olur,,

Ancak Rusya'nın gerçekten İstanbul ve Boğazlar'ı ele geçireceği sanıldığı anlarda Almanya'nın; İngiltere'yi de birlikte sürüklemek şartıyla ona karşın durum almayı göze aldığını yukarıda gördük (Lord Salsbör'i'nin Avusturya Büyük Elçisiyle görüşmesini anlattığımız sırada - 1896 - 97 yıllarında).

Almanya'nın böyle bir yola girmek istemesinin yalnız Rusya'nın gerçekten Boğazlar'ı ele geçirmeye kalkışacak sanıldığı anlarda olduğunu ve böyle bir tehlike geçince Rusya'ya eygin görünme siyasasına döndüğünü daha eyi açıklamak için 1902 haziranında Almanya, Avusturya ve İtalya arasındaki Üçlü Bağlaşma'nın yenilendiği sırada geçen bir olayı hatırlatıyoruz. İtalya işbu Antlaşmaya: bir Büyük Devletin Doğu'da statükoyu (toprak durumunu) bozmak için yapacağı herhangi bir eylemi (action) önlemeyi gerektiren bir hükmün konmasını (ki bu adı söylenilmemekle birlikte Rusya'ya karşı Almanya'yı kullanmak isteğini kapsayordu) istemesi üzerine Almanya buna onaşmaz; bu önermeyi bir Fransız

¹ A. B., b. 1360 (25-3-1890).

oydamı (telkin) göstererek Rusya'ya bildirir ve Alman Baş Bakanı Bülov Petersburg'daki Büyük Elçisine yolladığı bir mektupta Rus Dış Bakanlığıyla görüşerek bunları anlatmasını ve sözü bir Fransız - Alman savaşı olasılığına getirmesini ve bu çıkarsa ve Rus Hükûmeti eğer aşırı Rus yurtseverlerinin savaşa katılma isteğinin önüne geçemezse onları Vistül kenarlarına değil Boğaziçi'ne doğru saldırtması dileğini ileri sürmesini ister. Özet olarak bir Alman Fransız savaşı çıkarsa, Rusya, bağlaştığı Fransa'ya yardım etmek için Almanya'ya saldıracağı yerde gitsin İstanbul'u ve Boğazlar'ı alsın der.¹

Aynı Bülov'un 9/4/1904 de Makedonya ve Osmanlı - Bulgar işleriyle ilgili olarak Kaysere çektiği bir telde şöyle denmektedir :²

“ Majestenez Rus gücünün Akdeniz'e doğru akmasının Almanya için istenilecek bir olay olduğu ve bazı şıklarda bu akıntının durmasının bizim için tehlikeli olabileceği bakımından davranarak Alman siyasasını hep ona göre yöneltiniz. „

Bu örneklerden ve Alman siyasasının genel gidişinden şuna varılır ki, Almanya bakımından, Rus isteklerinin en kârlı olarak yöneltilebilecekleri yönler sıra ile şunlardır :

- 1) Doğu ve orta Asya.
 - 2) İstanbul ve Boğazlar.
 - 3) Alman ve Avusturya sınırları.
- İngiltere için se bu tam tersinedir.

d) Fransa — Bu Devlet te 1893 denberi Rusya'nın bağlaştığı olmakla birlikte onun Akdeniz'e çıkmasına karşındır ve o Avusturya, İngiltere ve Almanya gibi bu konuyu Rusya'ya karşı, bir türlü oyun vasıtası veya yemlik gibi kullanmayıp, Rus istekleri kendisine bildirilince elden geldiği kadar olumsuz durum almaktadır.

e) İtalya — Onun durumu da Fransa'ninkine benzemektedir; esasen onun Büyük Devlet olarak önemi azdır.

IV. — 1906 — 1909 RUS GİRİŞİTİ

1906 Yılında Avrupa'nın genel durumu — Büyük Devletler arasında bir kaç küme vardır, aşağıda bunları sayıyoruz :

¹ Bak : I. T. , c. I, s. 158 - 9

² Bak : I. T. , c. I, s. 170 - 1

a) Almanya, Avusturya ve İtalya arasında "Üçlü Bağlaşma,, vardır; Rusya ve Fransa'ya karşı düşünülmüştür, ancak İtalya Fransa ile 1902 de yaptığı gizli bir anlaşma ile Fransa bir saldırıya uğrar veya onurunu korumak için silâha sarılmak zorunda kalırsa yansız kalmayı üstlenmiş, yani "Üçlü Bağlaşma'nın tinine (ruh) karşın olan bir işi gizlice üstlenmişti; Almanya ve Avusturya'nın da ona karşı pek güvenleri yoktu.

b) Fransız - Rus bağlaşması; başlıca Almanya'ya karşı düşünülmüştü.

c) İngiliz - Fransız "Yürekten Anlaşma,, sı (Entente Cordiale); bu da Almanya'ya karşı düşünülmüştü. İngiltere bir çok kere Almanya ile anlaşarak veya onunla bağlaşılarak aralarındaki önürdeşlik ve yarışları durdurmaya çalıştıktan ve bunu başaramadıktan sonra Fransa ile dostluk kurmuştu.

İngiltere ve Rusya, Almanya'ya karşı Fransa ile ayrı ayrı anlaşmış olmakla birlikte aralarındaki önürdeşliği ve kuşkuları daha sona erdirmemişlerdi. Ancak Japonya'dan dayak yemiş olan Rusya bir sürü iç ayaklanmanın da eklenmesiyle çok arıklaşmıştı ve Uzak ve Orta Asya'daki amaçlarından ister istemez vaz geçmek zorunda kalmış olup gözlerini yeniden Yakın Doğu'ya, İran'a ve Balkanlar'a çevirmişti; ve derlenip toplandığı ölçüde İran ve Osmanlı'nın arıklığından asılanarak işbu yönlerde büyümek ve asılar sağlamak düşüncesinde idi.

Rusya, İran'da İngiltere ile, ve Balkanlar'da en çok Avusturya ile karşılaşmakta idi; bu son Devletle Rusya arasında başlıca karşınlık konusu, Balkan egemenliği ve Güney Slavları (Yugoslav) sorumluları idi.

İngiltere'nin de en çok Almanya ile yani Avusturya'nın bağlaşığı ile karşınlığı vardı. Bu karşınlığın başlıca konuları: savaş gemileri yapma yarışı; Bağdat demiryolu, yani Almanya'nın Basra Körfezi'ne sokulması ve Avrupa'yı Hindistan'a bağlayacak en çabuk yolu eline almak istemesi; tecim ve sanayi geliştirme yarışı; genel egemenlik istekleri ve sömürgelerde propaganda işleri idi.

İngiltere ve Rusya'nın durumlarını özet olarak ele alırsak şunları görürüz:

1) Bu iki Devlet te ana, hattâ tek düşman olarak Almanya'yı bilen Fransa ile şu veya bu biçimde bağlanmışlardır.

2) İngiltere var gücünü Almanya'ya karşı toplamayı git gide

daha gerekli bulmaktadır.

3) Rusya da Almanya'nın bağlaştığı Avusturya karşısında aşağı yukarı bu durumdadır.

4) Ancak İngiltere ile Rusya arasında, Asya'da ve Doğu'da bir sürü çözülmemiş sorum vardır ki bunlar aralarında bir önürdeşlik ve kuşku kaynağıdır.

1906 ve 7 yıllarında bu iki devlet işbu önürdeşlik ve kuşku-yu ortadan kaldırmak için görüşmelerde bulunur ve 31/8/1907 de imzaladıkları bir anlaşma ile bu işi az çok başarırlar. Her iki yanın İran, Afganistan ve Tibet'teki durumu üzerinde anlaşılır ve İran, biri Rus, öbürü yansız ve üçüncüsü İngiliz olmak üzere üç bölgeye ayrılır.

Rusya'nın İngiltere'ye başvurusu. — Bu anlaşmada Boğazlar üzerinde bir şey yoktur; ancak yapılan konuşmalar sırasında bu yolda epi görüşülmüş ve yazılmıştır. Bunları gözden geçirelim:

Petersburg İngiliz işgüderi Spring-Rays'in 1/3/1906 tarihile İngiliz Dış Bakanı Grey'e yazdığına göre Rus Hükûmeti Boğazlar işinde, şunları istemektedir: İngiltere, Lord Salsbörri'ce Berlin kongresi sırasında ileri sürülmüş olan görüşü (Bak yukarda bölüm II, "Boğazlar'daki Hukukî Durum,,a) kabul etsin, yani bu görüşe dönsün ve Rus-Japon savaşı sırasında ele almış olduğu bunun tam tersi bulunan aynı Berlin kongresinde Rus oruntağı Kont Şuvalof'ca ileri sürülmüş olan görüşü bıraksın. Yani Rusya Sultanla anlaşıp ondan savaş gemilerini Boğazlar'dan geçirmek iznini alırsa İngiltere buna karşın olmasın¹.

Karşılık olarak İngiliz Dış Bakanlığın'dan Spring-Rays'a uzun bir andiç gönderilir, sonda "İmparatorluk koruma komitesinin,, yukarda görmüş olduğumuz 11/2/1903 tarihli kararı vardır ve ondan sonra da şu denilmektedir²:

"Yukarıya çıkardığımız yazılardan açıkcana anlaşılacağı gibi eğer istenilirse, Akdeniz'de bugünkü sevkülceysi durumda temelden bir değişiklik yapmadan Rusya'ya Çanakkale ile ilgili önemli bir önveride (concession) bulunmak olanaklıdır.,,

15 Mart 1907 de Londra'daki Rus Büyük Elçisi bu konu üze-

¹ I. B., c. IV, b. 210

² I. B., c. IV, b. 60.

rinde Grey'le konuşur. Büyük Elçi der ki (özet):

Boğazlar'ın Rusya'ya açılması, işbu ülkede, İngiltere ile başlamış olan görüşmelere karşı etkinliği arttırır. Rusya'nın bu sırada donanması olmadığından, o, Boğazlar'ı bütün Devletlere açılmış görmektense onları şimdiki gibi herkese kapalı görmeyi daha uygun bulur; bu olamayacaksa bu sorum hiç ortaya atılmamalıdır. *İstanbul'a kadar gidiş herkes için eş şartlar içinde yapılabilir, ancak Rusya için, Karadeniz'e girişin başka Devletlere açık olmaması temeldir.* Bu işte başka Devletlerin de ilgisi olduğundan Rusya ile İngiltere arasındaki anlaşma yalnızca kuransal (theorique, Büyük Elçi "platonik", demiştir) olacaktır, ancak bunun kamoy üzerindeki iyi etkisi çok büyük olur.

Grey'in karşılığına geçmeden önce şunu görmek gerekir ki Rusya işi önemsiz imiş gibi göstererek bu yolda İngiltere'den bir söz koparmak istemektedir; bundan başka imlediğimiz cümleden şu da anlaşılabilir ki Rusya Karadeniz'in ağzını kapama gerekliliğini ortaya atmakla ilerde bir kaç kere sözü geçecek olan Büyükdere ve Beykoz'u isteme sorumuna kapı yapmaktadır.

Grey'in karşılığı şu yoldadır¹:

İngiliz-Rus anlaşması için görüşmeler sırasında hep şu duygu da oldum ki Rusya ile kurulacak iyi ilişkilerin (münasebat) bir anlamı da, Boğazlar'ı ona kapamak ve Devletler arasındaki bütün konferanslarda İngiliz ağırlığını ona karşı kullanmak yolundaki eski siyasanın bırakılmasıdır. İki göbekten beri iki ülke arasındaki bütün güçlüklerin kökü bu siyasadır. İngiltere ve Rusya için Asya'daki karşılıklarını çözülemek ve ondan sonra başka önemli bir sorumda birbirine karşın durumda kalmak bugünkü görüşmelerle elde edilecek eyiliği bozmak demektir. Ancak Boğazlar'ın yalnız Rus savaş gemilerine açılması ve bizimkilere kapalı kalması İngiliz kamoyunu coşturabilir (Grey'in Petersburg'daki İngiliz Büyük Elçiliği'ne yolladığı yönergede Boğazlar'dan geçiş hakkında Rusya'nın istediği eşitsizlik ve karşılıksızlıktan doğabilecek güçlük üzerinde her nedense durulmamıştır). Eğer biz bu yola girerek, Rusya'ya böyle karşılıksız bir hak tanıyacaksak; ona yapacağımız bu büyük önverinin (concession) karşılığında buna benzer sorum-

¹ Onun Rus Büyük Elçisine verdiği karşılıkla, Petersburg İngiliz Büyük Elçisine 4 gün sonra yolladığı yönerge birleştirilmiştir I. B. c; IV, b. 257-8

lar üzerinde de (Mısır kapitülasyonları, Bağdat demiryolu işi) bir anlaşmaya varılması gerekir. Öbür Büyük Devletlere de işi bildir-meliyiz.

Grey'in bu sözleri Rus Dış Bakanı İzvolski'de coşkun bir se-vinç uyandıracak; o, bu işi olmuş bitmiş saymak isteyecek (b. 259 ve 261) ve İngiliz Büyük Elçiliğine yolladığı bir andıçta bunu belirtecek ve hele Karadeniz, öbür savaş donanmalarına kapalı durmakla birlikte Rus savaş donanmasının Akdeniz'e çıkabilmesi yolundaki Rus isteğine Grey'in Petersburg'a yolladığı yönergede ayrıca karşılık göstermemiş olmasından çok hoşlanılmış oldu-ğunu açığa vuracaktır. Sonda İzvolski şimdilik bu kadar görüşmeyi yeter bulduğunu ve bunu senet saymakla kalacağını ve Grey'in düşündüğü karşı önverileri (Mısır, Bağdat) de gerekince göz önünde tutacağını eklemektedir. (b. 265 eki 14/4/1907).

Grey, 27/4/1907 tarihli bir andıçta bu yanlış anlayışı düzeltir ve Petersburg'a yollanılan telde Boğazlar'dan geçiş işinde eş hak isteme sorununun belki bir kısaltma düşüncesiyle atlanılmış ola-bileceğini söyler. Ancak Grey bu iş üzerinde az çok dumanlı yaz-makta ise de Karadeniz Devletleri donanmalarının Çanakkale'den geçmeleri ve Boğazlar'ın yalnız Karadeniz ağzına kadar bütün öbür Devletlerin donanmalarına açık olması keyfiyeti üzerinde konuşabileceğini anlatmakta, amma şimdiden hiç bir yön üzerinde kesin durum almak istemediğini belirtmekte ve Rus Hükûmetinin bu işi şimdilik daha ileri götürmeyi düşünmeyişinden hoşlandığını bildirmektedir. Sonda Grey, eğer Asya işleri üzerinde bir anlaş-maya varılırsa bunun İngiliz kamoyu üzerinde o kadar eyi bir etkisi olacaktır ki, ileride eğer Boğazlar sorunu üzerinde konu-şulacak olunursa bu konuşmayı çok kolaylaştıracaktır, der. (b. 268)

Görüldüğü gibi Grey'in bu son andıcı, Rusya'ya karşı, onu Asya işleri üzerinde daha çabuk ve kolay anlaşmaya kışkırtmak için, daha çok yemleme denemesine benzemektedir.

Bununla birlikte Grey'in bu andıcı Ruslar'ı çok hoşlandırır; İzvolski karşılık andıcında zamanı gelince Rus Hükûmetinin bu yolda önermelerde bulunacağını ve bu danışmalardan sonra işbu önermelerinin eyi karşılanacağını ummakta kendini haklı gördü-ğünü yazar. (b. 275—10/7/1907).

Osmanlı Meşrutiyeti olunca İzvolski'nin Boğazlar ve Bosna Hersek'in Avusturya'ya katılması işlerinde alacağı durum az çok

işbu 1907 yazında İngiltere ile yapmış olduğu bu görüşmelerle ilgilidir ve onlara dayanıyor denilebilir.

1907 İngiliz - Rus anlaşması için yapılan görüşmeler sırasında Boğazlar sorununun geçirmiş olduğu evre (safha) burada bitmektedir. Bunlar olur biterken Abdülhamit bazı haberler almış, bundan kuşkullanmış ve sonra dinizlenilmiştir.

Yine bu İngiliz - Rus konuşmaları sırasında Avusturya, Rus arıklığını fırsat bilerek Balkanlar'da asılar elde etmek istegindedir ve kendi demiryollarını Sırbistan'dan geçmeyerek doğrudan doğruya Selâniğe bağlamak işini başarmak için uğraşmaya koyulmuştur; onun bu uğraşları German Devletlerinin Selanik'e yani Ege Denizi'ne inmesinin ve Batı Balkanlar'da egemenlik kurmalarının bir türlü başlangıcı sayılmaktadır. Rusya'da Dış Bakanı İsvolski ise hem bu Avusturya girişitine karşı koymak hem de Balkanlar sorumunu Rus dileklerine uygun bir biçimde çözülemek yolunu tutmak istegindedir ve İngiltere ile yapılan 1907 anlaşması görüşülürken Boğazlar ve İstanbul işlerinde İngiliz karşılığını gevşetmiş ve hattâ İngiltere'yi Rus dileklerine eyginleştirmiş olduğuna az çok inanmıştır.

Bu gibi düşünlerle davranan İsvolski, Balkanlar'da etkin bir siyasa girişmek ve Rusya'nın Uzak Doğu'da beslemiş olduğu ümitler gömüldükten sonra onun yakın Doğu'daki geleneksel amaçlarına doğru, bu sefer İngiltere ile de dost olarak, yürümek ümidindedir.

İsvolski'nin gütmek istediği bu siyasa üzerinde 3/2/1908 de bir Rus Bakanları toplantısında görüşülür¹. İlgili bütün Bakanlar (Deniz ve Maliye Bakanları, Genelkurmay Başkanı, Savaş Bakanı muavini) devletin güçsüzlüğü dolayısıyla atılğan bir siyasanın o sırada doğru olamayacağı düşüncesinde bulunurlar. Baş Bakan Stolipin de kesin olarak yatışık bir siyasa gütmek gerekli olduğunu söyler.

Ancak İsvolski, Avusturya'nın Balkan Yarımadası'nın Batısında egemenlik kurmak istemesi demek olan Avusturya girişiti karşısında seyirci kalmak isteginde olmadığı için, Rus Devletinin kötü durumuna bakmadan, bazı işlere atılacak ve Boğazlar sorumunu

¹ Mandelstam, s. 657.

ortaya çıkararak Balkanlar'da Avusturya ile bir paylaşma yoluna gitmek isteyecektir.

Osmanlı Meşrutiyeti ve Rusya'nın Avusturya'ya Başvurması — Avusturya ve Rus girişimleri gelişmekte iken Osmanlı Meşrutiyeti olacak ve bu olay bu işlerin gelişmesinde epi değişiklere yol açacaktır.

Bilindiği gibi 23 (10) Temmuz 1908 de Manastır'da meşrutiyeti bilitleyen topların atıldığı sırada Makedonya sorumu son aşama karıştı; Büyük Devletler orada yapılacak yeğleme (ıslahat) işlerine, git gide daha ağır basarak ve Rumeli'nin büyük bir kısmını Osmanlı'dan ayırmaya doğru götüren bir yoldan yürüyerek, her gün daha yakından karışmakta idiler.

Meşrutiyet'in bilitlenmesi ise bu çetin ve korkunç durumu bir iki yıl için düzeltir ve gerek Rumeli'nin Türk olmayan uluslarını, gerekse Büyük Devletleri bir bekleme siyasasına götürür.

Bu eyimserlik durumu içinde bulunulurken, ve Meşrutiyetin kurulmasından beri daha üç ay geçmemişken dört olay olur: a) 5/10/1908 de Avusturya-Macaristan, 30 yıldır elinde bulunan Bosna-Hersek'i kendi ülkesine katar ve Yenipazar Sancağını boşaltıp onu büsbütün Osmanlıya bırakacağını bilitler. b) 6/10/1908 de Bulgaristan, 30 yıldır gerçekten var olan bağımsızlığını bilitler. c) Yine bugünde, yıllardan beri Osmanlı ile ilgisi, bir limanda sallanan bir bayraktan ileri gitmeyen Girit adası kendini Yunanistan'a kattığını bilitler. d) Rusya, Boğazlar sorumunu ortaya atar.

Burada "b,, ve "c,, bölekleri üzerinde durmayacağız ve "a,, bölüğini de Boğazlar konusu üzerinde olan "d,, bölüğe ilgisi dolayısıyla azıcık ele alacağız.

Genel olarak sanılır ki 1908-9 yıllarında Boğazlar sorumunun ortaya çıkması Meşrutiyetin bilitlenmesiyle ilgilidir; halbuki yukarda gördüğümüz gibi işbu sorumun bu evresini (safha) açan olay. Meşrutiyetin kurulması değil, Uzak Doğu'daki yıkımından sonra Yakın Doğu'ya dönen Rusya'nın İngiltere ile Asya konuları üzerinde bir anlaşmaya varmış ve genel siyasa işlerinde işbu Devletle iş birliği yapmaya koyulmuş olmasıdır. Bu yoldaki olayları sıra ile gözden geçirelim:

a) İşbu 1907 anlaşmasına varan görüşmeler sırasında Boğazlar sorumu üzerinde İngiltere ve Rusya arasında ne konuşulduğunu ve Rusya'nın kurulacak olan İngiliz-Rus dostluğunu Boğazlar

üzerindeki geleneksel amaçlarının bir kısmını olsun elde etmek için sömürmeye çalışmış olduğunu yukarda gördük ; ileri sürülen Rus dileği şuna varıyordu: Rusya, Osmanlı Hükûmetiyle anlaşıp ta Boğazlar'dan şu veya bu biçimde yalnız Rusya'nın ve Karadeniz'de kıyısı olan Devletlerin savaş gemilerinin geçmesine onu onaştırabilirse İngiltere bu anlaşmaya karşı koymasın. Bu dilek Rusya'nın Boğazlar işinde ileri sürebileceği en ufak dileklerden biridir ve bu ancak onun için bir başlangıç olabilirdi. Bu işin anlam ve kapsamı ve bunun üzerindeki Rus çevenlerinin düşünceleri bu incelemenin başına koyduğumuz Bazili'nin raporunun 2 inci ve 3 üncü kısımlarında az çok belirtilmiştir.

b) Bunlardan sonra 27/1/1908 de Avusturya - Macaristan Dış Bakanı Erental'in yukarda kısaca imlemiş olduğumuz Bosna demiryollarını Osmanlı demiryollarına bağlayarak Avusturya'yı, Sırbistan'dan geçmeden, Selânik'e bağlamak isteği ve girişiti üzerindeki söylevi olur ve bu, Batı Balkan'da işbu devletin tutumsal da olsa egemenliğinin kurulmasına doğru önemli bir adım olacağı için Rusya'ca çok kötü görülür. Avusturya'nın bu girişitinde, doğal olarak, o sıradaki Rus güçsüzlüğünü sömürmek düşüncesi de vardır.

c) Bundan sonra 3/2/1908 de yukarda sözü geçen Rus Bakanlar toplantısı olur ve orada Rusya'nın atılğan bir siyasadan sakınması gerektiği yolunda bir sonuca varılır.

d) Bundan sonra 9/6/1908 de İngiltere Kralıyla Rus Çarı arasında Reval buluşması olur. İngiliz Dış Bakanlığı daimî müsteşarı Sör Çarls Hardinc, Kralla birlikte Reval'a gitmiştir; onun raporuna göre¹ İsvolski konuşmalar sırasında, Avusturya'nın ortaya attığı Rumeli demiryolları işi, Makedonya'nın Germanleştirilmesine götürür der. Sör Ç. Hardinc raporunda İsvolski ve Çarla konuşmalarını anlatırken Osmanlı Boğazlar'ı konusu üzerinde bir şey yazmamaktadır, buna karşılık Baltık Denizi Boğazları işi uzun uzadıye konuşulmuştur. Osmanlı Boğazları üzerinde hiç bir sözün geçmemiş olmasına inanmayanlar, işbu rapor yayınlanırken bazı parçalarının konulmamış olduğu düşüncesini ileri sürmüşlerdir ; Rusya'da ise Kral Edvard'ın Çar'a bu işte kolaylık göstereceği adancında (vait) bulunduğu söylentisi en yüksek çevenlerde dolaşmıştır.

¹ I. B. , c. V, b. 195.

Bu yolda gösterilen başlıca kanıt, Sovyet Hükûmeti'nin çıkardığı Kızıl arşiv c. IV, s. 128 de,¹ Rus İmparatorluk Şûrası üyesi Polovzev'in günlük andıç defterinde bulunan şu yazının yayınlanmış olmasıdır :

“ Şûra'da inancalayorlar ki iki Hükümdarın buluşması sırasında Edvard, İmparatorumuza şunları adançlamıştır: 1) Donanmamızın Boğazlar'dan özgür geçişini sağlamak, 2)”

Kral 7 inci Edvard'ın o sırada herkesi Almanya'ya karşı toplamaya ve Ruslar'ın da Boğazlar'ı kendilerine diledikleri biçimde açtırmaya ne kadar önem verdikleri bilindiği için böyle bir şeyin konuşulmuş olduğuna da inanılabilir; ancak bu yolda ayrıca bir kanıt ortaya çıkarılmamıştır. Pek olanaklıdır ki bu konu ve 1907'deki görüşmeler üzerinde iki hükümdar konuşmuş olsunlar ve onların konuşmaları bir rapora geçmediği veya geçtiyse daha yayınlanmamış olduğu için Boğazlar konusu üzerindeki görüşmeler de yayınlanmamış olsun. Her ne ise, Rus yüksek çevenleri Boğazlar işinde İngiltere'nin Rus görüşüne eygünlüğüne güvenir bir durumdadırlar.

e) Bundan sonra İsvolski 2/7/1908 de, yani Osmanlı Meşrutiyetinin bililtlenmesinden 21 gün önce, Avusturya Hükûmeti'ne bir andıç yollar.² Bunda 1) Rumeli demiryolları işindeki Avusturya isteklerine karşı yumuşak davranır, 2) 1897 Rus - Avusturya anlaşması üzerinde durur;³ durum buna uygun olageldikçe statüko'nun korunadurulması gerektiğini ve Balkan Yarımadasın'da ortaya ortaya çıkabilecek olasılıklar (éventualités) üzerinde Rusya ile Avusturya arasında anlaşma olanağı bulunduğunu söyler; 3) 1897 anlaşmasında denildiği gibi, gerek Bosna - Hersek'in ve Yeni pazar Sancağı'nın Avusturya'ya katılması ve gerek İstanbul, ona bitişik topraklar ve Boğazlar sorumlularının bütün Avrupa'yı ilgilendiren sorumlular olduğu düşüncesini yeniler ve sonda şunları der :

“ Bununla birlikte yukarda sözü geçen iki sorumun (bir yandan Bosna - Hersek ve Yeni pazar'ın Avusturya'ya katılması öbür yandan da İstanbul, ona bitişik topraklar ve Boğazlar sorumu) her iki ülke için kendi karşılıklı asılarına (menfaat) uygun olarak

¹ Bak . Taube, s. 186.

² Metin : Av. B. . c; I. b. 9.

³ Bak : I; T; . c; I. s; 111.

çözülenmesindeki son aşama büyük önem dolayısıyla Rus Hükûmeti, bunların karşılıklı bir dostluk havası içinde olaşımını (müzakere) kabule anıktır (hazırdır). „

Bu andıçtaki ana düşünce kolay anlaşılmalıdır. Rusya Boğazlar işinde İngiltere'nin hiç olmazsa kendisine eygünlüğüne güvendiğı ve Batı Rumeli demiryolları işinde kendi güçsüzlüğü dolayısıyla Avusturya'ya karşı kesin bir durum alamayacağını anladığı için bu Bosna - Hersek ve Yenipazar sorumluları üzerinde Avusturya'ya uygunluk göstererek, kendisi de İstanbul ve Boğazlar işinde amacına doğru bir iki adım atmak istemektedir. Böylelikle İsvolski'nin Sör Ç. Hardinc'le konuşurken kullandığı tabire göre Rusya, "Batı Rumeli'nin Germanleşmesine „ karşılık olarak Doğu Rumeli'nin Ruslaşması yoluna gitmek istediğini açığa vurmaktadır. Hem bu sefer Rus Hükûmeti, İngiltere ile görüşmesinde yaptığı gibi Boğazlar'dan yalnız şu veya bu bağ altında savaş gemisi geçirmek hakkını istemekle kalmamaktadır; onun kullandığı "İstanbul, ona bitişik topraklar ve Boğazlar „ tabiri açık olarak Rusya'da toprak katma düşüncesi olduğunu ve bunun Doğu Trakya'nın bir kısmını kapsayabileceğini göstermektedir. Bu da doğal görülmelidir, çünkü Rusya Batı Balkanlar'ı Avusturya etkisine bırakmayı göze alınca kendisi için bundan azını isteyemezdi. Karşını olan Avusturya'nın kendisine böyle bir "hak „ tanımasını sağladıktan sonra Rusya yeniden dostu İngiltere'ye doğru dönüp kendisinden daha önce almış olduğu pek belirtili olmayan adancın genişletilmesini ve belirtilmesini isteyebilirdi.

Bundan sonra Rusya kendi bağlaştığı olan Fransa'ya ve İstanbul yolunda ona güçlük çıkarmamayı bir gelenek edinmiş olan Almanya'ya da evet dedirtebileceğini umabilirdi.

Bu Rus önermesinin öz ve kapsamını anlamak için bu incelemenin başına koymuş olduğumuz Bazili'nin raporunun 11 inci kısmını gözden geçirmek yeter, çünkü bu önerme en az olarak Karadeniz'i kesin olarak kapamak için Rusya'nın İstanbul ve dolaylarına yerleşmesine götürmektedir.

İsvolski'nin bu andıcı, Viyana Dış Bakanlığına 6 Temmuzda verilir; orası bunu inceleyip karşılık vermeden 23 Temmuzda Osmanlı Meşrutiyeti'nin bililtlenmesiyle durumda önemli bir değişiklik olur.

Bu durumun arsiulusal bakımdan tepkilerini anlamak için şu-

nu göz önünde tutmalıdır ki Osmanlı ile ilişkisi olan hemen her devlet, Abdülhamid'in korku ve kuşkuları yüzünden, hakları olup olmadığına pek bakmayarak bir sürü ası sağlamıştır ve sağlamaktadır veya Osmanlının bir çok hakkının kullanılmamasını elde etmiştir veya elde etmektedir; yılların geçmesiyle de bu gibi yollarla sağlanmış olan asılar birer olut (emri vaki) biçimine girmektedir.

Meşrutiyetin bilittendiği sırada bu durumda bulunan bir çok sorum vardır; ilgili her devlet bu sorumların kesin olarak çözülmesinde çabuk davranmak ve Osmanlı'nın haklarını istemesine ve aramasına vakit bırakmamak dileğinde bulunmuş olması doğal görülmelidir. Bosna - Hersek ve Yenipazar sorumları da bunlar arasındadır ve bazı aşırı yurtsever Türkler bu işi de kurcalamak, meselâ oradan da Meclisi Mebusan'a Mebus seçtirmek gerektiği yolunda söz ve düşünceler ortaya atmışlardır.

İngiltere'nin de, çoğu Mısır, Irak ve Kıbrıs'ta olmak üzere bu gibi olutları veya takıntılı işleri vardı; ancak Osmanlı meşrutiyeti olunca bazı pek önemli siyasal düşünceler İngiltere'nin Osmanlı dostluğuna değer vermesini gerektirmiştir.

Bunların başında Osmanlı devletini ve Hilâfeti, Almanya ile iş birliği yapma siyasasından ayırmak, dolayısıyla de Bağdat demiryolu işini İngiltere için daha az tehlikeli veya zararlı biçime sokmak ve sömürgeler müslümanları yanında İngiltere'ye karşı ve Almanya'dan yana olarak işleye duran ve Halife'nin tinsel etkisine (manevi nüfuz) dayanan propagandayı durdurmak düşüncesi gelir. Bundan başka, o sırada artık İngiltere, Rusya ile kendisi arasında çekişilen başlıca sorumları iyi kötü çözülemiş veya çözüleme yoluna sokmuş ve her iki devlet Alman tehlikesini siyasalarının ana düşüncesi olarak göze almaya koyulmuşlarsa da bunlar arasında kesin bir güven vardır denilemez ve meselâ İranda önürdeşlikleri (rekabet) ve çekişmeleri süre gelmektedir. İngiltere'nin Japonya ile olan bağlaşmasını - ki ancak Rusya'ya karşı olabilirdi - 1911 de yenilemesi de bir bakımdan bu düşüncüyü berkitir. Bu gibi etkenler (amil) dolayısıyla İngiltere, Osmanlının yeniden canlanması ümidinin doğmasını iyi karşılayacak ve bu yüzden kendisinin Abdülhamit devrinde şurada burada sağlamış olduğu bazı olutların tehlikeye düşmesini ikinci aşamada önemli sayacaktır. Çünkü eğer Osmanlı güçleşebilirse Boğazlar'ın

bekçiliğini kendisi yapabilecek bir duruma girer ve Uzak Doğu'da ve Hindistan'da Japonya'dan beklenilen işi, yani İngiltere ile yardımlaşarak ondan yana bekçiliği, Yakın Doğu'da, daha eskiden olduğu gibi, Osmanlı yapabilirdi.

Dolayısıyla Rusya'nın İngiltere ile yapmış olduğu Ağustos 1907 tarihli anlaşmayı sömürerek Boğazlar ve İstanbul bölgesinde asırlar elde etmek işine giriştiği ve Avusturya'ya Slav asırlarına karşın olarak ödömler (taviz) vererek onu da bu işe onaştırmaya uğraştığı sırada bilitlenen Osmanlı Meşrutiyeti İngiliz Hükümeti'ne Rusya'nın bu yoldaki amaçları önüne dikilmek olanağını verecek veya ona bu yolu tutmayı çok kolaylaştıracaktı.

Kendisine 6 Temmuzda verilmiş olan yukarda sözü geçen 2 Temmuz 1908 tarihli İsvolski andıcına Avusturya Hükümeti 27 Ağustosta karşılık verir; bu kadar uzun bir gecikme, işi incelemek için geçmesi gereken zamanla açıklanamaz: hiç şüphesiz Avusturya Hükümeti, Rus andıcı alındıktan iki hafta sonra bilitlenen Osmanlı Meşrutiyeti'nin gidişini görmek ve yeni durumu kavramak ve incelemek vaktini bulmak istemiştir.

Bu yolda yapılan incelemelerde, Meşrutiyet dolayısıyla Osmanlı'ya karşı takınılan durumun değişmesi ve Osmanlı iç işlerine ve hele Makedonya işlerine karışmaktan, bir zaman için olsun, vaz geçmek gerektiği sonucuna varılacaktır.¹

Avusturya Hükümeti ancak bu inana vardıktan sonra Rus Hükümeti'nin 2/7/1908 tarihli andıcına 27/8/1908 de karşılık verir; bunun Bosna-Hersek ve Boğazlar sorumu ile ilgili olan son kırsımları aşağıdadır:²

"Durum buna müsaade ettiği müddetçe iki Hükümet Türkiye'de bugün var olan statükoyu sürdürmek kararına bağlı kalacaklardır; bu yolda aralarında bir anlaşma yapılmadıkça Yakın Doğu işlerine karışmaktan sakınacaklardır.

"Ancak eğer Avusturya-Macaristanı, Bosna-Herseği kendi ülkesine ister istemez katmaya zorlayan bir durum olursa Rus Hükümeti bu ölçeme (mesure) karşı dostcasına ve onu eyi gören bir durum takınacağını inancalayacaktır.

"Avusturya-Macaristan Hükümeti de katma işi bilitletir bilitle-

¹ Bak: bu yolda Av. B., c. I, b. 35 ve A. B., c. XXV, K. II, b. 8872.

² Metin: Av. B., c. I, b. 48.

lenmez Sancak'taki (Yenipazar) askerlerini geri çekmeyi ve bu yeri elde tutmaktan kesin olarak vaz geçmeyi üstlenir.

“Avusturya-Macaristan Hükûmeti şuna güvenle inanır ki, Rus Hükûmeti, onun bu biçim davranışında iki İmparatorluğun esinlendiği (est inspiré) bir ilkenin (principe), ası arkasından koşmak (désniteressement) ilkesinin bir berkitilmesini (confirmation) görecektir.

“Rus Hükûmeti, İstanbul, ona bitişik topraklar ve Boğazlar sorumunu da imlediği için (ayant fait mention) eğer gerekirse bu iş üzerinde gizli olarak ve dostcasına olaşmaya (échange de vues) anık olduğumuzu bildiririz.,,

Avusturya karşılık andıcının açığa vurduğu siyasanın en gözü çeken yönü şudur:

Osmanlı ülkesinde meşrutiyetin kurulması onunla olan bütün pürüzlü sorumların bir an önce çözülmesini gerektirmektedir; bazı Osmanlı çevrelerinde Bosna-Hersek'ten Osmanlı Meclisi Mebusanı'na mebus yollanılması gerekeceği yolunda dolaşan sözler bu çözüleme işinin gecikmeden yapılmasını ayrıca da gerektirmektedir; dolayısıyla Avusturya Hükûmeti, Rusya'nın, Osmanlı Meşrutiyeti gibi bir olayın hiç beklenilmediği bir sırada, en çok İstanbul ve Boğazlar işinde bazı asılar elde etmek için ortaya attığı bir konuyu hemen ele alıp, onun, o sırada pek işine gelen ve Rusya böyle bir girişitte (teşebbüs) bulunmamış olsaydı da kendisinin ortaya atmak zorunda kalacağı bir işi, görüşmenin ana konusu yapmıştır. Avusturya'nın bu işi her ne olursa olsun çözülemek ve 30 yıldır elde tutup bayındırlık bakımından epi geliştirmiş olduğu bir ülkenin (Bosna-Hersek) keskili (mukadderatı) yeniden ve hiç beklemediği bir biçimde bir aytışma (münakaşa) konusu olmasının önüne geçmek istediğini gösteren ana kanıt şudur ki, Rusya, daha çok İstanbul ve Boğazlar işinde kolaylık görmek ümidiyle Avusturya'ya, Bosna-Hersek'ten başka Yenipazar'ı da kendi ülkesine katmasını önermişken, Avusturya, bu Sancağı Osmanlı'ya büsbütün bırakacağını söylemesidir. Bunu bir yandan işbu sancağın coğrafi durumu dolayısıyla elde tutulmasının askerlik bakımından güçlüğü yüzünden yapıyordu; ancak öbür yandan da Rus'un kendisine önerdiği yerlerin bir kısmını almayı istememek ve bu kısmı Osmanlı'ya tam olarak geri vermekle alıkoymak istediği kısım için sonuna kadar direneceğini (israr)

göstermekte idi; hem Avusturya, Bosna-Hersek'i ülkesine katmak için Rusya'ya ayrıca görüşüp anlaşacağını değil, daha çok yalnız kendisinin takdir edeceği zorlayıcı bir durumda bunu yapacağını söylüyor ve Rusya'dan, bu olursa, dostçasına davranmasını istiyordu.

Bu sorumluları çözülemek için İsvolski ile Erental 15 ve 16/9-1908 de Buhlav'da (Moravya) buluşurlar; bu görüşmede hiç bir kâğıt imzalanmamış olduğundan orada verilen karar veya yapılan sözlü anlaşma üzerinde her iki yan karşıt savlar (iddia) ileri süreceklidir. İşbu savlar uzun uzadıya İnkılâp Tarihi'mizin ilk cildinde anlatılmış olduğundan (s. 244—251) bunları burada yeniden yazmayıp özünü bildirmekle yetineceğiz.

Erental'in savı şuna varmaktadır: Avusturya'nın ilerde Boğazlar usulünün Rusya'dan yana değiştirilmesine bir şey dememeyi üstlenmesinin karşılığı olarak İsvolski, Bosna-Hersek'in şimdiden Avusturya'ya katılmasına onaymıştır.

İsvolski'nin savı ise şudur: Buhlav buluşmasında, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i kendi ülkesine katması, öbür Büyük Devletlerin onaymasına ve Rusya'nın Boğazlar'da elde etmek istediği geçiş özgürlüğünü almasına bağlanmıştır; ve bu iki olay, yani katma ve özgür geçiş birbirinin ödümüdür (taviz); dolayısıyla katma işi Rusya'nın geçiş özgürlüğü dileğiyle birlikte bir arsulusal konferansta onanmadıkça (tasvip) yalnızcana Avusturya'nın kendi başına kalkıştığı yersiz (fuzuli) bir davranıştan ileri gidemez.

Bizce çok olanaklıdır ki her iki Dış Bakanı kendi dilek ve düşüncelerini elden geldiği kadar hafif ve önemsiz bir şey gibi göstermeye çalışmış ve onu o kadar dumanlı bir biçimde ve yumuşatıcı sözlerle anlatmıştır ve genel olarak dumanlı bir biçimde konuşmuştur ki, her biri, ötekinin evet dediği sanında kalmıştır; bundan başka Erental'in yapmak istediği iş 30 yıldır elde olan bir yeri katmak, yani daha çok sözle bitecek bir işi görmek olduğu için ona İsvolski'den ne kadar dumanlı olursa olsun yarım yamalak bir "evet,, sözünü koparmak ve hattâ kesin bir karşılığa uğramış olmamak, yeter sayılabilirdi.

Erental'in bu buluşmadan 10 gün sonra ve daha iş patlak verip aytışmalar başlamadan 10 gün kadar önce, 26/9/1908 de bu iş dolayısıyla Alman Baş Bakanı'na yazdığının Boğazlar'la ilgili

kısımının özeti aşağıdadır¹:

İsvolski, kendisinin büyük amacı olan Boğazlar durumunun değiştirilmesi için görüşmelere başlanması zamanının geldiği düşüncesindedir... İsvolski, İstanbul ve dolaylarında toprakla ilgili hiç bir türlü dilek beslemiyor göründü; ona göre Bosna-Hersek, Şarkı Rumeli ve Girit ayrı (müstesna), Türkiye'nin toprak bütünlüğünün uzun zaman değişmemesi Rusya'nın asılarına uygundur. Eğer Türkiye daha çok dağılacak olursa Rusya bize yaptığı adancına bağlı kalarak İstanbul ve dolaylarının Türkler'de kalmasını sağlamaya çalışacaktır. Rusya'nın dilediği tek değişiklik, Karadeniz Devletleri'nin savaş gemilerini Boğazlardan teker teker geçirebilmeleridir. Rusya'nın Bosna - Hersek'in katılması işinde dostçasına bir durum almasına karşılık olarak ben de (Erental) onun bu dileğine karşı uygun durum almayı adançladım, şu şartla ki yapılacak değişiklikler Padişahın oturduğu yerin (İstanbul) güven ve bağımsızlığına dokunmasın. Rusya bu işe girişmek isteyince yeni görüşmeler gerekecektir, ve o sırada Balkanlar'da ve Boğazlar'daki hak ve asılarımızın korunması için Rusya'nın vereceği inancalar incelenebilir.... İsvolski, Boğazlar işinde İngiltere ile Rusya arasında bir üstlenme olmadığını bana (Erental) inancaladı....

Uzun ve geniş bir özet olan yukarıdaki parçanın doğruluğuna inanılabilir; çünkü bu, Erental'in bağlaştığı Almanya'nın Baş Bakanı'na gönderdiği bir yazıdır; bunda başlıca önemli nokta şudur ki. İsvolski, kendi andıcını yazdığı 2 Temmuz tarihile Buhlav'da Erental'i gördüğü 16 Eylül tarihi arasında "İstanbul, dolaylarındaki topraklar ve Boğazlar sorumunu çözülemek,, gibi pek geniş ve Osmanlı başkentini almaya kadar gidebilecek olan bir girişitten vaz geçmiş ve Boğazlar'dan teker teker savaş gemisi geçirmekten öteye gitmeyen, yani eskisine göre kapsamı pek daralmış bir dilekle yetinmeyi uygun bulmuştur, hem bunu Erental'in 27 Ağustos tarihli karşılık adancında Avusturya'nın en geniş Rus dileği üzerinde konuşmaya anık bulunduğunu söylemiş olduğu halde yapmıştır. Anlaşılan Osmanlı Meşrutiyeti üzerine İstanbullu da ele geçirmeyi kapsayan ilk dileğine, İngiltere başta öbür Büyük Devletler'i onaştıramayacağını anlamış ve Erental ile görüşürken bu yönü

¹ A. B., c. XXVI, b. 8934.

ağzına bile almamıştır.

Avusturya belgeleri arasında (c. I, b. 79): "19 Eylül 1908 de Buhlav'da Rus Dış Bakanı İsvolski ile yapılmış olan görüşmeye dair zapt,, adını taşıyan bir belge vardır; bu karşılıklı tutulmuş ve imzalanmış bir zabıt olmadığı için daha çok Erental'in notları sayılabilir, orada İsvolski'nin Boğazlar'ı şu veya bu bağlarla Rus savaş gemilerine açtırmak için sıraladığı maddeler arasında şöyle bir düşünce de vardır:

"...Antlaşmanın (Berlin) onca (İsvolski'ce) düşünülen değiştirilmesinde öyle akademik bir hüküm mevzu bahistir ki, bu hüküm sayesinde Rusya türlü filolarını pahalı gemi yapısı ile güçleştireceğine Karadeniz'deki donanması mevcudile kuvvetlendirmek olanağını elde eder,, Yani İsvolski, Erental'i Rus savaş gemilerinin bir çok bağ altında Boğazlar'dan geçmesi işine onaştırmak için ona Karadeniz Rus donanmasını Baltık veya Uzak Doğu denizlerine yollamak isteyebileceğini ve dolayısıyla böylelikle Rusya'nın Karadeniz ve Doğu Balkan yönlerinde arıklaşabileceğini söylemiş ve böylelikle onu daha kolaylıkla kandırmak istemiştir.

Buhlav buluşmasından sonraki olaylara geçelim. Oradan ayrılmıca her iki Dış Bakanı, kendi bağlaşıklarına dilek ve tasarılarını bildirmek ve onları bu işlere onaştırmak için çalışmaya koyulurlar.

Erental, işin kendini ilgilendiren kısmını, yani Bosna - Hersek'in katılması tasarını, Alman Baş Bakanı'na bildirir ve İkteşrin başında Berlin'den "peki,, karşılığı gelir.

Bu karşılığı alır almaz Avusturya Hükûmeti 3 ve 4 İkteşrin 1908 de Bosna - Hersek'i kendi ülkesine katma tasarını İngiltere ve Fransa'ya açar, sebeplerini bildirir ve bu işe Rusya, Almanya ve İtalya'nın onaşmış olduğunu ekler. Az aşağıda göreceğimiz gibi Almanya bir yana bırakılırsa bu son sav (iddia) pek kesin olarak doğru değildir.

İsvolski Buhlav'dan sonra Roma'ya da gitmişti; onunla görüş-tükten sonra İtalyan Dış Bakanı Tittoni'nin Erental'a yazmış olduğu 4/10/1908 tarihli mektuba göre¹ İsvolski, onunla konuşmaları sırasında Bosna - Hersek işinin çözülmesini şu üç sorunun çözülmesine bağlamıştır:

a) Boğazlar.

¹ Metin: Av. B, c. I, b. 132.

b) Berlin antlaşmasının Avusturya'ya Yeni pazar Sancağın'da askeri yönetim bakımından sağlanmış olan haklar.

c) Berlin antlaşmasının 29 uncu maddesince Avusturya'ya Karadağ'da sağlanmış haklar.

Tittoni bu işler ve biraz da Arnavutluk işleri üzerinde üç devletin (Avusturya, Rusya, İtalya) önceden anlaşmalarının iyi olacağı düşüncesini ileri sürmekte ve böylelikle bir konuşma konusu ortaya çıkınca İtalya'nın Avusturya ile Rusya arasında hakemlik veya aracılık edebilmesi olanağını sağlamaya çalışmaktadır. Ancak Avusturya bu gibi konuşmalara girişmeden Bosna - Hersek katma işini bitireceği için bu İtalyan - Rus istekleri sonuçsuz kalacaktır. Bununla birlikte bu İsvolski - Tittoni görüşmesinin ileride görülecek olan Rusya ile İtalya arasında Rakoniği anlaşmasına (24/10/1909) yol açmış olduğu sanılabilir.

Avusturya, Bosna - Hersek'i katma tasarını İngiltere ve Fransa'ya bildirdiği sıralarda, 4 İlkteşrin sabahı, İsvolski Paris'e gelir; orada bulunmaması dolayısıyla Fransız Dış Bakanı'nı görmeden İngiliz Büyük Elçisi ile görüşür ve ona bir de yazılı andiç bırakır.¹ Bunda Erental'le yapmış olduğu Buhlav buluşmasını anlatmaktadır. Bu belgede İsvolski, hem Bosna - Hersek'in hem de Yenipazar Sancağı'nın Avusturya'ya katılmasını kendisinin 2 Temmuzda yazı ile Erental'e önermiş olduğunu unutmış görünerek ve ondan hiç bahsetmeyerek Buhlav'da Erental'in bu yoldaki dileğine karşı koyduğunu, onun bu işi bir Avusturya - Türkiye sorumu gibi göstermek istemesine onaylamayacağını ve Avusturya bunu yaparsa bütün Doğu'yu barutlamış olacağını söylediğini bildirmektedir. Erental'in ödüm olarak (taviz) Yenipazar'dan vaz geçeceğiz demesine karşılık olarak kendisinin (İsvolski), bunun barış içinde bir sonuca varılmasını kolaylaştıracağını, ancak bu ödümü ne Rusya'nın ne de Balkanlılar'ın yeter bulmayacaklarını, bu yüzden Rusya'nın savaş çıkarmayacağını, ancak eğer Avusturya, Berlin antlaşmasının kendisine ağır gelen bir hükmünü ortadan kaldırırsa Rusya ve Balkanlıların da bu yolda davranmalarını beklemesi gerektiğini; Rusya'nın ise (burada İsvolski yina 2 Temmuz tarihli andıcında İstanbul, ona bitişik topraklar ve Boğazlar'dan bahsetmiş olduğunu unuttur görünerek) Türkiye'den hiç bir toprak iste-

¹ I. B., c. V, b. 292 eki.

mediğini ve yalnız bugünkü durumun ve Osmanlı toprak bütünlüğünün korunmasını istediğini, ancak Berlin antlaşmasında değişiklikler yapılacaksa Rusya'nın da Boğazlar'la ilgili hükümlerin kendisi ve Karadeniz'de kıyısı olan devletlerden yana değişmesini isteyeceğini ekler.

İsvolski 4 le 8 İlkteşrin arasında biteviye bir arsiulusal konferansın toplanıp Avusturya'nın yaptığı olutu (emrivaki) ve öbür devletlerin isteyebilecekleri ödülleri görüşmesini isteyecektir, hattâ Türkiye için Yenipazar Sancağı'nın ona geri verilmesi ödümünün yetmeyeceği ve Kapitülâsyonlar bakımından da onun ödümlemesinin gerekeceğini ileri sürer;¹ bunda İsvolski'nin düşüncesi kolay anlaşılır, o Osmanlı'yı da Boğazlar işinde Rus görüşüne kazanmak için ona ayrıca bir ödüm verdirmek ve bir yemlik göstermek istemektedir, çünkü Avusturya Yenipazar'ı boşaltmakla ona zaten bir ödüm vermiştir.

İsvolski, Fransa ve İngiltere'den bunları isterken Osmanlı'ya da başvurmayı uygun bulur ve 6 İlkteşrinde Paris'teki Osmanlı Büyük Elçisi Naum Paşa'yı görüp ona bazı önermelerde bulunur va bu sözlerini toplayan bir de andıç yollar, bunda Osmanlı'yı kazanmak ve onun Rus düşünce ve önermelerinden kuşkulanasını önlemek istediği açık görünmektedir. Andıcın özeti aşağıdadır:

Bulgaristan ve Avusturya'ca Berlin antlaşmasının bozulması üzerine, kendisine kalsa statükonun korunmasından başka bir şey istemeyen ve her vakit antlaşmaları her ne biçimde olursa olsun bozmaktan sakınmış olan Rusya'nın (İsvolski burada da 2 Temmuz 1908 de Avusturya'ya İstanbul, ona bitişik topraklar ve Boğazlar üzerinde yaptığı önermeyi unutmış görünmektedir) Berlin Antlaşmasının bir konferansta yeniden gözden geçirilmesinde ve Rusya'ya, Balkanlılar'a ve herhalde Türkiye'ye de ödüm verilmesinde direnecektir. Rusya ve kendisiyle birlikte düşünen Fransa ve İngiltere, Türkiye'ye karşı çok dostcana duygular beslemektedir.

Bosna-Hersek'in katılması ve Bulgaristan'ın bağımsızlığı işleri edimsel olarak var olan durumda bir değişiklik yapmış değildir.

Türkiye bunlardan daha gerçek zararlara uğratılmamalıdır.

¹ Bak: I. B., c. V, b. 306.

Bunun tersine olarak Avusturya'nın Yenipazar'dan vaz geçmesi buranın başka herhangi bir devletin eline geçmesi olanağını ortadan kaldırması dolayısıyla Türkiye için çok önemli bir ödümdür. Şu kabul edilmiştir ki ne Sırbistan ne de Karadağ'ın Türk topraklarına karşı bir savda (iddia) bulunmalarına izin verilmeyecektir.

Rusya hiç toprak istemiyor ve Balkan Yarımadası'nda bir şeyde gözü yoktur. O, Türkiye'nin içten dostudur; onun yaşamasını ve güçleşmesini ister. Tek dileği Türkiye ile anlaşmış olarak onun asılarıyla güvenini bozmayacak biçimde Boğazlar'la ilgili hükümlerin yalnızcana hukukî bakımdan değişmesinden ileri gitmemektedir. Berlin antlaşmasıyla berkitilmiş olan bugünkü durum Karadeniz'e ne girebilen, ne de oradan çıkabilen Rusya'ya karşı sarıh bir haksızlıktır. Bunu Japon savaşında eyice duyduk; bu durum süregelirse bize üç donanma yapmak ve bulundurmak için çok ağır masraflar yükleyecektir. Bana öyle geliyor ki, Türkiye de bunlar arasında olmak üzere, Karadeniz'de kıyısı olan Devletler'in bir imtiyazı olmalıdır ve Boğazlar öbür devletlerin savaş gemilerine kapalı kalmalı, ancak Karadeniz devletlerinin savaş gemileri bu denize girip çıkabilmelidir. *Özet olarak Hünkâr - iskelesi zamanındaki Türk - Rus ilişkilerine geri gelmek istiyoruz.*¹ Bu olunca Rusya, İstanbul ve Boğazlar'da Türk egemenliğinin süregelmesinde birinci aşamada ilgili bir devlet olacaktır. Ve ondan sonra da artık oralara ne kendisinin ne de başka bir devletin yerleşmesinde hiç bir asısı olmayacaktır. Bütün bunlar İstanbul'da eyice anlaşılmalıdır; ve Türkiye için en eyisi bu sırada tutacağı yol hakkında Rusya, Fransa ve İngiltere ile içten ve açık anlaşmaktır. Rusya, Türkiye'ye daha başka ödümler verilmesine yardım etmeye de anıktır: Kapitülasyonlar ve antlaşmaların Büyük Devletlere bazı Osmanlı iç işleri üzerinde verdiği gözetim (contrôle) hakkı (Rumeli ve Doğu Vilâyetlerin'deki yeğleme işlerine, yani Berlin antlaşmasının 23 ve 61 inci maddelerine im olmalı) yüzünden Osmanlı egemenliğinin uğradığı kısıltıların yavaş yavaş kalkması gibi.

¹ İm bizimdir.

İsvolski'nin Naum Paşaya yaptığı bu önermenin özünü ve nereye varacağını anlamak için bu incelemenin başına koyduğumuz Bazili'nin uzun raporunun 9 uncu kısmını gözden geçirmek yeter.

İsvolski'nin Naum Paşa ile konuşmasında ve ona verdiği andıçta gözden kaçmaması gereken bir yön de, onun bu işte Rusya İngiltere ve Fransa arasında anlaşmış olduğu sanını uyandırmak isteği ve Türkiye'ye yaptığı önerme, sanki ondan yana bir şey ve dolayısıyla bir ödümmüş gibi ona bundan başka da ödümler verilebileceğini eklemesidir.

İsvolski'nin bu yoldaki çalışma ve başvuruları Babiâli'yi ür-kütür ve kuşkulandırır ve onu Bosna - Hersek ve Bulgaristan işinde Rusya'dan gelen her önermeye karşı sakıngan davrandırır. Sadrazam Kâmil Paşa da Boğazlar işinde Rus dileğine kesin olarak karşın olduğunu İstanbul'daki İngiliz Büyük Elçisine söyler ve Babiâli, Bosna - Hersek ve Bulgaristan işlerini çözülmek için toplanması düşünülen konferans dolayısıyla dileklerini bildirirken Rus önermesini beğenmediğini ve onunla dinizlenmediğini ve Ruslar'ın Boğazlar'ın açılması için ödüm olarak ileri sürdükleri kapitülasyonların ve yabancı postahanelerinin kalkması sorumlarını bir meşrutî hükûmetin doğal olarak çözüleyeceğini ekler. Yani Osmanlı Hükûmeti bu Rus isteğine baştan başa karşın bir durum takınır.

Osmanlı kuşklarının bir yönü de Londra'daki Osmanlı Büyük Elçisinin 9/10/1912 de Grey'e söylediklerinde görülür; Rifat Paşa her hangi bir durum dolayısıyla İngiltere'nin Boğazlar usulünde bir değişiklik olmasına onaşıp onaşmayacağını sorması üzerine Grey: Rusya'ya Boğazlar'dan her türlü geçişin yasak edilmesi usulünün biteviye yaşayamayacağını bir kaç yıldır anlamaya başladığını söyler, ancak sorunun bu kadar erken ortaya atılmasını beklemediğini ve her şeyden önce bu iş üzerinde Osmanlı Hükûmetinin düşüncesini bilmek istediğini ekler.

Rifat Paşa der ki: Boğazlar yönteminde (régime) herhangi bir değişiklik yapılırsa Türkler, ülkelerinin bir baskına (coup de main) açık bulunduğu duygusunda olurlar.

Grey bunun üzerine: Her hangi bir değişiklik yapılırsa da böyle bir olasılık ortaya çıkmamalıdır, ben İsvolski'yi görünceye kadar Boğazlar sorununun ortaya atılıp atılmayacağını bilemem;

her ne olursa olsun bu iş ortaya atılırsa önce Türk Hükûmeti ile danışırım, der.

İsvolski'nin Paris'te çalışmalarının Boğazlar'la ilgili kısmı üzerinde Fransa Hükûmetinin düşüncesi, o devrenin Fransız belgeleri daha yayınlanmamış olmakla birlikte, Fransız Dış Bakanı'nın 13/10/1908 de Paris İngiliz Büyük Elçisine söylediklerinden açık olarak görülmektedir. İşbu Büyük Elçinin Grey'e teli şöyledir:¹

"Dış Bakanı (Pişon) bana gizli olarak bugün dedi ki: İsvolski, ona Petersburğ'dan gelen yönerge üzerine buradaki Rus Büyük Elçisince anıklanan Boğazlar üzerindeki andıcı okuduğu sırada kendisi (Pişon) bir düşünce bildirmemiş ve Londra'daki Fransız Büyük Elçisine işi tellemişti. Bununla birlikte Dış Bakanı (Pişon) sanmıyor ki bu biçimdeki Rus önermesini İngiliz Hükûmeti kendine mal ve Türkiyede bunları kabul etsin; ancak bu yolda Rus Hükûmetine karşılık göstermek Fransız Hükûmetine düşmez. O (Pişon) umuyor ki bu işte başlıca ilgili olan üç yan arasında (Türkiye, Rusya, İngiltere) öbür Büyük Devletlerin de onaşabilecekleri bir anlaşmaya varılabilecektir; çünkü eğer İsvolski ödevinde başarısızlıkla karşılaşırsa düşebilir; bu da bugünkü duruma göre çok kötü olur.,,

Fransız Dış Bakanı'nın bu demeci kendisinin bu işin olmasını içten istemediğini, ancak bağlaştığı Rusya'ya karşın durum alamadığını, ve İsvolski'nin düşmesini de istemediğini gösterir.

O sırada Fransa'nın Rus isteklerine karşı almış olduğu durumu belirten başka bir yazı da Baron de Taube'un hatıratında görünür (s. 266); buna göre Fransız Hükûmeti, İngiliz Hükûmeti gibi (bunu az aşağıda göreceğiz), eğer ilerde, işbu Bosna-Hersek işi kapandıktan sonra Rusya Boğazlar işinde diplomatik bir konuşma yapmak hattâ daha edinsel girişitlerde bulunmak isterse Fransa'nın buna karşı koymayacağını Rus Hükûmetine bildirir.

Fransız basınının çoğunluğu, kısmen bağlaştık Rusya'yı tutmak ve Rus Hükûmetinin gönlünü almak, kısmen de para veya başka etkiler dolayısıyla bu işte Rusya'dan yana epi yazı yazar. Dış siyasa işlerinde az çok Fransız Dış Bakanlığının düşüncelerine uygun olarak yazı yazan LÖ Tan (Le Temps) gazetesinin 12/10/1908 tarihli nüshasında Boğazlar usulünde İsvolski'nin istediği değişik-

¹ I. B, c. V, b. 368.

liğin yapılmasına görünüşte olsun eygin bir yazı çıkar ve bunda Boğazlar için Süveyş Kanalı'ninkine benzer bir usulün kabulü (her devletin savaş gemisi durmadan geçebilir) ileri sürülür.

Genel olarak denilebilir ki İsvolski 9/10/1908 de Londra'ya girdinceye kadar Boğazlar işinde az çok bir şey elde edebileceği ve Avusturya'ya 2 Temmuz 1908 de verdiği andıçla açmış olduğu çağırın ve 15-16 Eylül'da Buhlav'da Erantalle yapmış olduğu görüşmenin, tek sonuçlarının: İki Slav vilâyetinin Slavların en büyük düşmanı sayılan Avusturya'ya katılması ve yine işbu devletle işbirliği yapaduran Bulgaristan'ın gelişmesi olmayacağı, ve Rusya'nın da Boğazlar işinde ufak ta olsa bir kazanç elde edeceği, ümidini beslemektedir.

Ancak İsvolski'nin Londra'da yaptığı görüşmeler onun, işbu an için olsun, bu yoldaki bütün ümitlerini kırar. Şimdi bunları anlatalım.

11 veya 12 İkteşrinde (pek belli olmuyor) İsvolski Grey'i görür, toplanacak konferans üzerinde konuştuktan sonra Boğazlar işini ortaya atar ve şu dilekte bulunur: yalnız Karadeniz de kıyısı olan Devletler Boğazlar'dan savaş gemilerini geçirebilsinler, bu gemilerden en çok üçü birden geçebilsin, bunlar Boğazlar'da durup demirleyemesinler ve her geçiş arasında en aşağı 24 saatlik bir ara olsun.¹ Bundan sonra İsvolski kendi özel durumu üzerinde konuşur, bunun olayların gelişmesi dolayısıyla çok kötüleştğini ve eğer Rusya'ya dönüşünde bir ası sağlamış bulunmazsa kendisinin ve Baş Bakan Stolipin'in düşebileceğini ve yerlerine sarayda çok sözleri geçen mürtecilerin iş başına gelebileceklerini ve 1907 İngiliz-Rus anlaşmasının tehlikeye düşebileceğini anlatır. Grey işin önemini anladığını; Rusya ile iş birliği yapmayı çok istediğini, Türkiye'deki yeni yönetimden yana oluşunun Türkiye'yi Rusya'ya karşı tutmak isteğinden doğmadığını, ancak bağınsız ve eyi bir Hükûmeti olan bir Türkiye'yi, karmakarışıklığa ve erksizliğe (anarchy) karşı tek alması (alternative) saydığını söyler. Buna karşılık olarak İsvolski, Rusya'nın da şimdi Türkiye ile dost olmayı istediğini, İstanbul'u kendisi için istemediğini, oranın Cebelüttarik biçiminde elde tutulabilecek bir yer olmadığını, oranın bir başkent olması gerektiğini, Ruslar'ın orasını kendi başkentleri yapamaya-

¹ Bak: I. B., c. U, b. 358. 364, 371 ve 379.

caklarını¹; orayı Türkiye'den başka bir devletin elinde görmek istemediklerini, dolayısıyla kendisile dost olabilecekleri barışçıl ve iyi yönetilmiş bir Türkiye istediklerini söyler.

12 İkteşrin sabahı İngiliz Bakanlar kurulu toplanıp Doğu işlerini görüşür, Baş Bakan Asküis'le Dış Bakanı Grey, İsvolski'nin isteğine eygünlük gösterirler, ancak öbür Bakanlar kesin olarak buna karşın durum alırlar ve derler ki: İngiliz kamoyu, bu Boğazlar işinde şu veya bu biçimde bir karşılık (reciprocity) olmadıkça bunu kabul etmez. Yine bunlar şunu öne sürerler: bu demektir ki savaş olursa Rus kruvazörleri Boğazlar'dan çıkıp İngiliz taşıtlarını vurabilecekler ve İngiliz savaş gemilerince kovalanınca Boğazlar'ın arkasına kaçıp kurtulabileceklerdir. Grey, İngiliz Bakanlar Kurulu'nun bu karşılığını İsvolski'ye bildirince, o bundan büyük bir ümitsizliğe düşer ve yeniden arada epi aytışma olur; Grey'in söylediklerinin özü şudur: 1907 İngiliz - Rus anlaşması yapılırken aramızdaki güvenin artacağı ve böylelikle Boğazlar üzerinde de bir anlaşmanın kolaylaşmış olacağı sanılmıştı. Ancak görüyorum ki İran'daki Rus subaylarının oradaki meşrutiyeti ortadan kaldırmak için uğraşmaları İngiliz kamoyu üzerinde çok kötü bir etki yapmıştır. Bugün de öğreniyorum ki Tebriz ulusseverlerini al aşağı etmek için oraya başlarında Rus subayları bulunan Kazaklar gönderilmektedir; bu da burada kötü bir etki yapacaktır. Eğer bugün Rusya, Yakın Doğu bunalımından (crisis) kendisi için özel asılar sağlamaya kalkışsa İngiliz kamoyu daha da kötü bir etki altında kalır; ve hiç bir karşılık olmadan, bir arsulusal antlaşmayı Akdeniz'deki donanmamızın artmasını gerektirecek biçimde Rusya'dan yana değiştirecek olursak bu işi burada kabul ettirmek çok güç olur. Dolayısıyla bu sırada durum Boğazlar işinde bir değişiklik yapmak için hiç te uygun değildir.

İsvolski yeniden Türkiye üzerindeki Rus düşüncelerinin baştan başa değişmiş olduğunu ve Rusya'nın Türkiye'yi Avusturya'ya karşı bir duvar gibi kullanmak istediğini söyler.

Buna karşılık olarak Grey der ki: Rusya, Türkiye'ye karşı eyi düşüncelerini kendisi için hiç bir özel kazanç aramadan bugünkü bunalımı (crisis) Türk asılarını koruyarak çözülemeye çalışmakla

¹ İsvolski'nin Rusya'nın İstanbul üzerinde gözü olmadığını göstermek için ileri sürdüğü bazı kanıtların çocukları dahi aldatamayacak özde olduğu görülmektedir.

göstermelidir. Böyle bir davranış İngiltere'de çok eyi bir etki uyandırır.

İsvolski karşılık olarak der ki: Boğazlar sorumunu Rusya'dan yana çözülemek için bir fırsat çıkmışken İngiltere'nin buna karşın durum almasının ve yalnız onun karşılığının bu çözülemeyi durdurmasının çok kötü sonuçları olabilir (İsvolski Avusturya ve Fransa bu işe onaşmıştır demek istiyor). İsvolski, Grey'in yanından kızgın ayrılır; o giderken Grey ona, bu sorumu kapanmış saymadan, kendisine anlatılmış olan karşın düşünceleri incelemesini ve onları dinizeyecek bir biçim aramasını söyler.

Grey'in sözlerinde dikkate değen bir yön de Boğazlar işini, İran işlerinde Rus'u daha uysal kılmak için bir türlü yemlik gibi kullanmak istemesidir; bu yol Avusturya'nın Bosna - Hersek işinde tuttuğu yola az çok benzemektedir.

İşbu 12 İlkteşrinde İsvolski, Londra'daki Avusturya Büyük Elçisi Mensdorf'u da görmüş¹ ve onunla, Bosna - Hersek'in Avusturya'ya katılmasıyla Berlin antlaşmasında yapılmış olan değişiklik dolayısıyla toplanması gereken konferans üzerinde uzun konuşmuş ve bu sırada Rusya için hiç bir şey istemediğini ve konferansta Boğazlar konusunun ortaya atılmayacağını söylemiştir. Bundan anlaşılmaktadır ki işbu günde İsvolski, artık Boğazlar işinde İngiliz karşılığını yenemeyeceğini anlamıştır ve konferansı Rusya'ya şu veya bu kazancı sağlamak için değil, daha çok Rus onur ve prestijini korumak ve belki de Sırp ve Karadağ'a bazı ödömler sağlamak için istemektedir.

Yine işbu 12 İlkteşrinde Grey, Rifat Paşa'ya ve İstanbul'daki İngiliz Büyük Elçisi'ne Boğazlar'la ilgili olarak şunları söyler ve teller²: İsvolski'nin konferans için önerdiği programa onaşılabilir; bu Boğazlar sorumunu kapsamamaktadır. Biz ona dedik ki: ilke bakımından Boğazlar'ın Rusya'ya açılmasına karşın olmamakla birlikte henüz bizim onaşabileceğimiz bir önerme karşısında bulunmuyoruz; ve her halde Türkiye için uygun olması ve Türkiye'ce isteyerek kabul edilmesi şartıyla her hangi bir önermeyi biz de kabul edebiliriz. Osmanlı Büyük Elçisi ise, Türkiye'nin bu konuya hiç dokunulmamasını en uygun bulduğı karşılığını verir.

¹ Av. B., c. I, b. 257.

² Bak: I. B., c. V, b. 361.

Grey'in bu demeci, Osmanlı Hükûmeti'ne dinizleyici görülmekle birlikte bazı anlar olacaktır ki (bunu ileride Trablusgarp savaşı sırasında göreceğiz) işbu demeç şöyle anlaşılacaktır: Osmanlı bu konu üzerinde Rus'la konuşmak üzere baş başa bırakılacaktır ve dolayısıyla Rus onu kötü bir durumda yakalayıp sık boğaz eder ve onu Boğazlar işinde şu veya bu özveride bulunmaya zorlarsa, Osmanlı'nın böylelikle kabul etmek zorunda kalacağı şartlar İngiltere'ce de kabul edilecektir.

Ancak İngiliz Hükûmeti bu biçim anlayışın yanlış olduğunu ve Türkiye'nin *istiyerek* onaşacağı biçimin İngiltere'ce kabul edileceğini, sırası gelince Osmanlı Hükûmeti'ne bildirecektir.

12/13 İkteşrin akşamı İsvolski, Grey'in evinde yemek yer ve ona yeni bir önermede bulunur,¹ buna göre yeni Rus isteği şu biçime girmiştir: barış sırasında Boğazlar'dan geçiş bazı bağlarla yalnız Karadeniz'de kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine açık bulunsun, ancak Türkiye önceden şunu biltilsin ki Rusya savaşta ise ona tanınmış haklar onunla savaşan devletlere de tanınacaktır.² İsvolski, şunu da ekler: barış sırasında yabancı savaş gemilerinin Karadeniz'e girmesine onaşamayız, çünkü Türkiye ile anlaşarak orada üsler kurabilirler.

13 İkteşrinde İngiliz Dış Bakanlığı'na Petersburg'daki İngiliz Büyük Elçisi Nikolson'dan bir tel gelir;³ bunda Boğazlar üzerinde şunlar denilmektedir:

"Eğer Rus Dış Bakanı Boğazlar işinden vaz geçerse bura basınında kıyamet kopmayacaktır, ancak bence iş bu yola girerse İsvolski basını kendine çekmek için Sırbistan ve Karadağ'ın bir şeyler elde ettiklerini ve hiç olmazsa asıllarının konferansta iyi bir gözle görüleceğinin sağlanıldığını gösterebilmesi gerektir.,,

14 İkteşrinde Grey, Boğazlar işinde İngiliz Hükûmeti'nin görüşünü bildiren bir andıcı İsvolski'ye verir, ana çizgileri aşağıdadır:⁴

¹ Bak. I. B., c V, b. 372.

² Bunu Petersburg İngiliz Büyük elçisine bildirirken Dış Bakanlık daimi müsteşarı Sör Charles Hardinc şunu da eklemektedir: Türkiye kendisinin bağlaşığı bulunmadıkça İngiliz savaş donanmalarını Boğazlar'dan içeriye sokmamak, İngiltere'nin deniz savaşlarında değişmez bir ilkesidir (principe).

³ I. B., c. V, b. 366.

⁴ I. B., c. V, b. 377.

İngiliz Hükûmeti Boğazlar'ın açılmasının gerekliliğini anlatmaktadır ve buna ilke bakımından karşın olmayacaktır.

Eğer yapılan önerme Boğazlar'ın eşitlik içinde herkese açılması yolunda olsaydı buna karşı bir şey denilemezdi.

Güçlük yalnız Rusya ve Karadeniz'de kıyısı olan Devletler için, sınırlandırılmış da olsa, özel hakların istenilmesinden doğmaktadır. İngiliz Hükûmeti'nin düşüncesine göre bu iş üzerinde ilgililerin birliğini kurmak için şimdiki an uygun değildir.

Avusturya'nın yaptığı İngiltere'de çok kırıklık doğurmuştur; eğer Rusya, Avusturya'ya karşı protestoda bulunduktan sonra bugünkü durumu Türkiye'yi zarara sokacağa benzer biçimde kendisi için özel asılar sağlamak veya statükoyu başkalarının zararına değiştirmek için sömürmek istiyormuş gibi davranırsa İngiliz Kamoyu büyük bir umkırıya uğrar. (Disappointed)

Bunun tersine olarak eğer İngiltere ile Rusya arasında kendileri için hiç bir özel ası arkasından koşmadan bugünkü zorlukları yenmek düşüncesiyle içten bir iş birliği olursa bu İngiliz kamoyu üzerinde öyle eyi bir etki yapar ki Boğazlar işinde Rusya'ya uygun bir biçimde değişiklik yapılmasını kolaylaştırır.

Bununla birlikte İngiliz Hükûmeti Boğazlar'ın az çok açılmasını doğru bulduğu için bu konu üzerinde konuşmaktan kaçınamaz.

Onun düşüncesine göre yalnız bir yanı koruyan ve savaş sırasında bütün Karadeniz'i ora Devletleri için dokunulmaz ve saldırılmaz bir liman durumuna koyan bir anlaşmaya İngiliz kamoyu onaşamaz, öyle bir liman ki işbu devletlerin savaş gemileri için istenildiği anda çıkılabilen ve gerekilince içine çekilinilebilen bir sığınak olacaktır.

Dolayısıyla varılabilecek anlaşma o biçimde olmalıdır ki, Bay İsvolski'nin ileri sürmüş olduğu biçimde Karadeniz Devletleri'ne bazı bağlarla her an çıkışı sağlayabilsin ve onları daha barış sırasında yabancı bir deniz gücünün Karadeniz'e yerleşmesi tehlikesinden korusun, amma bununla birlikte savaş sırasında bütün savaşçıları, Boğazlar'dan geçiş hakkı bakımından eşit bir durumda bulundursun.

İngiliz Hükûmeti şunu da belirtmek ister ki, Türkiye'nin ona onaşmış olması, yapılacak herhangi bir önermenin göze alınabilmesi için ilk şarttır. Görüşü yanlış ta olsa Türkiye'ce asıları için tehlikeli sanılan bir anlaşmaya onu onaştırmak düşüncesiyle ona karşı baskıda bulunmak, bu sırada hem İngiltere'nin hem de sandığımıza göre Rusya'nın güttüğü amacı bozmak olur, bu amaç: şimdiki Türk Hükûmeti'nin düşmesini ve o düşerse en büyük olasılık olarak çıkması beklenilebilecek olan karmakarışıklık ve erksizliği, önlemektir.

Pek geniş bir özetini yukarı koyduğumuz bu andıcı her ne kadar umduğu kadar uygun değilse de İsvolski kabul eder¹. İmlediğimiz kısım Boğazlar sorumunun bu evresinde İngiliz görüşü ve isteklerini gösteren kısımdır.

Bir gün sonra 15 İlkteşrinde Grey İsvolski'ye özel bir mektup yazar, ana çizgileri aşağıdadır:

Benim kendi özel düşüncem, size dün yapmış olduğum resmi demecin gücünü ne arttırabilir, ne de azaltabilir. Ben dün Boğazlar sorumunu bu sırada çözülemenin güçlükleri üzerinde çok durdum. Siz buradan ayrılmadan size şunu da söylemeliyim ki bunu yapmaktaki düşüncem Boğazlar'ı kapalı tutmak isteği değildi. Ben, Rusya ve Karadeniz Devletleri'nin onaşabilecekleri, ancak Türkiye ile dışardaki devletleri uygunsuz ve haksız (unfair) bir duruma sokmayacak olan bir anlaşmaya varılmasını gerçekten isterim. Böyle bir anlaşmanın yapılmasını, İngiltere ile Rusya arasında bir sağisteğin (goodwill) kurulmasının dayanağı saymaktayım.

Rusya'nın bugün Türkiye ile dost olmak istediği ve Boğazlar'ın açılmasının bu yolda bir engeli kaldıracağı üzerinde söylenilen sözlere de çok önem veriyorum. Uygun bir anda bu görüşten yana İstanbul'da girişitte bulunabilirim; bu sırada ise Türkiye, durumu dolayısıyla, ilerde isteyerek yapabileceği bir şeyi, şimdi istemeyerek yapması için kendisine karşı baskıda bulunulmamasını dilemiştir. Ve ben öyle sanıyorum ki Türkiye'yi bu günkü zor durumdan çıkarmak için İngiltere ile Rusya arasında hiç bir özel ası aramayarak yapılacak bir iş birliğinden gerek İstanbul'da gerekse İngiltere de öyle iyi duy-

¹ Bak: I. B., c. V, b. 378.

gular doğacaktır ki bunun ilerde Boğazlar sorumunu ortaya atmaya yol açmak için herşeyden üstün bir etkisi olacaktır.

Grey'in İsvolski'ye vermiş olduğu andıç ve özel mektuptaki düşünceler, o sırada Rusya'yı pek aşırı kızdırmadan Boğazlar sorumunu uyuşturmak için en iyi yol idi.

Grey bu iki yazısında, Rusya'yı daha kolay yatıştırmak için olacak, Türkiye'nin ilerde Boğazlar üzerinde konuşabileceğini ve ancak şimdilik bu işin bir yana bırakılmasını istediğini söylemekte ise de gerek Sadrazam Kâmil Paşa'nın, gerekse Londra Büyük Elçisi Rifat Paşa'nın bütün demeçlerine bakılırsa Osmanlı Hükûmeti'nin iç düşüncesi böyle bir şeye hiç yanaşmamaktır; Grey de bunu bilmektedir, ancak demin de dediğimiz gibi Rusya'yı yatıştırmak için daha uygun bir yol bulamamış olmalıdır.

İngiliz Hükûmeti'nin almış olduğu bu durum üzerine, Rus Hükûmeti, önce ileri sürülen temel üzerinde doğrudan doğruya Türkiye ile konuşmak isteyecek, ve İngiltere'nin İstanbul'a o yolda öğütler vermesini dileycekse de (16 ilkteşrin) Grey, bunun şimdi sırası olmadığı ve ilerde uygun bir durum olursa o yolda öğütler verebileceği karşılığında bulunacaktır. (19 ilkteşrin) ¹.

Grey öbür yandan da İstanbul'daki Büyük Elçisi yolu ile Kâmil Paşa'ya şunları bildirir ; ²

Boğazlar sorumunun konferansta konuşulmamasını sağladık. Bu işin şimdi zamanı olmadığını Rusya'ya kabul ettirdik. İlerde herhangi bir anda bizim bu işe onaşmamız Türkiye'nin bir baskı görmeden buna onaşmasına ve İstanbul'un güveninin tam olarak sağlanılmış bulunmasına bağlı olacaktır.

Osmanlı Hükûmeti'nin Rusya'ya karşı bu yüzden kuşkusu epi sürecektir; meselâ Rusya Osmanlı ile Bulgaristan arasındaki gerginliği ve anlaşamamazlığı gidermek için Osmanlı'nın Bulgaristan'dan istediği parayı Rusya'nın Osmanlı'dan alacağından indirilmesini ileri sürdüğü vakit Babıâli bu kolaylığın altından yine Boğazlar meselesinin çıkmasından kuşkulacaktır. (2 inci Kânun sonu -Şubat başı 1909) ve Osmanlı Hükûmeti, ancak bu yolda dinizlendikten sonra Rus önermesinin incelenmesine yanaşacaktır.

Böylelikle Rusya'nın 1907 İngiliz - Rus anlaşmasının bir so-

¹ Bak: I. B., c. V, b. 391 ve 394.

² I. B., c. Ü, b. 388.

nucu olarak ortaya attığı Boğazlar sorumunun bu evresi Rusya için belirtisiz bazı adançlardan başka bir şey sağlanılmadan kapanır. Arada Avusturya - Macaristan, Bosna - Hersek'i katmış, Bulgaristan bağınsız olmuş ve Türkiye daha çok sözde olan bu kayıplarına bir türlü karşılık olarak Yeni-Pazar'ı 1877 - 78 savaşından önce olduğu biçimde yeniden ele geçirmiştir. Şunu da bir kere daha imlemek isteriz ki bu Rus denemesi Osmanlı Meşrutiyet'in'den doğmuş değildir, ondan epi önce başlamış ve Osmanlı meşrutiyeti onun gelişmesini baltalamış ve İngiltere'ye ona karşı koymak için tinsel bakımdan olsun silâhlar vermiştir.

Boğazlar sorumunun bu evresinin incelemesini bırakmadan bu işte Almanya ve Japonya'nın aldıkları durumu da gözden geçireceğiz.¹

Çar 12/12/1908 de Alman askerî oruntağı Fon Hinçe'yi kabul ederken ona Boğazlar'ın açılmasını hep isteyedurduğunu, fakat bunun Osmanlı Devleti ile yapılacak bir anlaşma ile değil, bir devletler konferansın'da yapılması gerektiğini söyler.

Bu yoldaki teli alınca Kayser, Alman Baş Bakanı Fon Bülov'a bir yazı yollar ve şunları der :

Boğazlar sorumundan asılanarak ve bu işte Çar'a saygı ve eyginlik göstererek üç İmparatorluğu (Almanya, Avusturya ve Rusya) birbirine yaklaştırmak ve Saltanat düşüncesini (Cümhuriyet propagandalarına karşı) berkitmek olanaklı olabilecektir. Bu işte en büyük olasılığa göre Fransa, Rusya'nın yanında yer alacaktır. İngiltere'ye gelince onun için ya Rusya'ya karşın olarak onun düşmanlığını üzerine çekmek ve yahut ta işe onaşarak korumak istediği Türkler'le düşman olmak şıklarından birini seçmek gerektir.

Fon Bülov bu oyunun denenmesine karşın olursa da Kayser : Rusya'nın Boğazlar'ı Londra ve Paris'ten değil, Berlin ve Viyana'dan almasının asıları üzerinde direnir.

Sonda Fon Hinçe'ye, Çar'la görüşürken şöyle bir dil kullanması yazılır :

Almanya Boğazlar işinde Rusya'ya hiç bir vakit güçlük çıkarmamıştır ve bunun tersine olarak onun dileklerini yerine getirmek için çalışmaya anıktır. Bu işte güçlükler Londra'dan geliyor.

Almanya bu güçlükleri ortadan kaldırmak için Rusya ile konuşmaya anıktır.

Bu, 2 ay önce İngiltere'nin yatıştırmış olduğu Boğazlar sorumunu yeniden ortaya çıkarmak ve Rusya'yı İngiltere'den uzaklaştırıp Almanya'ya yaklaştırmak için bir deneme idi. Çar bu yola girmek istemez ve Kayser'e yolladığı 15/12/1908 tarihli bir mektubunda Bosna - Hersek işinde Avusturya'nın yaptıklarından sızlanır, Almanya'nın bu işte onunla birlik olduğunu imler ve Boğazlar için der ki:

“Boğazlar sorumunun kesin olarak çözülmesinde Rusya'ya yardım etmek isteğini takdir ederim. Bu işi bu sırada ileri sürmek uygun olmaz; ortada yeter sayıda güçlükler vardır, eğer ta-bir caizse, hazmi aylar sürebilecek diplomatik yiyeceğimiz vardır.,,

Görüldüğü gibi Almanya'nın bu işteki durumu Berlin antlaşmasından beri olagelen durumuna benzemektedir.

Japon durumuna geçelim:¹

Grey, İsvolski ile görüşmeleri dolayısıyla Tokyo Büyük Elçisi-ne yolladığı 20/10/1908 tarihli bir telde Boğazlar işi üzerinde şunu demektedir :

“Eğer Boğazlar'ın açılması sorumu üzerinde sizden bir şey sorulursa bizim ilke bakımından açılışa karşın olmadığımızı, ancak hiç bir anlaşmaya varılmadığını söyleyebilirsiniz.,,

Tokyo'daki Büyük Elçi 25/12/1908 tarihli karşılığında Japon Dış Bakanın'ın işbu telin alınmasından bir kaç gün önce Boğazlar'ın açılmasıyla çok ilgili olduklarını, bu olursa Rusya'nın Japonya'ya karşı kullanılabilecek üslerinden (Baltık üslerinden) ona 5-6000 mil daha yakında bir üs kazanmış olacağını ve Rus Hükûmetinin var gücüyle yeni bir donanma yapmaya koyulduğunu ve bu Japonya'da büyük kaygı uyandırdığını söyler.

Eldeki belgelere göre iş, bu kadarla kalmıştır.

V. — RAKONİĞİ ANLAŞMASI

Rusya, 1908 yılından sonra, Boğazlar sorumunu az çok uyu-tur, ancak 24/10/1909 da Çar'ın İtalya'da bulunduğu bir sırada Rusya ile İtalya arasında yapılan Rekonîği anlaşması göstermiştir ki Rusya hep fırsat kollamaktadır ve Boğazlar üzerindeki dilek-

¹ I. B., c. V, b. 398 ve 403.

lerini elden geldiği kadar çok devlete önceden kabul ettirmek istegindedir. Bu anlaşma ile Rusya ile İtalya karşılıklı olarak biribirine Boğazlar ve Trablusgarp üzerinde "hak,, tanımış olmaktadır. Sözü geçen anlaşmanın Boğazlar'la ilgili olan 5 inci maddesi aşağıdadır :

5. — İtalya ile Rusya, biri Rusya'nın Boğazlar sorumundaki ve öteki de İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'de (Cyrrenaique) ki asılarını eyi bir gözle ve eyginlikle (bienveillant) görmeyi üstlenirler.,¹

VI. — 1911 RUS GİRİŞİTİ

FAS VE TRABLUSGARP SORUMLARI SIRASINDA

Boğazlar sorumu 1911 ilkbaharında Fransızlar'ın Fas işini çözülemeye koyulmalarına kadar uyuklayacaktır, Fas işi ortaya çıkınca o da canlanacak ve Trablusgarp savaşı sırasında bütün ağırlığı ile ortaya çıkacaktır. Bunlara geçmeden önce 1910 yılında Boğazlar işiyle, dolayısıyla ilgili durumu gözden geçirelim.

a) 1910 Yılında durum. — Osmanlı Hükûmeti bir yandan eski iki Alman zırhlısını (Hayrettin Barbaros ve Turgut Reis) satın almıştır, öbür yandan da Brezilya'nın İngiltere'de yapılmakta olan bir zırhlısını (dridnot'dur) satın alacağı ve başka da dridnotlar ısmarlayacağı söylentileri ortada dolaşmaktadır. Bu söylentiler ilerde Sultan Reşat ve Fatih Sultan Mehmet adında 1914 de biten ve genel savaşın çıkması ile Türkiye'ye yollanılmayıp İngiliz donanmasına katılan iki dridnot biçiminde gerçekleşecektir.

Osmanlı Hükûmeti'nin bu girişitleri Rusya için şu demekti: eğer 25-30 yıldır elde tuttuğu Karadeniz ege menliğini elinden çıkarmak istemezse -ki bunu kaçırırsa Rusya bütün seferberlik tasarılarını değiştirmek ve o âna kadar az çok güven içinde saydığı Karadeniz kıyılarını önemli bir biçimde berkitmek ve oralara eskisinden çok büyük ölçüde ordu yığmak zorunda bulunurdu- Karadeniz'deki tersanelerini çoğaltmak, onları dridnot yapacak biçimde büyütme ve yenilemek yoluna girmeliydi; bu ise çok masraflı bir işti, ve gerek bu tersane kurma masrafları, gerekse o tersanelerde yapılacak gemilerin masrafları yalnız Türkiye'ye karşı kullanılabi-

¹ S. K., c. I. s. 358.

lecek ve kapalı bir denizde tıkalı kalacak bir donanma için yapılacaktır; bunlar da yapılsa yine yetmeyebilirdi, çünkü Türkiye birdenbire dışardan istediği gibi savaş gemisi satın alır ve donanmasını Rus Karadeniz donanmasınıninkinden üstün bir duruma geçirebilirdi ve Rusya'nın yeniden üstünlüğü sağlamak için Karadeniz tersanelerinde yeni gemi yapısına girişmesi, yani bir çok yeni masrafa katlanması ve bununla birlikte bir kaç yıl geç kalması gerekebilirdi.

Böyle bir çıkmaz karşısında Rusya'da yeni istekler belirtmeye başlar, bunlara göre Boğazlar'ın bütün Devletlerin savaş gemilerine açık olmasını göze almak¹ bile gerekir.

Böylelikle Rusya da, Türkiye gibi dışardan gemi satın alabilecek ve Karadeniz'de bulunduracağı kocaman donanmayı başka yerlerde de kullanabilecektir. Bu yola gidilince dışardan yabancı donanmalar da gelip Rus Karadeniz kıyılarını tehdit edebileceklerse de Akdeniz egemenliği Rusya'ya dost veya bağlaşıklık (İngiliz ve Fransız) donanmaların elinde olduğundan böylelikle doğacak tehlike Karadeniz'de üstün bir Türk Donanması ile baş başa kalmaktan daha hafif sayılabilir.

İşbu 1910 yılında İngiltere'de de yeni düşünce ve duygular belirmiştir. Meşrutiyetle Osmanlı Hükûmeti güçleşeceği yerde daha da arıklaşmaya başlamıştır; iç ayaklanmalar Abdülhamit devrini geri bırakmaya yüz tutmuştur; iç siyasal didişmeler, almış yürümüştür ve orduyu da kemirmektedir, bundan başka Osmanlı siyaseti Almanya'ya gitgide daha çok yaklaşmakta, ve İngiltere, o kadar önem verdiği Bağdat demiryolu işinde, Almanlar'ın Hint denizlerine sokulmalarını önlemek yolunda hiç bir başarı elde edememektedir.

Bu durum gitgide İngiltere de şu düşünceyi geliştirecektir: Boğazlar'da Ruslar'ı görmek, Basra körfezinde bir Alman tersanesi görmekten daha az kötüdür.

b. Fas sorunu çözülenirken. — Fransız ordusu Fas'a girdikten az sonra Rus Dış Bakanlığı, Fransa'nın Fas dolayısıyla Almanya ile yapmakta olduğu çok çetin ayışma ve oylaşmalar sırasında, onun bu güç durumundan asılanmak için olacak, Boğazlar işini yeniden ileri sürmeyi ve Fransa'ya, Bosna-Hersek işi

¹ Bak: I. B, c. IX, K. I. b. 177, 178, 180.

sırasındaki adançlarını hatırlatmayı uygun bulur (Paris Büyük Elçisi İsvolski'ye 18-5-1911 de verilen yönerge¹). Ancak bu giriş o sırada ileri götürülmez ve bir kaç ay sonra Trablusgarp savaşı çıkınca ona hız verilir.

c) Osmanlı-İtalyan savaşı sırasındaki Rus girişi. —

Bu savaş çıktığı sırada Rusya Boğazlar'la ilgili diplomatik durumunu şöyle gütmekte veya öyle imiş gibi davranmayı uygun bulmaktadır:

Avusturya, Bosna-Hersek'in katılması karşılığı olarak Boğazlar'daki Rus dileklerini eyi bir gözle görmeyi üstlenmiştir:

İngiltere ve Fransa bazı bağlarla Rus savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi için bir Osmanlı-Rus anlaşması olursa ona karşın olmayacaklarını yine Bosna-Hersek işi sırasında Rusya'ya bildirmişlerdir ve Fas'la ilgili Fransız-Alman görüşmeleri ilke bakımından çözülenmişse de daha büsbütün bitmemiştir.

Almanya ötedenberi Boğazlar işinde Rusya'yı kışkırtıcı bir durum takınagelmekte idi.

İtalya, Rakonigi anlaşmasıyla Rusya'ca kendisine Trablusgarp'ta özel "haklar," tanınması karşılığı olarak Rusya'ya Boğazlar'da özel "haklar," tanımıştı ve o, bu sırada Trablus'taki bu "haklar,"-ını gerçekleştirmek yolundadır.

Rusya bütün bunlara dayanarak ve Osmanlı'nın düşmüş olduğu sıkışık durumdan asılanarak Boğazlar sorumunu ortaya atar.

Rusya'nın işbu Trablus savaşı sırasında Boğazlar sorumunu çözüleme denemesi iki koldan yürüyecektir.

Birisi doğrudan doğruya Osmanlı ile anlaşarak ve onu aşağı yukarı Hünkâr-İskelesi antlaşmasıyla doğmuş olan duruma sokarak Boğazlar'a, İstanbul'a ve dolayısıyla de bütün Osmanlı ülkesine ve Halifenin tinsel etkisine (manevi nüfuz) egemen olmak amacını gütmüştür.

Öteki Balkan Devletleri'ni bağlaştırmak, Osmanlı'yı onlara yendirmek, Osmanlı Rumelisi'nin hemen bütününü onların eline düşürmek ve Rus etkisi altında bulunan büyük bir Slav duvarıyla Avrupa'dan kesilecek olan İstanbul ve Boğazlar bölgesini olmuş bir yemiş gibi kendi eli altına düşürmek ve uygun anda o yemişi koparmak.

¹ Taube, s. 266.

Rusya Trablusgarp savaşının başından (İlkteşrin 1911 başı) yine bu yılın ilkkânununun başlarına kadar birinci koldan yürür, bundan sonra ikinci siyasaya döner ve işi Balkan savaşına götürür. Birinci siyasa Rus Dış Bakanı Sazonof'un Batı Avrupa'da bir sanatoryomda tedavi edildiği sırada onun muavini Neratof'ca, doğal olarak Çar'ın onaşmasıyla, ikincisi ise eyileşmiş olan Sazonof'ca, doğal olarak yine Çar'ın onaşmasıyla, güdülmüştür.

Rusya, Trablus savaşından asılanarak Boğazlar sorumunu yeniden ortaya atarken başta işi yalnız iki devlete açar: Bağlaşığı bulunan ve Fas işinde Almanya ile oylaşımını daha bitirmemiş olan Fransa'ya ve Boğazlar'ı elinde tutan Osmanlı İmparatorluğu'na (İtalya'ya bildiriş, dolayısıyla ve önemsiz bir biçimde olmuştur).

Fransa'ya başvurma için Paris Büyük Elçisi İsvolski'ye verilen yönergede (5/10/1911): Rusya Fas işinde Fransa'ya yapılacak diplomatik yardıma karşılık olarak Fransa'nın da Boğazlar işinde Rusya'ya diplomatik yardımda bulunması ve hiç olmazsa Rusya'nın *işbu Boğazlar ve bitişik topraklar* üzerindeki tasarlarına karşı koymaması istenilmektedir.¹

Daha ileri gitmeden Rus isteklerinde görülen bir değişikliği imlemek gerekir.

Üç yıl kadar önce Temmuz 1908 de Rusya Bosna-Hersek, Yenipazar ve Rumeli demiryolları işleriyle Boğazlar işini toptan çözülemek için Avusturya'ya önermelerde bulunurken "İstanbul, ona bitişik topraklar ve Boğazlar,, (La question de Constantinople, du territoire adjacent et des Détroits) demişken şimdi Rus Hükûmeti ve onun Paris'teki Büyük Elçisi "Boğazlar ve ona bitişik topraklar,,² demektedir. Ayrım kolayca görülebilir. 1908 de Avusturya'ya söylenilen, yalnız İstanbul ve ona bitişik toprakların gerekirse Rus eline geçmesine varıyordu ve Çanakkale Boğazı'na bitişik toprakları kapsamıyordu, yani bu yazımızın başına koymuş olduğumuz Bazili raporunun 11 inci kısmının ikinci yarısında incelenen durum, Boğazlar sorumunu edilgin (Passif) olarak çözüleyen, yani Karadenizin kapanmasını sağlayan durum elde edilmiş

¹ Bak: Mandelstam s. 696 ve sonrası için Siyah Kitap, c. I, s. 144-146: imler bizimdir.

² Siyah Kitapta c. I, s. 149. René Marchand çevirmesine göre «Les Détroits et le territoire qui y est contigu»; Mandelstam da onunu çevirmesine göre «relativemenet aux dits Détroits et au territoire adjacent».

olacaktır. 1911 de Fransa'ya söylenilen ise, her iki Boğaza bitişik toprakların Rus eline geçmesine kadar gidebilirdi; yani Bazili raporunun 12 inci kısmında incelenen duruma-Boğazlar sorumunu etkin (actif) olarak çözüleyen, yani Rus donanmasına Akdeniz'e çıkışı sağlayan duruma- götürüyordu.

Rusya, bağlaştığı Fransa'dan bunları hem Fas işinde ona yapmış ve yapmakta olduğu yardıma karşılık olarak hem de, İsvolski'nin Fransız Dış Bakanı Dö Selv'e dediği gibi, Rus donanmasının Akdeniz'e çıkabilmesi, oradaki Fransız donanmasını berkiteceği için istemiştir.

Dö Selv Rus dileklerinin hemen incelenmesine girişmez ve bunlar üzerinde konuşmaya hep anık olduğu karşılığını verir.

Osmanlı Hükûmeti'ne yapılan baş vurmaya geçelim. 12/10/1911 de, yani İtalyanlar'ın Trablus limanlarına birer birer asker çıkarmakta oldukları günlerde İstanbul'daki Rus Büyük Elçisi Çarıkof, Sadrazam Sait Paşa'ya, özel olduğunu, yani resmi olmadığını ve İngiltere ile Fransa'nın buna onaşmış olduklarını söyleyerek - ki bu söz üç yıl önce geçmiş pek belirtisiz ve işbu 1911 Rus baş vurmasında ileri sürülen isteklerin bazılarıyla de karşıt olan olay ve adançları yeni bir şeymiş gibi göstermek isteyen aldatıcı bir demecti - ve işi kimseye açmayacağı yolunda ondan söz alarak ona bir mektupla bir andıç verir, ana çizgileri aşağıdadır:

Rus ve Türk Hükûmetleri karşılıklı asılarıyla ilgili bazı sorumluları, dostluk ve iyi komşuluk düşünceleri içinde çözülemek istediklerinden şunlara karar vermişlerdir:

1) Rus Hükûmeti, 1900 anlaşılmasıyla Anadolu'nun bazı parçalarında yapılacak demiryolları için Rus sermayedarlarına verilmiş olan imtiyazlardan vazgeçer.

2) Keza Rus Hükûmeti işbu yerlerde demiryolu yapılması için gereken sermayenin elde edilmesine karşı koymıyacaktır. (Yani Bağdat demiryoluna para arıyan Almanya'ya çıkarılmış olan güçlükler bu işe girişecek olanlara Rusya tarafından çıkarılmıyacaktır).

3) Anadolu demiryollarının Samsun-Sivas-Harpüt-Diyarbakır-Musul çizgisinin doğusundaki kısmının gelişmesi iki yanın karşılıklı tecimel asıları ve iyi dostluk ilişkileri için çok önemli olduğundan iki hükûmet bu yolda daha önceden işbu asıları koruyan ve iki ülke demiryollarının bağlanma nokta

ve şartlarını saptıyan bir anlaşma yaparak aralarında her türlü zararlı önürdeşmenin önüne geçeceklerdir.¹

4) Bundan başka Rus Hükümeti İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın bugünkü usulünü (régime) ipka için Osmanlı Hükümeti'ne etkili yardımda bulunmayı- *işbu yardımı yabancı müsellah kuvvetler tarafından tehdit edildikleri takdirde bitişik topraklara da teşmil etmek suretiyle- üzerine alır.*²

Bu maddenin yürütülmesini kolaylaştırmak için Osmanlı Hükümeti gerek barış gerek savaş halinde Rus savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmelerine- bunların ayrıca bir anlaşma olmadıkça oralarda durmamaları şartıyla- karşı koymıyacaktır.

1/13 Mart 1871 tarihli Londra mukavelesinin bu *yorma-sının*³ (interprétation) yürütülmesi işbu mukaveleyi imza etmiş olan öbür devletlerin onaşmasına bağlı olacaktır.

5) Rus Hükümeti, Osmanlı Hükümeti'yle Balkan devletleri arasında statüko temeli üzerinden sürekli iyi dostluk ilişkilerinin kurulmasını kolaylaştırmak için aracılık edecektir.

6) Rus Hükümeti kapitülasyonlar işini incelemeğe ve Babıâli'nin verdiği tutumsal ve malf tasarları iyi bir gözle karşılamağa anıkdır.

Bu Rus önermesinin özü şuna varmaktadır

1) Rusya 1900 da Osmanlı'dan, Doğu Anadolu'da demiryolu yapma işlerinde koparmış olduğu "hak,"kın bir kısmından aldatıcı ve bir tuzağı kapsayan bir biçimde⁴ vaz geçtiğini söylemektedir, yani Osmanlı'dan yana gûya bir özveride bulunmaktadır. (m: 1,2 ve 3).

2) Balkanlılar'dan gelebilecek tehlikelere karşı Osmanlı'yı korumayı üzerine almaktadır. (m. 5).

3) Kapitülasyonlar ve bunlarla ilgili sorumlarda Osmanlı'ya asılar sağlamak için ona pek-açık olmayan adançlarda bulunmaktadır. (m. 6).

4) Bunlara karşılık olarak Boğazlar'dan Rus savaş gemilerinin

¹ Bu önürdeşlik ezcümle İran transiti için olabilirdi. Böylece Rusya, işbu Osmanlı demiryollarının yapılmasını, konuşmaları uzatmakla, istediği kadar geciktirebilirdi.

² İm bizimdir.

³ İm bizimdir.

⁴ Bu yönler için Bak: I. T., c. I. s. 138-141 ve c. II, K. I. s. 500-501.

geçebilmesini istemekte ve Osmanlı'yı kendi korunuşu yapmak düşüncesinde olduğunu ve Boğazlar'a bitişik toprakları da ayrıca koruyacağını, yani gerekirse oralara asker çıkarabileceğini söylemektedir.

Bu, Hünkâr-İskelesi antlaşması durumuna geri dönelim demekti ve Boğazlar bölgesine ve dolayısıyla Osmanlı Başkenti İstanbul'a egemen olacak olan Rusya, sözünü bütün Osmanlı ülkesinde geçirebilecek ve hattâ Buhara Emiri gibi bir korunuk olacak olan Padişah-Halife'nin tinsel etkisini kendinden yana kullanabilecek bir duruma geçmiş olacaktı.

Osmanlı Hükûmeti bu Rus başvurmasını büyük bir yıkımın başlangıcı gibi görür ve onu içten çok kötü karşılar. Bundan başka, Rusya bu Boğazlar işini 1908 de kurcaladığı sırada İngiltere'nin, yukarda da görmüş olduğumuz gibi, ancak Türkiye'nin isteyerek onaşabileceği bir çözüleme biçimine kendisinin de onaşacağını bildirmiş olması 1911 de iş başında bulunan Osmanlı Hükûmetin'ce yeter bir inanca sayılmamaktadır ve Hariciye Nazırı Asım Bey, İngiliz Büyük Elçisi Lovter'le konuşmalarında bunu Türkiye'nin Rusya ile baş başa bırakılacağı yolunda anladığını söylemiş ve Türkiye'nin bir sıkışık anında Rusya'ya ister istemez "evet," demek zorunda kalabileceği kaygısını göstermiştir¹. Konuşma şu yolda olmuştur:

" O (Asım Bey) şu duygu altında idi ki sizin sözlerinizin (Grey'in 1908 deki sözlerinin) anlamı, Rusya bu yolda bir dilek ileri sürecek olursa Türk Hükûmeti onunla baş başa bırakılacaktır, ve Rusya bu yoldaki isteklerini ortaya atmak için öyle bir an seçebilir ki tek başına kalan bir Türkiye buna karşı koyamaz. Halbuki bu, yalnız Türkiye ve Rusya'yı ilgilendiren bir sorum değil arsiulusal bir iştir, ve eğer yalnız Rus savaş gemilerinin geçme hakkı bir kere tanınırsa Türkiye herhangi bir anda Rusya'nın hem Karadeniz hem de Baltık denizi donanmalarıyla karşılaşabilir.

" Ben (Lovter) dedim ki : istenilen imtiyazın yalnız barış zamanına ait olduğunu sanıyorum, ve herhalde böyle bir iş edimsel bir yola girerse az sayıda gemilerin aynı zamanda geçmesi için önlem alınabilir.

¹ Bak: I. B., c. IX, K. I, b. 284 ve 319 (16-10 ve 15-11-1911)

“ O sırada Nazır dedi ki : Bu işi Rusya’nın dilediği gibi çözülemek için Çarikof büyük bir ihtiras beslemektedir; eğer bunu başarsa ülkesinin en büyük adamlarından biri gibi kutsanacaktır, ve Türkiye’de böyle bir anlaşmayı imzalayacak olan adam ise daima ancak yurda hain sayılacaktır. „

Bu Rus denemesinin de etkisi ile Osmanlı Hükûmeti o sırada İngiltere’ye bağlaşma önermesinde bulunur.

Bu Rus girişinin öbür Büyük Devletler’ce nasıl karşılanmış olduğunu gözden geçirelim.¹

Rusya bu girişini, Sadrazama verilen metni gizli tutmakla birlikte, yalnız Fransa’ya bildirmiş ve Çarikof, İstanbul’daki Fransız Büyük Elçisi Bompar’dan yardım istemişti. Fransız Hükûmeti de 20/10/1911 de işi el altından İngiliz Hükûmetine bildirir; işbu Hükûmet ise bunu ayrıca da Osmanlı Hükûmeti’nden öğrenmişti.

Rus Hükûmeti, Fransız öğütleri üzerine 23/10/1911 de yaptığı girişiti resmen İngiliz Hükûmeti’ne de bildirir; ancak işi daha çok Çarikof’un şahsî bir girişiti gibi göstermek ister. Burada şunu imlemek gerekir ki Rus Hükûmeti’nin ileri sürdüğü veya sanını uyandırmak istediği gibi Çarikof’un Sadrazam Sait Paşa’ya yapmış olduğu önerme İsvolski ile Grey arasında 1908 de görüşülmüş ve iş ilerde uygun bir zamana bırakılmak şartıyla üzerinde anlaşılır gibi olunmuş temelden ayrılmaktadır; zira daha önce görmüş olduğumuz gibi 1908 de İsvolski, Grey’in dileğini yerine getirmek için savaş sırasında savaşçılara Boğazlar’dan geçiş bakımından eş haklar sağlanılmasına onanmış idi; Çarikof’un 1911 de yaptığı önermede ise böyle bir şey yoktur.

Rus Hükûmeti’nin bu girişiti İngiltere’ye bildirmesi üzerine, yayınlanmış olan belgelere göre önemli bir görüşme ve ayışma olmaz. Grey, Londra Rus Büyük Elçisi Benkendorf’a 1908 de onanmış olduğu biçimden geri dönmeyeceğini, ancak bundan çoğu için Hükûmet arkadaşlarıyla görüşmesi gerektiğini söyler. Bundan başka Grey, Osmanlı’yı korumak yolunda ona verilmek istenilen inancaların kaplamını öğrenmek ister. Petersburg’daki İngiliz işgüderi de Neratof’la konuşurken savaş sırasındaki geçiş sorunu üzerinde konuşur ve Neratof’da yine, bu aşama önemli bir girişiti

¹ Bu yön ve genel olarak bu sorum İnkilâp Tarihimiz’in c. II, K. I inde (s. 133-170) ayrıntılı olarak incelenmiştir, burada daha çok kısa geçilmiştir. Osmanlı-İngiliz bağlaşması işi için bak aynı kısım s. 175-183.

bir Büyük Elçi kendiliğinden yapabilirmiş gibi, işin Çarıkof'un özel bir oydamı (telkin) olduğunu ileri sürer.

Beliren bu İngiliz karşılığı üzerine Rusya yeniden bağlaştığı Fransa'ya döner ve ondan daha edimsel (fili) siyasal yardım ister; bu düşünce ile İsvolski, Dö Selv'e 4/11/1911 de bir yazı verir¹, aşağıdaki iki bölük ana Rus istek ve düşüncesini kapsar.

“Yukardakileri toplayarak şu kesin inanımı tekrarlarım ki Rusya'nın dost ve bağlaştığı olan Fransa, Kuzey Afrika'sındaki durumunu yeni ve sağlam temeller üzerine oturturken, Fransız Hükûmeti'nin, bu işle kendisine en içten diplomatik yardımını esirgememiş olan Rus Hükûmeti'ne bir karşılık olarak, onun da Boğazlar bölgesinde ve Kuzey Çin'de hareket özgürlüğünü tanıdığını inancalıyacak ve oradaki asılarımızı inanca altına almak ve durumumuzu berkitmek için alacağımız ölçmeleri onamaktan çekinmiyecektir.”

“Bu mektubumda sözü geçen türlü sorumlarda Cümhuriyet Hükûmetinin bizimle aynı düşüncede olduğunu berkitmeniz rica siyle.....”

Bu mektupta Boğazlar'a “bitişik topraklar”ın ayrıca sözü geçmiyor; ancak kullanılan dil, işbu toprakları ve daha da bir çok şeyi içine alacak kadar geniş ve büyük işler düşünüldüğünü anlatmaktadır.

Fransız Hükûmeti bunun üzerine işi yine İngiliz Hükûmeti'ne bildirir, Boğazlar'dan geçiş işinde 1908 de Grey'le İsvolski arasındaki görüşülen şartlar sınırları içinde Ruslar'a yardım etmeyi ve Osmanlı'ya verilecek inanca işinde bunun kaplamını ve hangi toprakları kapsayacağını bilmeden bir şey üstenemeyeceğini ekler. İngiliz Hükûmeti bu Fransız düşüncesini beğenir.

Rus Hükûmeti bu işi Almanya ve Avusturya'ya 19 Sonteshrin 1911 de açar ve nasıl bir durum alacaklarını sorar.

Avusturya tâ baştan bu işe karşın olur ve Rus donanmasının Akdeniz'e çıkmasının oradaki güçler denkliliğini bozacağı düşüncesinde bulunur. Erental, Viyana'daki Alman Büyük Elçisi'ne bunu söylerken 1908 de Bosna-Hersek'i Avusturya'ya katacağı sırada ödüm olarak Ruslar'a Boğazlar işinde güçlük çıkarmamayı adançlamış ise de şimdi o işin bittiğini ve yeni ödüm almadan

¹ Metin S. K., c. I, s. 159,

Rus dileğine onanmayacağını söyler.

Bu Rus girişiti karşısında Kayser'in ve Alman Hükûmeti'nin durumu ötedenberi olageldiği gibi Rusya'ya bu işte güçlük çıkar-mamak ve onu İngiltere ve Fransa'nın karşılığına uğrayacağı bir yolda yürümeye kıskırtmak olacaktır; Kayser ve Alman Hükûmeti bu işte Avusturya'yı da kendileri gibi davranmaya kandır-mak için uğraşırlar. Almanya'nın bu siyasasına karşın olarak di-kilen İstanbul'daki Alman Büyük Elçisi Marşal olur. O der ki böyle bir siyasa gütmek bizim Türkiye'deki onurumuzu hiçe indirir, on yılda bunca çabalamalar sonuncu olarak elde ettiğimiz tinsel ve özdeksel (manevî ve maddî) asıların hepsi (Bağdat demiryolu, sömürgeci devletlere karşı Padişah - Halife'nin tinsel iş birliği, müslümanların güveni ve dostluğu gibi şeyleri düşün-mekte olmalı) tehlikeye düşebilir. Bunun üzerine Marşal'la kendi Hükûmeti arasında uzun bir aytışma başlar, arada Marşal işten çekilmek istediğini bildirir ve bu aytışma Rusya Boğazlar işindeki girişitinden vaz geçtiği âna kadar sürer; öyle ki Almanya bu işte bir türlü durum alamaz; sonda, amma Rusya girişitinden vaz geç-tikten sonra, Kayser Marşal'a hak verir ve Alman - Avusturya görüşü birleşir.

Rus Hükûmeti Osmanlı'ya yaptığı özel başvurma ve öbür Büyü-k Devletlere yaptığı önerme ve sorgularla işi gerektiği kadar olgunlaştırmış olduğunu sanarak 27 Sontesrinde, yani ilk baş vur-masından bir buçuk ay sonra, bu yolda Babiâli'ye resmen baş vurur ve Çarikof, Rusya'nın Boğazlar üzerindeki dileklerini bir bil-diri (déclaration) taslağı biçiminde Hariciye Nazırı Asım Bey'e verir. Bu Rus önermesi bir ayrımla daha önce Sait Paşa'ya özel olarak bildirilmiş olanın eşidir. Ayrım 4 üncü maddenin 3 üncü bölüğündedir, onun yeni biçimi şudur :

"Rus ve Türk Hükûmetleri bu anlaşmayı 1871 antlaşmasını imzalamış olan devletlere işi aralarında kararlaştırarak bildireceklerdir.,,

Aradaki başkalık kolayca görülür; ilk biçime göre Osmanlı ve Rus Hükûmetleri varacakları anlaşmaya 1871 tarihli Bağazlar ant-laşmasını imzalamış olan devletlerin onanmasını isteyeceklerdir, ki bu biçim arsiulusal hukuka daha uygundur; ikincisine göre, ara-larında bir olut yapıp bunu öbür devletlere bildireceklerdir. Nera-tof ta baştan ikinci biçimi seçmiş iken, Çarikof, bunu belki çok

çetin bulmuş olduğundan Sadramaza özel başvurmasında birinci biçime sokarak yumuşatmıştı.

Bu resmî Rus başvurusu üzerine Asım Bey 29 Senteşrin'de Lonra Büyük Elçisi Tevfik Paşa'ya şu yolda bir tel çeker :

Osmanlı Hükûmeti doğâl olarak Boğazlar usulünü kurmuş olan 1841, 1856 ve 1878 antlaşmalarına dayanacaktır. Ancak, daha önce Grey, Avam kamerasında, İngiliz asıllarına dokunulmadıkça Kırallık Hükûmeti'nin her türlü işe karışmadan kaçınmağa karar verdiğini söylemiş olduğuna göre, İngiliz Dış Bakanlığı'nın, Rusya'nın Boğazlar üzerinde yeni bir anlaşma yapmak istemesiyle bu asıllara dokunulmuş olduğunu kabul edip etmediğini, açık olarak bilmek isteriz.

Bu teli alınca Grey'le görüşen Tevfik Paşa onun karşılığını 1 İlkânun'da teller, özü aşağıdadır :

Rusya'nın bugünkü savaşta yansız oluşuna göre yaptığı başvurma, içinde bulunduğumuz ana uygun değildir; çünkü aranızda bu yolda bir anlaşma olursa bu anlaşma şu sırada ancak İtalya'ya karşı ve ilerde de öbür devletlere karşı olabilir. Rus'un istediği usul (yalnız Rus savaş gemilerinin geçmesi) Türkiye için yalnızca zararlı olur ve öbür devletler buna onaşmazlar. Boğazlar işinin büyük önemi dolayısıyla kesin karşılığını Başbakan ve öbür arkadaşlarımla görüştükten sonra veririm. Balkan Devletleri'yle anlaşmaya gelince bu, statükonun korunmasından başka bir şey değildir, bununla yalnız Rusya değil, öbür devletler de ilgilidir, demiryolu yapılması için Rusya'nın yardımına gelince bu da temelli bir ası değildir.

Resmî Rus başvurusu üzerine İstanbul İngiliz Büyük Elçisi'nin Hükûmetine yolladığı rapordaki dikkate değer parçalar aşağıya konulmuştur.¹

"..... isteyerek bu işi kabul edecek bir hükûmetin bulunması son aşama şüphelidir, ve eğer Türkiye'nin, çok sıkıştırılacak olursa Boğazlar'ı bütün devletlerin savaş gemilerine açmayı daha uygun bulması olasılık dışında değildir. Genel olarak sanıyorum ki bu yolda bir müsaade, her ne biçimde daraltılırsa daraltılsın sonuçta Osmanlılar'ın İstanbul'dan çıkarılmasına varacaktır. Ancak Osmanlılar arasında, Büyük Britanya'nın böyle temelli bir değişikliğe

¹ I. B., c. IX, K. I, s. 336.

hiç bir vakit onaşmıyacağı hakkındaki duygu kuvvetlidir; ve öyle sanıyorum ki buna onaşmamız ilerde Basra Körfezi'nde olası (muhtemel) hareketimiz hakkında büyük bir kuşku uyandıracaktır. Onlar (Türkler) anlıyorlar ki bir defa istenilen imtiyaz elde edilince Rusya, buzlu Baltığı bırakıp Karadeniz'de büyük bir donanma bulunduracaktır. Bu değişiklik hakkında öbür Büyük devletlerin ne düşündüğünü henüz buradaki hükûmet bilmiyor, fakat bunun, Akdeniz'de kuvvetler denklığında yapacağı esaslı değişiklik Türkiye'ye, Avusturya ve Almanya gibi bazı devletler istkametine yardım ümidiyle bakabileceği hakkında bazı ümitler verebilir. Bunların birincisi (Avusturya) kendisinin bu kadar yakınında bu kadar büyük bir donanmanın bulunmasına çok zorlukla ilgisizlik gösterebilir, ve Almanya eğer burada toprak bakımından büyümek düşünceleri besliyorsa bu değişikliği ancak hoşnutsuzlukla karşılayabilir.

.....

"Fakat eğer Türkiye, devletlerden yardım görmemesi yüzünden diriminin belkemiği sandığı şeyi bırakmak zorunda kalırsa başka ne gibi ödüm bekleyebilir? Belki yalnızca tutumsal bir ödüm; Almanya ve Avusturya gümrüklerin yüzde 4 artmasını ve temettü vergisinin kendi uyruları içinde yürütülmesini ilke olarak kabul etmişlerdir ve bunun karşılığını İskenderun'da ve Bosna-Hersek'te elde etmişlerdir. Rusya'nın burada önemli sayıda uyrusu olmadığı için ve buraya gireti (ithalat) da çok az olduğu için hiç şüphesiz bu iki noktayı kabul edecektir. Fransa da, bize karşı olan üstünlüklerine bakmıyarak, kendi demiryolu tasarıları için uygun bir inanca bulmak düşüncesiyle buna onaşabilir. (Boğazlar işine mi yoksa gümrük ve temettüe mi ait olduğu pek anlaşılmıyor. Fakat ikinci şık daha kuvvetlidir).

"Bu işte Türkiye'ye hiç bir yardımda bulunmazsak bizim için de bu bırakılar alma yolunda ötekiler gibi davranmak zoru (isteği) çok kuvvetli olacaktır.,,

Görüldüğü gibi gerek Grey, gerekse Lovter Rus girişatine karşındırlar ve Grey Osmanlı'yı ona onaşmamaya kışkırtmaktadır, sonra Rusya bu işten vaz geçeceği için Grey'in Osmanlı sorusuna ayrıca İngiliz Hükûmeti adına karşılık vermesi gerekmeyecektir.

Avusturya da bu yolda durum alır; Viyana Büyük Elçisi Hüseyin Hilmi Paşa, 9 ilkkânunda Babiâli'ye çektiği bir telde, Eren-

tal'in sözlerini şöyle anlatmaktadır:

Bu işte Türkiye'nin Rusya'ya karşı durumunun çok iyi (sağlam) oluşuna göre Rus dileğini neden kabul edersiniz? Bundan kılıklı (ameli) hiç bir ası çıkmaz, Rusya bir yabancı saldırmasına karşı Boğazlar'ı koruyacakmış? - Bunu başarabilir mi? - Zaten bunun için öbür devletlerin onaşması gerekir. -Bu sırada Rusya İran'a dalmıştır. Çin de onu uğraştırmaktadır.

Avusturya Hükûmeti'nin düşünceleri böyle iken Rusya, Çar diplomasisinin az çok yüzüstüce olan saflığı ile Fransa'yı bu işte arkasından sürüklemek için onu bütün Büyük Devletlerin hattâ Avusturya'nın bu işe onaşmış olduğuna inandırmaya çalışır.¹ Gerek Bompar gerekse Fransız Hükûmeti bu Rus girişitine karşındırlar ve Bompar, Rus dileği gerçekleşirse Osmanlı'nın Hünkâr-İskelesi durumuna geri dönmüş olacağı düşüncesindedir.

Alman Büyük Elçisi Marşal'da bu iş gerçekleşirse Rusya'nın İstanbul'da egemen olacağını ve Rumeli'nin Ruslar'ın eli altında bulunacağını Hükûmetine yazmıştır.²

Bu işte şaşılacak bir yön de herkes ve Babıâli, bu Rus girişinin gerçekleşmesinin Osmanlı için bir yıkım olacağına birleşmişken İttihat ve Terakki'nin gazetesi olan Tanin'de, bu fırkanın Hükûmeti'nin de düşüncesine karşın olarak, Rus dileklerini iyi karşılayan iki baş yazı çıkar (11 ve 12/12/1911).

Ancak daha hiç bir Büyük Devlet bu Rus girişitine kesin ve açık olarak karşın durum almamışken ve Babıâli de ona daha karşılık vermemişken Rusya bu girişitinden vaz geçer; bunu yeni eyileşmiş ve sanatoryomdan çıkıp Rusya'ya uğramadan Paris'e gelmiş olan Dış Bakanı Sazonof hiç beklenilmedik bir biçim ve anda yapar. 9/12/1911 de Lō Tan gazetesinde çıkan bir demecinde Sazonof hiç bir yalandan çekinmeyerek şunları demektedir:

"İstanbul'da takip ettiğimiz siyasete müteallik bazı gazetelerde haberler görüyorum. Bazan, âlemi siyaset huzuruna yeniden Boğazlar meselesini vaz'edeceğimiz, bazan da doğrudan doğruya Türkler'den sefaini harbiyemizin serbestane mürurunu isteyeceğimiz söyleniyor. Bunlar sırf efsanedir! Hiç bir müracaatı resmiye

¹ Çarıkof'un Bompar'a sözleri. (Bu sonuncusunun 29-11- 1911 teli) F. B., s. III, c. I, b. 239.

² Bak: A. B., c. XXX, K. I, b. 10982 (30-11-1911)

vuku bulmamıştır, Yalnız Türkiye torpil vaz'edip te Rusya ticaretine irası zarar eder korkusuyla bu hususta sadece teatii efkâr edilmiştir. Sefirimiz Mösyö Çarikof hiç bir tebliği resmî olmadan bu mesele hakkında Sadrazam ile görüşmüştür, işte bundan ibaret. Hiç bir sebep olmadan ve Rusya şimdilik böyle bir şey hatırından geçirmezken kendisine ne için böyle bir teşebbüs isnat ediliyor bilmiyorum. „

Rusya'nın böyle birdenbire siyasa değiştirmesi bizce Osmanlı'dan veya öbür Büyük Devletler'den gördüğü karşılıkla değil, çünkü bu kadar önemli bir sorumdan vaz geçmek için o âna kadar raslanılan karşılıklar hiç denilecek kadar azdı, ancak Rus Hükûmeti'nin içinden gelen bir karşılık veya onun içinden doğan bir düşünce değişmesiyle açıklanabilir. Bu da Sazonof'un yeniden işleri ele alması üzerine herhangi bir yoldan Çar'ı kandırıp onu kendi siyasasına çekmiş olması olabilir.

Her ne ise 1911 İkkânununun ikinci haftasından sonra Sazonof'ca yeniden yöneltilmeye başlanan Rus siyasası bu Boğazlar işinde olduğu gibi bir iki aydır Bulgaristan'la Sırbistan arasında bir Balkan bağlaşması kurmak için yapılmakta olan görüşmeler işinde de temelli bir değişiklik gösterir. Rusya bu Boğazlar işini dileğine göre çözülemeye, yani Osmanlı'yı Hünkâr-İskelesi antlaşması sırasında olduğu gibi, bir Rus korunuşu yapmaya uğraşırken, Bulgar-Sırp görüşmelerinin, günün birinde Osmanlı'yı da içine alabilecek bir bağlaşmaya varabilecek bir biçimde gelişmesini istiyordu; ve Bulgar ve Sırp Hükûmetleri Osmanlı Rumelisi'ni paylaşma yönüne kaydıkça Rus Hükûmeti onlara karşın durum almakta ve onları istediği yola çevirmeğe çalışmakta idi; Rusya'nın bu durumu ise Balkan Slav devletlerini kızdırmakta idi, hattâ gerek bu yüzden, gerekse Rusya'nın Boğazlar işi dolayısıyla Osmanlı ile yapmakta olduğu, özü pek iyi anlaşılamayan görüşmelerden, Bulgar Bakanlar kürulu kuşkullanmış ve Başbakan Geşof'tan böyle bir Rus siyasasının önüne geçmeye çalışmasını istemişti. Sazonof, Çar'ı kendi siyasasına çevirmek için Balkanlılar'ın bu durumunu da bir kanıt olarak kullanmış olabilir. Yeni Rus siyasası, Balkanlılar arasındaki bağlaşma görüşmelerini Osmanlı'ya karşı savaş açmak, onu yenmek ve Rumeli'yi paylaşmak amacına doğru yöneltecek ve işi hiç duruksamaksızın, bilinen ve Avrupa'yı 1914-1918 genel savaşına kadar sürükleyen Balkan savaşlarına götürecektir.

Çarıkof'un Sait Paşa'ya yapmış olduğu özel ve Asım Bey'e yapmış olduğu resmî başvurma arasında (12/10 ve 27/11/1911) Osmanlı Hükûmeti İngiltere ile bağlaşmak ister ve bu düşünce ile 31/10/1911 de İngiliz Hükûmeti'ne başvurur.

Buna onaşmak İngiltere için Osmanlı ile savaşmakta olan İtalya'ya karşı açıktan açığa karşın durum almak, hattâ ona karşı savaşı da göze almak demektir; Rusya'ya karşı da durması gerekirdi; yani bu yüzden Avrupa'da kurulmuş olan denklik altüst olabilirdi. Doğal olarak İngiltere bu Osmanlı dileğine olumsuz ve işi savaştan sonraya bırakan bir karşılık verir¹.

d) Trablusgarp savaşı yüzünden Boğazlar'da çıkan güçlükler — İtalyanlar'ın yüzbin kişiye yakın asker çıkardıkları halde Trablusgarp'taki bir avuç Türk Subay ve eri ve 5-10,000 yerli ile başa çıkamayacakları ve zırhlı toplarınca korunulan çok berkitilmiş bir kaç limandan çıkıp içlerlere giremeyecekleri anlaşıncı İtalyan Hükûmeti, hem bazı yerler ele geçirmek hem de Büyük Devletler üzerinde bir türlü baskı yapıp onları aracılık etmeye zorlamak için Adalar'a ve Boğazlar'a saldırmaya veya sataşmaya koyulur. Boğazlar'ı gerçekten zorlamayı hiç aklından geçirmemekle birlikte herkesi sinirlendirmek ve Rusya'yı öne atılmaya kışkırtmak için Çanakkale'ye bir iki kere sudan çatar; bu çatmalar Boğazlar'ın Osmanlı Hükûmeti'nce torpillenmesini gerektirir ve bu torpillenme uzunca bir devre için tam olduğu, yani tecim gemilerinin de geçişini durdurduğu için Rusya'ya gerçekten büyük tutumsal zararlar verir. Bunlar üzerinde, bu incelemenin başına koyduğumuz Bazili'nin raporunda bilgiler vardır.

Bu olaylar, bilinen biçimde tarihî Boğazlar sorumunun doğrudan doğruya bir parçası olmamakla birlikte, Rus Hükûmet ve hele Rus halkı gözünde Boğazlar ve İstanbul sorumunun yalnız bir ülkü değil çok özdeksel (maddi) ve herkesin iş güç ve geçimi üzerinde etkiler yapan çok önemli bir sorum olduğunu edimsel (fili) olarak canlandırmış ve onun çözülmesinin hep uyandırılmış olduğu ilgiyi çok berkitmiş ve yaymıştır.

Bu olaylar sıraları geldikçe İnkilâp Tarihimiz'in c. II. K. I inde uzun uzadıya anlatılmıştır; bunları burada da yazmayı asısız bul-

¹ Bak: I. T., c. II, K. I, s. 175-183.

duk; ve bunların önemini belirten yukardaki kısa özeti koymayı yeter saydık.

VII. — BALKAN SAVAŞLARI SIRASINDA

Genel durum. — Balkan bağlaşması ve Balkanlılar'ın yen kazanmasile Boğazlar sorumu bakımından beklenilebilecek olan sonuçları gözden geçirelim.

Osmanlı Devleti'nin arıklaşması ve biteviye gücü artan Rus devletinin İstanbul'u almak ve Akdeniz'e çıkmak istemesi yüzünden doğan Boğazlar sorumu üzerinde Rusya'dan başka dışardan etkide bulunan başlıca iki önemli etken vardı:

a) Avusturya-Macaristan gibi büyük bir Tuna devletinin Osmanlı'ya ve Balkan Yarımadası'na bitişik olmasıve işbu ülkeyi kendisi için bir genişleme alanı yapmak, yani Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar'a doğru karadan ilerleme denemelerini gerekince karşılamak ve önlemek için Balkanlar'da ona önürdeş olan bir Büyük Devlet'in ve onun ordusunun anık olarak beklemekte bulunması.

b) Akdeniz'de egemen olan İngiltere ve Fransa gibi büyük denizci devletlerin ve hele bunların birincisinin Rusya'nın Akdeniz'e ulaşmasının ve Süveyş'ten ve genel olarak Yakın Doğu'dan geçen Hindistan yoluna yaklaşp onu tehdit edebilmesini çok kaygılı bir gözle görmeleri ve bu Devletlerin durum gerektirince Rusya'ya karşı Avusturya ile iş birliği yapmaları.

Kırım savaşı sırasında Osmanlı, İngiliz ve Fransız orduları kadar veya onlara yakın bir aşamada, Avusturya karşılığı ve gizlenmeyen düşmanlığı Rus Çarı'nı boyun eymek zorunda bırakmıştı. Rusya'yı Ayastefanos (Yeşilköy) antlaşmasından vaz geçirip Berlin antlaşmasını kabule zorlayan yine İngiltere-Avusturya iş birliği olmuştu. 1885 de Bulgaristan, Rumelii Şarki'yi kendine katıp Rus etkisinden sıyrıldıktan sonra Rusya'yı orada şu veya bu biçimde etkisini yeniden kurmaktan ve İstanbul ve Boğazlar'a yaklaşmak, hattâ Almanya ile yaptığı "karşı sigorta", antlaşmasından asılanarak oraları ele geçirmeye çalışmaktan alıkoyan, İtalyanın da eklenmesiyle, yine İngiliz-Avusturya iş birliği olmuştu.

Bundan sonra hem İngiltere hem de Avusturya Bulgaristan'ı kendilerinden yana bulundurmaya çok önem vermişlerdi; böylelikle Rus etkisinin İstanbul'a yaklaşması ve Balkan yarımadasında

kökleşip eğemen olması önlenilmiş oluyordu.

Rusya 1893 de Fransa ile bağlaştıktan ve 1907 de İngiltere ile anlaştıktan sonra eskiden olduğu ölçüde denizci devletlerin karşılığına uğramamakla birlikte yukarda gördüğümüz gibi Boğazlar işinde onlardan kolaylıktan çok yine güçlük veya hiç olmazsa atlatmalar görmüştü.

Ancak o, 1912 de Balkan bağlaşmasını kurmakla Bulgaristan'ı Avusturya'nın elinden almış ve yeniden kendi etkisi altına sokmuş, Avusturya'ya Balkanlar'da tek dayanak olarak yorgun ve esasen önemli bir güc olmayan Arnavutlar'ı bırakmış ve genel bir savaş çıkacak olursa Avusturya gücünün önemli bir kısmını üzerine çekebilecek ve dolayısıyla onu ve Bağlaşığı Almanya'yı çok kötü bir duruma sokabilecek büyük bir Balkanlılar birliği ortaya çıkarmıştı. Bu yüzden, Fransız Genelkurmay'ının görüşüne göre Üçlü Anlaşma Devletleri (İngiltere, Fransa, Rusya) bir genel savaş sonucunda Avrupa haritasını diledikleri gibi çizecek kadar büyük bir yen kazanma olanağını elde etmiş bulunuyorlardı¹.

Bu yön, yani Balkan bağlaşması Rus başarısının ilk evresidir; eğer bağlaşık Balkanlılar Osmanlı'yı ağır bir yenilgiye uğratıp Bulgar-Sırp bağlaşmasındaki Rumeli'yi paylaşma tasarını yürütebilirlerse Rus durumu büsbütün parlak olacaktır. Rus yönetimi altında ve hiç olmazsa Rusya'ya eygin Büyük bir Slav kütlesi, İstanbul ve Boğazlar bölgesi ile Avusturya - Macaristan ve dolayısıyla Avrupa kıtası arasına girecek; çok büyüyen ve belki de Adriyatik'e kadar genişleyen bir Sırbistan, Avusturya-Macaristan Slavları'nı (Güney, yani Yugoslavlar) biteviye kendine çekip işbu İmparatorluğu Osmanlı'nın başına geldiği gibi içerden çökertecek çalışmaları genişletebilecek; ve o âna kadar gerekince Balkanlar'da saldırgan durum alabilen Avusturya, Osmanlı'dan ve İstanbul ve Boğazlar bölgesinden uzaklarda kalmış olarak savgal bir duruma geçmek zorunda kalmış olacaktı.

Bundan sonra Boğazlar sorumu Rusya için büsbütün başka ve son aşama uygun ve onun isteklerine göre çözülenmesi çok kolaylaşmış bir biçime girmiş olacaktı.

¹ Bu yönün Balkan savaşının çıkmasında ve Fransız Baş Bakanı Puankare'yi onun çıkması için Rusya'yı kıskırtmasında nasıl büyük bir etken olduğu İnkılâp tarihimizde (c. II, K. I, s. 350-364) çok ayrıntılı olarak anlatılmış olduğundan buraya da konulmamıştır.

Almanya ve Avusturya'nın savaştan önce, durumu baştan başa yanlış görmeleri ve anlamaları ve Osmanlı'nın beklenmedik bir biçimde ve umulmadık çabuklukla yenilmesi işbu Cermen devletlerinin olayların seyircisi kalmasını gerektirmiştir.

Balkan savaşı gelişmeye başlayınca Rusya'nın başlıca istek ve kaygılarını şöyle toplayabiliriz :

a) Balkanlılar yensinler, ve bu yenleri ilerde bir Osmanlı karşı yeni ile tehlikeye düşmesin, böylelikle İstanbul ve Boğazlar bölgelerinin Avusturya ve karadan bütün Avrupa'dan ayrılması sağlanmış olur ve Avusturya'nın iç durumu tehlikeye düşer, bundan başka Rus Hükûmeti'nin onur ve prestiji bütün acunda ve Rusya'daki Slav'cı duyguları besleyenlerin gözünde yükselmiş olur. Balkanlılar'ın ilk yenlerinden sonra yenilmeleri ise bütün bu özdeş ve tinsel asıları elden çıkarabilir.

b) Bulgar - Sırp bağlaşması savaştan sonra da sürsün, tâ ki bu iki devlet birden ve toplu olarak Rus elinde az çok kalsın, ve Üçlü Anlaşma'ya, Rusya'ya bağımlı önemli ve güvenilir bir güç katılmış olsun; bunların araları bozulursa ötedenberi olageldiği gibi birinin Rus, öbürünün Avusturya etkisine doğru kaçmaları beklenebilir ve bu olunca hem Avusturya parmağı Balkanlar'dan çıkarılmış olmaz, hem de birbirini denkleştirecek olan iki Balkan Slav devletinin Üçlü Anlaşma'ya bir güç eklemeleri beklenemezdi.

c) Bulgarlar'ın yenleri onları İstanbul'a sokabilecek aşamada büyük olmasın, çünkü Rusya bu kent üzerinde titremekte ve onun kısa bir süre için de olsa, ne olur ne olmaz diye, başka bir devletin eline geçmesi düşüncesine bile dayanamamakta ve onu bir armağan olarak başka bir devletten, hele Bulgaristan gibi kendisinin yoktan var ettiği bir devletten almayı aklına sığdıramamaktadır.

d) Bulgaristan Edirne'yi almasın, hele orada kalamasın, Meric'in Doğusu ve genel olarak Doğu Trakya'nın elden geldiği kadar büyük bir kısmı Osmanlı'da kalsın; tâ ki günü gelince, umulduğu gibi İstanbul ve Boğazlar Rus eline geçeceği vakit, Rusya'nın alacağı yerler elden geldiği kadar geniş olsun.

e) Sırp elden geldiği kadar büyüsün ve olanağı bulunursa Adriyatik'e kadar çıksın; böylelikle hem Avusturya'daki Yugoslavlar'ı kendine daha kolaylıkla çekebilir, hem de Balkanlar'da

Avusturya'nın son kozu olarak kalacak olan Arnavutluk daha da ufalır.

f) Bunlardan başka Rusya, Avusturya'ya Balkan işlerine karışmak fırsatını vermemek için elden geldiği kadar uğraşacaktır.

Bunların karşısında Avusturya istek ve kaygıları şöyle toplanabilir :

a) Savaşçılardan hiç biri kesin bir yen kazanamayıp güçsüz düşsünler ve böylelikle Avusturya için işe karışma olanağı sağlanmış bulunsun.

b) Balkanlılar yeninin kesin olacağı görülünce Avusturya, Bulgaristan'ın gönlünü kazanmaya çalışacak ve hem onun gönlünü etmek, hem de başka düşüncelerle isteyecektir ki Bulgar açgözlülüğü bütün yönlerde gelişsin: Doğu Trakya'da ve İstanbul ve Boğazlar'a doğru gelişsin, tâ ki Bulgaristan'la Rusya'nın arası açılsın ve Bulgaristan 25 yıldır olduğu gibi yine Avusturya'ya yaklaşsın; Makedonya'da Sırb'a karşı gelişsin tâ ki Sırp az büyüsün ve Bulgar düşmanlığı Sırb'a Avusturya-Macaristan Yugoslavları'le uğraşmaya vakit bırakmasın; Selânik'e doğru gelişsin tâ ki Sırb'ı Ege yolunda sıkıştırsın ve onu o yönden kuşatsın.

c) Sırp elden geldiği kadar az büyüsün ve gelişsin, hele, Adriyatik'e çıkamasın, tâ ki hem tutumsal gelişmesi bu yüzden güçleşsin, hem de böylelikle umduğu yerleri alamayınca Makedonya'da Bulgarla daha güç anlaşabilsin ve dolayısıyla bir Bulgar - Sırp çarpışması olasılığı artsın.

Öbür Büyük Devletler'in düşüncelerini aşağıda kısaca topluyoruz :

Almanya, Osmanlı yenilişi belirince İstanbul ve Boğazlar sorumunun ortaya çıkmasını ve dolayısıyla Bulgar'ların İstanbul'a girmelerini ister; tâ ki Avusturya'nın düşüncelerinden başka Rusya'nın oraya daha önce girmek istemesi yüzünden onun İngiltere ile arasının açılması olasılığı ortaya çıksın.

İtalya daha çok batı Balkan ve Adalar işleriyle uğraşmaktadır.

İngiltere ile Fransa, Rusya ile iş ve düşünce birliğine çok önem vermişlerdir; bununla birlikte belki içten böyle düşündükleri, belki de ilerde Rusya'nın umdukları gerçekleşirse onun Boğazlar ve İstanbul bölgelerindeki payının elden geldiği kadar küçük olmasını istedikleri için biteviye Rusa, Bulgaristan'ın yeniden Avusturya'ya doğru kaymamasını sağlamak için ondan Edirne'yi

ve Doğu Trakya'nın geniş bir kısmını kıskanmaması öğüdünü verecekler ve onu bu yola girmeye kandırmakta az çok etken olacaklardır.

Rusya, Avusturya ve öbür Büyük Devletler'in Balkan savaşları sırasındaki davranışlarını anlamaya yarayan başlıca etkenleri gözden geçirdikten sonra olaylara gelelim.¹

Balkan savaşının ilk evresinde ve barış görüşmeleri sırasında (1913 Şubatına kadar). — Lüleburgaz vuruşmasının başlarına kadar, Avusturya da ödüm ister korkusuyla Balkan savaşı başlamadan önce Büyük Devletler'ce toprak değişiklikleri olmayacağı yolunda verilmiş olan karardan ayrılmayan Rusya, işbu Lüleburgaz vuruşması sırasında 29 İkteşrinde, 2 inci Türk Kolordusu'nun bozulup Bulgar yeninin belirmesi üzerine, daha önce Avusturya bu yolda açık girişitlerde bulunur ve Bulgaristanı kazanır korkusuyla toprak statükosundan vaz geçilmesi gerektiğini ileri sürmeye başlar.

Ancak Bulgar'ın Lüleburgaz vuruşmasında kesin bir yen elde ettiği ve İstanbul'a girebileceği sanılmaya başlanınca Rusya, onu İstanbul yolu üzerinde durdurmak için bir sürü başvurmayaya girişir ve Bulgarlar'ı Çatalca'ya saldırmaktan alıkoymak için onları bir yandan başka yönlerden dinizlemeye, öbür yandan da İstanbul'a girmelerinin pek çok ve büyük arsiulusal tepkiler yapabileceğini ve İstanbul'da önemli asıları olan İngiltere, Fransa ve Avusturya gibi Büyük Devletleri ortaya atılmaya ve işlere karışmaya kışkırtabileceğini ve Romanya'nın da yerinde durmayacağını söyleyerek onları ürkütmeye çalışır. İngiltere ve Fransa'dan da Sofya'da buna benzer öğütler vermelerini ve dil kullanmalarını ister; Osmanlı'yı da bir an önce bırakışma ve barış yap diye sıkıştırır ve biteviye Osmanlı ile Balkanlar arasında bir bırakışma olması için aracılık edilmesini ister. İngiltere ile Fransa ise Bulgar kızgınlığını üzerlerine çekmemek için Rusya'nın dilediği gibi girişitlerde bulunmak, yani Bulgar'a Çatalca üzerine yürümekten vaz geçmesi için ona öğütler vermek, istemezler. Rusya'ya da, daha savaş ola dururken Bulgar'a Türk'ü kovalamaktan vaz geç demek, ona Türk

¹ Bu incelememizin bu kısmı İnkilap tarihimizde (c. II, K. II) dağınık ve ayrıntılı olarak vardır, orada bütün kaynaklar gösterilmiş olduğundan burada onları tekrarlamayacağız; ancak muterize içinde I. T. inin sahifelerini koyacağız.

ordusunun kendini yeniden toplamasına yol ver, demek olacağı için doğru olmayacağını anlatmaya çalışırlar. Bir yandan da İngiltere Bulgarlar'a, İstanbul'u alsalar da orada kalmak düşüncesinde olmadıkları yolunda inancalar vermelerini öğütler. Bulgarlar ise bütün bu gürültülere aldırış etmeyip güçleri yettiği kadar çabuk Çatalca'ya ve İstanbul'a ulaşmaya çalışırlar.

Bulgar'ı İstanbul yolunda durmaya kandırmak için yapılan çalışmalar arasında en önemli bir yön de ona sağlanılacak kazançlar idi. Rusya başta Edirne'nin Osmanlı'da kalmasını ister, böylelikle düşündüğü gibi ilerde İstanbul ve Boğazlar'ı alınca Edirne'yi de kendisi için sağlamış olacaktı. İngiltere ile Fransa ise bunun Bulgar'ı çok kızdıracağını ve onu Avusturya'nın kucağına atacağını söyleyerek Rus'u bundan vaz geçirmeye uğraşırlar. Belki de bu iki Devlet, yukarda da dediğimiz gibi Rus, ilerde Boğazlar'a yerleşirse onun elde edeceği bölgenin ufak olmasını içlerinden istiyorlardı.

Avusturya ile Almanya'ya gelince buna karşıt olarak aracılık işini geciktirmek için el altından çalışmaktadırlar ve Edirne'nin Bulgar'a geçmesini istemektedirler.

İngiliz ve Fransız Hükûmetleri'nden aldığı öğütlerin de etkisi altında olarak Rus Hükûmeti, 3-4 Sontesrin gecesini Başbakan, Dış ve Deniz Bakanları ve Genelkurmay Başkanı arasında yapılan bir toplantıdan sonra Edirne'nin Bulgar'a geçmesine onadır; bu toplantıda verilen karar için gösterilen sebep, Edirne'nin İstanbul'un anahtarı olmadığına anlaşıldığı, çünkü Bulgarlar'ın onu yalnız kuşatmakla ilerleyip Çatalca önüne gelebildiğidir.

Hükûmetçe bu yolda bir karara varılmadan iki gün önce Sazonof, berkitilmemesi şartıyla Edirne'yi Bulgar'a bırakabileceğini ve Edirne-İstanbul bölgesinde pek çok Rum ve Bulgar yaşadığı için Büyük Devletler'in orada da yeğleme yapmaları gerekeceğini İngiliz Hükûmeti'ne bildirir. Bu, oraya yakınlığı ve Osmanlı'ya bitişik tek Büyük Devlet kalacağı için Rusya'ya işbu bölge işlerine karışma hakkı tanınsın demek te olabilirdi; yani Rusya'nın o yoldaki amaçlarına doğru bir adım olurdu. Belki bu gibi Rus açgözlülüklerine karşı koymak düşüncesiyledir ki İngiltere, ilerde İstanbul ve Selânik için bir arşulusal yönetim (idare) düşüncesini ortaya atmak isteyecek, ancak Rus karşılıklı üzerine bunu ileri götürmeyecektir. Çok olasıdır ki (muhtemel) Yunan Dış Bakanı 2 Son-

teşrinde Atina'daki Bulgar Elçisine Osmanlı ülkesini paylaşmak için bir tasar verdiği sırada bunda İstanbul ve Boğazlar'ın arsi-ulusal bir devlet olmaları dileğinin bulunması İngiltere ile Yunanistan arasında yapılmış bir görüşmenin sonucudur.

6 Sonteshrinde Rusya, Bulgarlar'ın Edirne'yi almalarına karşın olmadığını Bulgar Hükûmeti'ne, ve Bağlaşıkların (Bulgar değil Bağlaşıklık denilmiştir, çünkü bir kaç devlet ordusunun birden girmesi yalnız Bulgar ordusunun girmesinden başka anlamda sayılmaktadır) İstanbul'a süresiz olarak girmelerine karşın olmayacağını da İngiliz ve Fransız Hükûmetleri'ne bildirir. Kendi donanmasını da Boğaziçi'ne sokmak için kapı yapmaya başlar.

Londra'daki Rus Büyük Elçisi Benkendorf'un, Grey'e bu iş dolayısıyla 7 Sonteshrinde söyledikleri çok dikkate değer (s. 85), özeti aşağıdadır :

Biz İstanbul'un bağlaşıklarca¹ süreksiz olarak ele geçirilmesine karşın değiliz: ancak ilerdeki barış görüşmelerinde bu yüzden çıkacak güçlüklerle bakışları çekmek isteriz.

Asya'ya çekilmiş olan bir Türk Hükûmeti bundan böyle kaybedecek bir şeyi kalmıyacağı için hiç te uysal olmaz ve Türk ordusu yeni saldırılardan korkmadan kendini derleyip toplar.

Bundan başka Balkanlar'ın kaynakları dardır ve Büyük Devletler arasındaki düşünce birliği de yeteri kadar kurulmuş değildir. Barış görüşmeleri uzayacak olursa kaynak darlığı Balkanlılar için kötü sonuçlar doğurabilir, ve Büyük Devletler arasındaki düşünce birliksizliği de Avrupa barışını tehlikeye düşürebilir.

İstanbul'un Balkanlılar'ca uzun zaman elde tutulması olasılığı dolayısıyla, onlar daha Türk payitahtına varmadan biz oraya Karadeniz donanmamızı yollamak zorunda kalacağız, ve onlar orada durdukça donanmamız da orada kalacaktır.

Rusya'nın İstanbul'a savaş gemilerini göndermek yolundaki isteği daha önce de sezilmeye başlandığı ve onu orada yalnız bırakmak istemedikleri için ve Bulgar veya Bağlaşıklar İstanbul'a girerken büyük kargaşalıklar olur, Balkanlılar herkesce bilindiği

¹ Bulgarlar denmiyor, orada bütün bağlaşıklar birden asker bulundurulursa Rusya daha büyük güven duyacaktı.

ve savaş sırasında pek acı olarak görüldüğü gibi halka karşı çok büyük kınınlarda bulunurlar ve yabancı uyrusu da (tebaa) bundan zarar görür diye öbür Büyük Devletler de Boğaziçi'ne savaş gemileri yollama anıklıklarına girişmişlerdi. Bu savaş gemileri İstanbul önüne gelecek ve Bulgarlar'ın Çatalca'ya saldırmaya başladıkları 17 Sontesrin sabahı İstanbul'a 2000 e yakın asker çıkaracaklardır.

Bulgar, Çatalca'da yenildikten bir süre sonra bu askerler geri alınacaktır.

Rusya, İstanbul, Boğazlar ve Edirne bölgeleri dolayısıyla kaygı ve kuşku içinde çırpınır ve oraların durumunu dileği üzere çözülemek ve bunu tam olarak yaparsa Bulgar'ı gücendirip onu yine Avusturya'ya doğru kaydırmak şıklarından birini seçmek zoru karşısında duraksarken, Avusturya da, Sırların Adriyatik kıyılarına ulaşmak ve orada yerleşip kalmak isteklerine karşı koymak ve bu yüzden bir savaş çıkacak olursa bağlaşıklarının yardımını sağlamak için uğraşadurmaktadır.

Bu durum içinde Almanya 5 Sontesrinde şu düşüncüyü ortaya atar (s. 71):

Avusturya-Macaristan kendi asılarını korurmakla birlikte Rusya'nın İstanbul ve Edirne üzerindeki isteklerini desteklesin; buna karşılık Rusya da Adriyatik'e ulaşma işinde Sırbistan'ı uysal kılcak biçimde onun üzerinde etkide bulunsun. Sırbistan ise Ege'ye doğru istediği gibi gelişebilir.

Almanya'nın ortaya attığı bu düşünce şuna varıyordu: Rusya Slav Devleti olan Sırbistan'ın Adriyatik'e çıkış yolundaki isteklerine, açıktan açığa veya gizlice, karşın durum alsın ve bu işte Germenler'den yana olsun. İstanbul ve Boğazlar yönünde de başka bir Slav Devleti olan Bulgaristan'a karşı Germenler'in siyasal da olsa yardımını kabul etsin. Sırb'ı, Ege'ye doğru yönelterek (tevcih ederek) onun Bulgar'la çarpışması olasılığını artırsın ve ona birde Yunan'ı düşman kılsın.

Bunların Rusya'ca açıktan açığa kabulü tinsel bakımdan çok güç, hattâ olanaksız şeylerdi, dolayısıyla Rusya açıktan açığa evet demeyecektir ve bu yolda bir anlaşmaya gitmeyecektir; ancak bunu kabul etmiş gibi davranacak ve davranışının ödenini (mükâfat) ister gibi bir durum alacaktır. Sonuçta Sırbistan, Adriyatik kıyılarında kalmayacak, amma Rusya da beklediği ödene alamaya-

cak, yani o sırada Boğazlar ve İstanbul sorumunda hiç bir ası elde edemeyecektir; özet olarak denilebilir ki 1908 - 9 da Bosna-Hersek sorumunda görülenler yenilenmiş olacaktır. Bu da doğal görülmelidir ve bunda Rusya'nın bu işi açıktan açığa bir anlaşma konusu yapmaya yüzü olmamış bulunması kadar genel durumun etkisi olmuştur. Çünkü Sırb'ın Adriyatik'e çıkması işinde onu destekleyecek tek Büyük Devlet Rusya idi, o bu işte gevşek davranırdı mıydı iş Avusturya ve İtalya'nın dileğine göre çözülenecek demektir. İstanbul ve Boğazlar sorumu ise o kadar çok arsiulusal ilgiler uyandırmakta idi ki Almanya ve Avusturya'nın belirtisiz olarak orada Rus isteklerini destekleyeceğiz demiş olmaları, işin Rusya'dan yana çözülmesi için hiç te yetemezdi; dolayısıyla Çar Hükûmeti'nin İstanbul ve Boğazlar için beslemekte olduğu ve pek te açığa vuramadığı hırs yüzünden German devletleri Bosna-Hersek işinde olduğu gibi onu bir kere daha oyuna getirmiş olurlar.

Alman Hükûmeti'nin Sonteshrinin ilk haftasında ortaya atmış olduğu düşüncenin Rus Hükûmeti'nin kafasında gelişmesi ve ona neler yaptırdığı aşağıdaki belge ve olaylardan anlaşılır:

Avusturya'nın şüpheli gördüğü durumu dolayısıyla Fransız Baş Bakan ve Dış Bakanı Puankare'nin hiç bir Büyük Devletin Balkanlar'da büyümemesi üzerinde görüşülmesi için yaptığı bir önermeyi kendisine bildiren Paris Büyük Elçisi İsvolski'ye Sazonof, 14/11/1912 tarihile Çar'ın da onaşmış olduğu şu karşılığı verir (s. 88):

“....yabancı kabinelerle görüşmelerimizde bize ilerde engel olabilecek her şeyden dikkatle sakınmamız gerektiği düşüncesindeyim. Bu bakımdan Puankare'ye vereceğimiz karşılık ta, onun mektubunda ip uçları bulunan demeçlere benzer: “Osmanlı toprağının bir Büyük Devlet'çe kendi ülkesine katılmasına kesin olarak karşın,, gibi çok açık demeçlerde bulunmaktan çekinmeniz gerekir sanırım. Bu düstur Boğazlar işinde Rusya'ya karşı da yürütülebileceğinden.,”

20/11/1914 tarihli bir belge Almanya'nın ortaya atmış olduğu düşüncenin Rus kafalarında daha da gelişmiş olduğunu gösterir. Petersburg Fransız Büyük Elçisi Lui'nin bu tarihte Puankare'ye yolladığı bir yazıya göre (s. 92-93), Sazonof ve Çar'ın ana Rus gücünün İstanbul ve Boğazlar işi için saklanması gerektiği ve yakında belki Ermenistan (Doğu Anadolu Vilâyetleri'ne verdikleri

ad), Ege Adaları, Kudüs ve Palestin (Hıristiyan Kutsal yerleri) sorumlarını da çözülemek gerekeceği düşüncesinde oldukları, bildirilmektedir.

Rus düşüncelerinde görülen bu yoldaki gelişme, Puankare'nin Boğazlar işindeki Rus kararını İsvolski yolu ile sorması üzerine Sazonof'un 28/11/1912 de İsvolski'ye gönderdiği uzun bir karşılıkta da görülür; ana çizgileri aşağıdadır (s. 145 - 6):

İngiltere'nin İstanbul'un arsiulusallaştırılması ve Boğazlar usulünün yeniden inancalanması için yaptığı önermeye karşı Rusya çekingen davrandı. Bize göre Rusya'nın Boğazlar'daki temelli asılları, inancalar veya herhangi anlaşma ve sözleşme hükümleriyle korunamaz, çünkü her an bunlara saygı gösterilmeyebilir, veya bunlara karşı kaçamaklı davranılabilir; biz her an şunu göz önünde tutmalıyız: hangi edimsel güc herhangi bir bozma denemesine karşı Boğazlar usulünü gerçekten koruyabilecek bir durumdadır. Batı Balkanlar işlerine karışmaması karşılığı olarak Rusya'yı Boğazlar bölgesinde özgür bırakmak yolundaki Viyana önermelerini abadık (red). Olaylara göre İstanbul Türkler'de kalacağı benziyor, ancak Türkiye bu savaştan güçsüzleşmiş olarak çıkacak ve onun üzerinde kolayca baskıda bulunabilecektir; hele şimdi ki, bizim sınırimızdan (Kafkas) bir çok birlikler (Türk birlikleri) savaş alanına taşınmıştır - Türkiye'ye karşı, bir anlaşma ile bağlanılmamalıdır ve genel olarak bizi sıkacak ve ilerde Boğazlar işinin asıllarımıza uygun olarak çözülenmesine engel olabilecek hiç bir biçim inanca kabul edilmemelidir. Asıl önemli olan, Büyük Devletler'in durumudur: Rus dilekleri, onların hiç biri için beklenilmiyen bir şey değildir; onların her biri, zamanında, bazı şartlarla bu işe onaştığını bildirmiştir. Avusturya'ya ödüm vermek düşüncesini kabul etmemekle birlikte Rusya, onun Arnavutluk'ta ve Sırpaların Adriyatik'e çıkmaları işindeki tutumsal ve siyasal asıllarını göze almaktadır: dolayısıyla biz de Avusturya'nın bizim Boğazlar bölgesindeki asıllarımıza karşı buna benzer bir durum almasını beklemekte kendimizi haklı görmekteyiz - Sazonof, (Puankare ile görüşülecek olursa diye) şunları eklemiştir: ödümler yoluna girmek asıllarımıza uygun olmadığından, şimdilik ayrıca önermeler ileri sürmeyi düşünmüyoruz - Eğer durum değişir ve bu sorum günün işi olursa bu yoldaki Fransız düşüncelerini bilmek bizim için önemlidir.

Bu belge Rusya'nın iki ana düşüncesini açıklamaktadır :

a) Rusya, Boğazlar sorumunu, baştan başa dilediği gibi çözülemek için kolladığı fırsat çıkıncaya kadar, ora usulünde yarım yamalak değişiklikler yaptırmak istememektedir; çünkü bunlar, yenilikleri ve Rusya'ca istenilmiş olmaları dolayısıyla ilerdeki büyük amacına varmak işinde Rusya'nın elini bağlayabilirler.

b) Rusya, Boğazlar işinde Avusturya'nın hiç olmazsa susmasını elde etmek için, Sırbistan'a, Adriyitik'e çıkmak işinde içten ve önemli bir yardımda bulunmayacaktır; ancak bunu pek açığa vurmamak için ağız kalabalığı yapmaktadır.

O sırada yapılan Rus Kurmay çalışmaları sonucunda yazılan raporlar da önemlidir. Bunların ikisinin bazı parçaları (25/11/1912 tarihli dirler) aşağıdadır (s. 146 - 148):

Birinci rapor Deniz Kurmayı Nemiç'indir, buna göre Rusya'nın sevkülceyi ve tutumsal en can alacak asıllarının gerektirdiği siyasal amaç: "Boğaziçi ve Çanakkale Boğazlarıyla onlara bitişik Avrupa ve Küçük Asya topraklarının ele geçirilmesi ve Rus ülkesine katılmasıyla Akdeniz'e deniz yolu ile çıkışın sağlanmasıdır.,,

Nemiç bu amaca, hemen o sırada erişilemez düşüncesiyle şunları der :

"Bugün olagelen Slav-Türk savaşının arıtımı (tasfiye) sırasında şu şartlar elde edilirse, kara ve deniz askerliği bakımından Rus Siyasal amaçları sorumu uygun bir biçimde çözülenmiş sayılabilir: Rusya, bu anlaşmaya başka hiç bir Avrupa Devleti girmemiş olarak, doğrudan doğruya Türkiye ile anlaşır ve ondan: Rus savaş gemileri için herhangi bir sırada Boğaziçi ve Çanakkale Boğazları'ndan özgür olarak geçmek ve Marmara denizi ve iki Boğaz kıyılarının Türkiye'de kalmasını sağlayarak Boğaziçi'nde ve Marmara denizinde ve Çanakkale'nin dışındaki yakın adalarda Rus donanması için üsler kurmak hakkını elde eder; Marmara denizine veya kıyılarına bir üçüncü devletin ulaşmasının ve Boğazlar'ın arsulusal biçimde "yansızlaştırılmasının,, önüne geçer, Babiâli'nin Boğazlar kıyılarını berkitmemesini, onların sularına torpil dökmemesini ve bundan böyle bir Türk savaş donanması bulundurmamasını sağlarsa...,,

İkinci rapor Rus deniz Kurmay Başkanı Prens Lieven'indir. Deniz İşleri Bakanı Amiral Grigoroviç imzasile Sazonof'a verilmiş-

tir, bazı parçaları aşağıdadır:

“Karadeniz’den özgür çıkış ödevini kesin ve büsbütün çözülemek için, yalnız Küçük Asya’yı ve Balkan Yarımadası’nı değil, Girit’i dahi ayıramadan Yunan takımadalarının topunu ülkemize katmalıyız, şu kesin şartla ki birinci aşamada bir donanma ile Karadeniz’de ve Ege denizinde egemen olabilelim... Apaçıktır ki sorunun bu aşama köksel bir biçimde çözülmesi bu sıradaki gücümüzü çok aşmaktadır ve hattâ ilerde de bunun yalnız Rusya’ca gerçekleştirilebilmesi şüphelidir... Biz, ya bizi Boğazlar’dan ayıran bütün toprakları ele geçirmeliyiz, ya hiç bir yeri almamalıyız.....”

Bundan çıkan sonuç şudur ki şimdilik ve hattâ ilerde de, eğer Rusya’nın bu aşama büyümesi için ona yardım edecek bir iki Büyük Devlet çıkmazsa kurmay yüzbaşısı Nemiç’in tasarı, yürütülmesi olanaklı olan tek tasardır.

Bu işteki Rus bocalamaları ve sonda onun ilerisi için bütün ümitlerini elde tutarak o an için bir bekleme durumu almağı daha uygun buluşu, Puankare’nin Londra’da Osmanlı ile Balkanlılar arasında toplanacak olan (ilk toplantı 16/12/1912 tarihlidir) barış konferansındaki Fransız oruntaklarına verdiği yönergede (Talimat) görülür; Boğazlar sorumu için Puankare der ki (s. 168):

Rus diplomasisi Boğazlar’ın açılmasına biteviye pek büyük değer vermiş olmakla birlikte, bu sırada kendisi ödüm arıyor görünerek böylece Balkan Devletleri’ne zarar vermemek için (yani öbür Büyük Devletler ve bunlar arasında Avusturya da kendileri için Balkan Devletleri zararına ödüm istemeye kalkışmasınlar diye) bu yolda bir dilek ortaya atmıyacaktır. Ancak Rusya, bu işi başka bir devlet kurcalıyacak olursa bizim yardımımızı istedi. Biz bu yardımı, İngiliz görüşleriyle çatışmıyacağımız ölçüde, ona yapacağız; ancak bu işin ortaya çıkmaması her bakımdan iyi olur.

Bütün bunlardan hele Sazonof’un 28/11/1912 de İsvolski’ye yolladığı yazıdan anlaşıldığı gibi Rusya Boğazlar sorumunu dileğine göre çözülemek üzere “muafakatlar,, toplamaktadır ve Osmanlı gücsüzlüğünden asılanmayı uygun gördüğü anda, bu “muafakatları,, kullanacaktır; ancak Avusturya arada edimsel bir kazanç elde etmiş bulunmaktadır.

Yukarda gördüklerimiz olaylar bilinen anlamdaki Boğazlar sorumunun, yani Rusya’nın onu dileği üzere çözülemek için yap-

tığı denemelerin bir evresidir; bu evre Lüleburgaz ve Çatalca vuruşmaları arasında gelişmiş ve bu son vuruşmadan az sonra bir zaman için kapanma yolunu tutmuştur. Bu evre içinde Rusya istediği yolda edimsel bir adım atmamış olmakla birlikte geniş bir özetini yukarı koyduğumuz Sazonof'un 28-11-1912 tarihli yazısından anlaşıldığına göre o, tinsel bakımdan olsun işini biraz ilerletmiş olduğu sanındadır.

Bu evrede Bulgarlar'ın İstanbul, Boğazlar ve Doğu Trakya soruları üzerindeki düşünce ve isteklerini kısaca gözden geçirelim.

Bulgar Kralı Ferdinand'ın ve onunla düşünce birliğinde bulunan bazı generallerin İstanbul'a büyük bir alayla ve Bizans İmparatoru kılığı ile girmeyi, yeniden kiliseye çevrilecek olan Aya-sofya'da âyin yapmayı düşünmüş ve istemiş oldukları o kadar çok kaynaktan söylenilmiştir ki bunlarda az çok bir gerçeklik olduğu kabul edilmelidir; ancak tam aklıyla düşünen bir Bulgar Hükûmeti'nin İstanbul'un Bulgarlar'da kalabileceğine inanmış olduğunu sanmak ta güçtür. Amma bazı Bulgar girişlerine bakılınca İstanbul'a elden geldiği kadar yaklaşmak, ve oraya girip orasını alkomak düşüncesinden uzak olduğu söylenilmekle birlikte, kimbilir acunun biteviye değişen bin bir olayı içinde böyle bir nimet Bulgar'a da düşebilir düşüncesinin beslenilmiş olduğunu da yadsımak (inkâr) elden gelmez.

Bulgarlar'ın içten bazı bazı böyle şeyler düşünmüş oldukları Bulgar Kamutay Başkanı Danef'in Avusturya-Macar Dış Bakanı Berştold'u görmeye gittiğinde (11-11-1912) ona: "Biz (Bulgarlar) Boğazlar'da Türkler'den daha çok güvenilir bekçiler olabiliriz," demesinden de anlaşılır. (s. 152)

Bundan az sonra Kral Ferdinand Çar'a yazdığı bir mektupta (6-1-1913) Tekirdağ-Midye çizgisinin sınır olarak Bulgaristan'a sağlanılmasını diler ve onu kandırmak için olacak şunu yazar: "Anlayışlı ve devingen (mobile) Bulgar bekçisinin Tekirdağı'nda bulunması belirmemiş bir gelecekte Boğazlar sorumunu çözülemek için Rusya'ya bir dayanak olmaz mı?,"

Bulgarlar'ın Balkanlar'da birbirinin başlıca karşını olan iki Büyük Devlet'ten her birine ayrı ayrı nasıl hizmetlerini sundukları dikkate değer bir yöndür. Ancak Rusya, Bulgarlar'ın Marmara Denizi'ne ulaşmalarına, yani Boğazlar'dan geçen deniz yolu üzerinde bir üs kurmak olanağını elde etmelerine onaşmayacaktır.

Londra'da Osmanlı ile Balkanlılar arasında yapılan barış görüşmeleri sırasında (1912 İlkânun ortası 1913 İkincikânun sonu) Rusya bir an önce barış olmasını istemiş, bu yolda Osmanlı üzerinde baskıda bulunmuş ve hattâ onu tehdide kadar gitmişti. Savaş yeniden başlarsa, Rusya şu iki yönden korkmakta idi: a) eğer Bulgarlar Çatalca'da bir yen kazanırlarsa hemen İstanbul'a girmelerinin önüne geçilemez ve Rusya'nın bütün korkmuş oldukları yeniden ortaya çıkar; b) eğer Osmanlı yenerse Balkan bağlaşması ve yeni ile elde edilmiş olan tinsel ve özdeksel bütün asırlar tehlikeye düşer ve bu, Rus onur ve prestiji için de ağır bir çarpı olur.

Balkan sayışları sırasında Rusya'nın Boğazlar sorumu ile ilgili olarak Ege Adaları siyasası, genel olarak elden geldiği kadar çok adanın ve hele bunlardan Çanakkale'ye en yakın olanlarının (Limni=Lemnos, Bozcaada=Tenedos, İmros=İmbros ve Samandere=Samotras) Osmanlı'da kalmasını sağlamak olmuştur; Rus düşüncesi kolay anlaşılır; o, Edirne için istemiş olduğu gibi kendisi umduğuna göre İstanbul ve Boğazlar'ı ele geçirince oranın gerek kara gerek denizdeki dolaylarının ve alacağı yerlerin elden geldiği kadar büyük olmasını istemektedir. (s. 187 - 8 ve 213 - 4)

Balkan savaşının ikinci evresinde (Şubat - Mayıs 1913) — Babıâli baskınından ve İttihat ve Terakki'nin yeniden iş başına geçmesinden sonra (23/1/1913) Rusya, yukarda anlattığımız sebepler dolayısıyla savaşın yenilenmesini istemez ve hem Osmanlı'ya hem de Bulgar'a usululuk ve bekleme öğütleri verirse de Londra'daki Bulgar Baş oruntağı Danef, Venizelos'tan da yardım görerek barış görüşmelerini kesdirtir ve çok geçmeden savaş yeniden başlar.

Mart 1913 ün son haftasına kadar bir yandan görüşmeler öbür yandan çarpışmalar oladurur. 26 Martta Bulgarlar bir saldırı ile Edirne'yi alınca İstanbul ve Boğazlar sorumu kesin olarak yeniden ortaya çıkar; çünkü herkeste, Bulgarlar'ın Çatalca'yı zorlayıp İstanbul'a girmeleri bir zaman işi, Edirne'yi dövmüş olan ağır topoların ve orayı düşürmüş olan birliklerin Çatalca'ya getirilmeleri işi olduğu inanı vardır, Osmanlı Hükûmeti de bu inandadır ve korku ve kaygı içindedir.

O sırada Petersburg'da bulunan Danef, Bulgar Elçisi Dimitriyef'le birlikte Sazonof'u görür ve Bulgar ordusunun İstanbul'a gir-

mesine onaşmasını diler; ordu İstanbul'a girince Bulgar Hükûmeti'nin, kenti ve Boğazlar'ı Rusya'ya vereceğini de adañlar (s. 301). Rus Hükûmeti bu sefer daha çetin davranır ve Bulgarlar'a kesin olarak hayır der; öbür yandan da onları dinizlemek ve yumuşatmak düşüncesiyle, Trakya'da Osmanlı - Bulgar sınırı olacak olan Enos - Midya çizgisinin, iki uç olduğu gibi kalmak üzere, Bulgar'dan yana güneye doğru kıvrılması ve Balkanlılar'a savaş ödencesi verilmesi için Büyük Devletler'i sıkıştırır; ve Bulgarlar'a da Bulgar Sırp bağlaşmasıyla saptanılmış olan Bulgar kazançlarına dokunulmayacağını inancalar (Sırp'lar bu işte değişiklikler yapılmasını istemekte idiler).

Bütün bu çalışmalar, Bulgarlar'ın İstanbul'a girmelerine karşılık gösterilmesi ve onların böyle bir durumda Makedonya için kendi Bağlaşıkleriye uğraşmayı sonu pek kestirilemeyen Çatalca'ya saldırmaktan daha uygun bulmaları sonucu olarak Osmanlı Bulgar bırakışması (14/4/1913) ve Londra Osmanlı - Balkanlılar barışı olur. (30/5/1913).

Böylelikle Nisan 1913 de, İstanbul ve Boğazlar sorununun Balkan savaşında Osmanlı yenilgisiyle açılmış olan evresi kapanmış sayılabilir.

Edirne'nin düşmesiyle Osmanlı - Bulgar bırakışması arasındaki devrede Bulgarlar'ın Çatalca'yı zorlayıp İstanbul'a girmelerinden korkulduğu sıralarda bu olursa Rus donanmasının da Boğaziçi'ne gitmesi Rusya'ca kararlaştırılmış ve iş bir nota ile Fransız Hükûmeti'ne bildirilmişti (s. 305), özeti aşağıdadır :

İstanbul'daki Rus Büyük Elçisi'ne, ne gibi şartlar altında Karadeniz Rus donanmasını İstanbul'a getirebileceğini bildiren yönerge verilmiştir. Bu ölçeme şu iki durumda başvurulacaktır: a) Türk ordusu karmakarışık bir biçimde çekilecek olursa Hıristiyanlar'ı korumak için; b) Eğer Bulgarlar'ın İstanbul'a girmeleri üzerine, güçlü ve çalılımlı bir Rus kuvvetinin Boğaziçi'nde bulunması, istenilen etki ve baskıyı yapmak ve İstanbul ve Boğazlar işinin Rusya'nın asıllarına uymayan biçimde çözülmesini önlemek için gerekirse. Rus donanması ancak barışın kesin şartları saptanıncaya kadar Boğaz'da kalacak ve eğer Çatalca zorlanmadan barış olursa oraya hiç gitmeyecektir.

O sırada İngiltere'de de Bulgarlar Çatalca'yı zorlarlarsa İs-

tanbul'a arsiulusal bir donanma yollamak gerekeceği ve İstanbul ve Adriyatik sorumlarının ağırlığı dolayısıyla bir Avrupa konferansının toplanmasının doğru olabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştı.

Osmanlı - Bulgar bırakışması bu gibi tasarların gerçekleşmesini önlemiştir.

VIII. BALKAN SAVAŞIYLA 1914-18 GENEL SAVAŞI ARASINDA BAZI OLAYLAR

Boğazlar sorumunun yeni bir evresi — 14 Nisan 1913 de Osmanlı ile Bulgaristan arasında yapılan bırakışma, Osmanlı için birbiri arkasından gelen bir sürü yenilgi ve yıkımla dolu bir evreyi kapar. Ondan sonra 30 Mayıs'a kadar süren Londra barış görüşmeleri daha çok Balkanlılar arasındaki karşılık ve kuşku-lar yüzünden uzamıştır. Osmanlı Hükûmeti'nin Balkanlılar arası savaştan asılanarak Temmuz 1913 de Edirne'yi geri alması her bakımdan büsbütün değişmiş olan bir durum içinde yapılmıştır. Dolayısıyla şimdi anlatacağımız olayları yukardaki başlık altına koymayı doğru bulduk

Osmanlılar'ın son aşama arıklaşması yüzünden Boğazlar ve genel olarak Doğu sorumunun nasıl bir durum alacağı ve Rusya'nın veya herhangi bir devletin ne gibi bir davranışta bulunacağı belli değilken Osmanlı Hükûmeti'nin bir girişiti ile olaylar 1913-14 yıllarında almış oldukları yola yöneltmiş olurlar.

24 Nisan 1913 de Londra'daki Osmanlı Büyük Elçisi Tevfik Paşa, Babiâli'den aldığı yönerge üzerine Grey'e yazı ile başvurarak Hükûmetinin Anadolu'da yeğleme (ıslahat) yapmak istediğini ve bu işte İngiliz yardımını dilediğini bildirir ve bir başlangıç olmak üzere gerek Dahiliye Nezareti gerekse Van, Bitlis, Mâmur-etül-Aziz, Diyarbakır, Erzurum, Sivas ve Trabzon Vilâyetleri (eski vilâyetler), yani Anadolu'nun hemen hemen Doğu yarısı için İngiliz işyarı ve jandarma komutan ve subayı ister¹.

İngiliz Hükûmeti bu isteği hoş görür, ancak bütün işyar ve subayların İngiliz olmasının bir çok kıskançlık ve güçlük doğurabileceğini söyleyip, bazı işyarların öbür devletlerden istenilmesinin doğru olacağını ve sözü geçen bölge Rusya'ya bitişik olduğu için

¹ I. B. , c. X, K. I, b. 479 ve ekleri.

işi Rus Hükûmeti'ne de açması gerekeceğini karşılık olarak bildirir¹.

Rus Hükûmetinin bu işe çetin karşılığı çok geçmeden belirir; ve işbu Hükûmet bu işe yalnız karşın olmakla kalmaz, böyle bir sorunun ortaya atılmış olmasını fırsat bilerek, Anadolu Doğu Vilâyetleri'nde yeğleme yapılması işini doğrudan doğruya kendi eline almaya ve böylelikle oralarını kendisi için bir etki bölgesi yapmaya kalkışır.

İşbu Hükûmet'in bu işe karışmak hatta bunu ele almak için ileri sürdüğü "kanıt,, lar onu İngiliz ve Fransız Hükûmetleri'ne o sırada verdiği nota ve bildiride ve Rus Dış Bakanı'yle Büyük Elçileri'nin demeçlerinde görülür². Bunları aşağıda topluyoruz.

Bu iş, Küçük Asya yeğlemesi içine alınabilir -Rus Hükûmeti kendi sınırları üzerinde, hele Ermenistan'da (Doğu Anadolu Vilâyetleri demek istiyor) olan bitenlere karşı ilgisizlik gösteremez; o İngiliz ve Fransız Hükûmetleri'ne bu iş dolayısıyla anlaşılması gerektiğini daha önceden bildirmişti- Rusya, İngiltere ve Fransa'nın bu işe karışmak hakları 1895 olaylarıyla belirtilmiş bulunmaktadır³; o sırada Babiâli kendi yeğleme taslağını işbu üç Hükûmet'e bildirmişti - Bulunduğumuz an bu iş için uygundur, İstanbul'daki Rus, İngiliz ve Fransız Büyük Elçileri'ne somut (concret) bir tasar yapmak ödevi verilebilir (21 Mayıs bildirisi).

İngiliz Hükûmeti, bu Rus başvurusu üzerine Osmanlı Hükûmeti'nin istemiş olduğu uzmanların bir kısmını olsun Türkiye'ye yollamakta direnir ve eğer kendisine böyle büyük güçlükler çıkarsa işbu Hükûmet'in yeğlemeden vaz geçebileceğini söyler. Bu karşılığa çok kızan Rus Hükûmeti işi daha da azıtır ve şu yolda demeçlere geçer (haşiyede sayılan öbür belgeler):

Türkiye'deki Ermeniler, Ermeni Vilâyetleri'nin (Doğu Anadolu Vilâyetleri demek isteniliyor) Rusya'ya katılmasını istiyorlar. Az önce Açmiyazın Katogikosu⁴ Petersburg'a geldi ve bu dilekte bulundu; ondan sonra da ileri gelen bir Ermeni işyarını yine bu dilekle Petersburg'a yolladı - Ermeniler hiç bir vakit bir özgür

¹ b. 482, 483, 491.

² Ezcümle I. B. , c. X. K. I. , b. 486, 492, 493 ve 494 (21, 26, 25 ve 28-5-1913),

³ Bak: I. T. , c. I, 1895 ve 1896 olayları.

⁴ En büyük Ermeni ruhani başkanı.

Devlet olamayacaklarını anlıyorlar, çünkü onlar oturdukları Türk Vilâyetleri'nde ahalinin yalnız % 30 u durlar; dolayısıyla Rusya'ya katılmak istiyorlar - Rus Hükûmeti katma işi olamaz dedi ve so-ravlarını (mesuliyet) bu aşama arttırmak isteğinde olmadığı karşı-lığında bulundu - Ancak öbür yandan Rusya, Türk Ermenistan'ın-da (Doğu Anadolu demek istiyor) gerçekten yeğleme yapılmasını görmek istiyor - Rusya bazı üstünmelerde (taahhüt) bulunmuştur, ve onun Türk Ermenistanı'na karşı durumu o biçimdedir ki orada önderliği başka bir Büyük Devlete bırakıp kendisi ikinci sırada duramaz - Bundan başka Rus Kamutayı'nda Ermeni sayımları vardır ve bunlar boyuna Rus Hükûmeti'ne bu yoldaki ödevlerini hatırlatmaktadırlar - Oralara gelecek olan İngiliz subaylarının Hin-distan ordusundan gelmeleri çok olanaklıdır ve bunların düşün-celerini Rusya bilir (yani Rus düşmanındırlar) - Eğer Türkiye, İngiliz Hükûmeti'nin dediği gibi bu iş dolayısıyla kendisine çıkarılan güç-lükler yüzünden yabancı jandarma subayı kullanmaktan vaz ge-çecek olursa Rusya ona diyecektir ki; adamakıllı bir jandarma olmazsa karmakarışıklıklar çıkar, Ermeni kırımı olur ve bunlar olunca da Rusya seyirci kalamayıp işe karışır - Bugünkü Rus Hü-kûmeti 1895 de Ermeni kırımı olurken seyirci kalmakla işlemiş ol-duğu yanlışlığı bir daha yenilemeyecektir - Artık bundan böyle Ermeniler bu gibi tehlikelerin tehdidi altında yaşayamazlar (27 Mayıs, b. 494).

Rusya'nın, bu yoldaki demeçlerle açıklanan bu işteki durumu-nu, şöyle anlamak gerekir düşüncesindeyiz:

İşbu devlet kendisinin düzenlemiş olduğu Balkan savaşı sonu-cunda Osmanlı'nın son aşama güçsüzlenmesinden her ne olursa olsun asılanmak düşüncesindedir. Bu düşünce ile Rus Hükûmeti gücünü, Sırbistan'a Adriyatik'e bir çıkış sağlamak gibi işlerde kullanacağı yerde onu İstanbul ve Boğazlar, Doğu Anadolu ve daha başka Rusya'yı daha yakından ilgilendiren sorumluları çözü-lemek için kullanmayı gerekli bulduğunu, yukarda görmüş oldu-ğumuz gibi, Rus Hükûmeti bunu epi önce Fransız Hükûmetine de bildirmişti. Rus Hükûmeti bu yolda düşünmekte iken İngiltere'ye yapılan Osmanlı başvurusu daha önce Rus tasarılarında ikinci sı-rada gelen bir sorumu ön sıraya sürmüş ve onun Rus isteklerine göre çözülmesine yol açmıştır. Eğer sözü geçen Osmanlı başvur-ması olmasaydı, Rusya ne yapardı sorusunu incelemek bizce ge-

reksiz olur.

Osmanlı girişiti Rusya'yı çok çekindiği iki olasılıkla karşı karşıya bırakmıştır :

a) Anadolu Doğu Vilâyetleri'ne, yani Rus Kafkas sınırlarına, o sırada ister dost ister düşman olsun, yabancı bir Büyük Devlet etkisinin yerleşmesi.

b) Doğu Anadolu'nun, řu veya bu biçimde, Rus etkisi dışında ve dost olsun veya düşman olsun, yabancı bir Büyük Devletin etkisi altında bulunarak özgürlüğe doğru gitmesi, yani İstanbul yolu üzerinde bir Bulgaristan'ın kurulmuş olduğu gibi Rusya'yı Akdeniz'e başka bir yoldan ulaştırabilecek olan İskenderun Körfezi yolu üzerinde bir Ermenistan'ın kurulması.

Osmanlı girişitiyle bu iki tehlikenin belirdiğini görünce Rus Hükûmeti, Doğu'daki öbür amaçlarını, ve İstanbul ve Boğazlar işini, bir süre için bir yana bırakıp bu Doğu Anadolu işini dileğine göre çözülemeye kalkışır. Yukardaki belgede görmüş olduğumuz gibi, Osmanlı Hükûmeti İngiliz subay ve işyarlara getirmekten vaz geçse bile Rusya artık bu işi elden bırakmayacağını ve bu çözülemeyi geciktirmeyeceğini açığa vurur.

Bilindiği gibi bu işe yapışan Rusya bir sürü baskı ve tehditten sonra Osmanlı Hükûmeti'ne (8/2/1914) de imzalatırdığı bir anlaşma ile onu, Doğu Anadolu'da hemen bütün Hükûmet yetke ve yetkisini iki yabancı genel müfettişe vermek ve bütün Osmanlı ordusu üzerine Rus gözetiminin (murakabe) kurulmasına onaşmak zorunda bırakır.

Böylelikle Boğazlar sorumu bir süre için geriye bırakılmış olur. Bu yön Çar'ın Mayıs 1913 ün son haftasında Kayser'in kızının düğünü dolayısıyla Berlin'e gittiğinde açığa vurulur.

Orada Kayser'in ve İngiltere Kral ve Kraliçesi'nin bulunduğu bir toplantıda Çar der ki: "İstanbul ve Çanakkale üzerinde hiç bir savım (iddia) yoktur; Sultan "Çanakkale'nin kapıcısı,, kalmalıdır.,,"¹

Çar'ın bu Berlin gezisinde Kayser'le doğrudan doğruya bir anlaşma amacı da vardı; bunda bu Doğu Anadolu işi dolayısıyla duyulmuş olan kuşkunun da etken olmuş olması akla gelir.

Bundan başka Rusya'nın o sırada kara ve deniz ordusunun

¹ Bak: I. T. , c. II, K. II. s. 324.

anıklığı bakımından İstanbul ve Boğazlar yönünde edimsel (fili) olarak bir iş görebilecek gücde olmaması da ona karadan bitişik bulunduğu ve dolayısıyla doğrudan doğruya baskıda bulunabileceği Doğu Anadolu'da "çalışmayı", daha uygun saydırmış olmalıdır. Rusya'nın deniz aşırı bir sefer yapmaktaki gücsüzlüğü Temmuz 1914 te Balkanlılar arası savaş sırasında, Osmanlı Hükûmeti, Edirne'yi geri almaya kalkıştığı sırada bir Rus Bakanlar toplantısında açıkça ortaya konur.¹ Bu toplantıda Baş Bakan, Çar'ın Türkler'in Edirne'ye girmelerinin önlenmesi işinin Bakanlar'ca görüşülmesini buyurmuş olması dolayısıyla, bu konu üzerinde Bakanlar'ın düşüncelerini sorar.

Savaş Bakanı duruksiyarak eğer bu, her ne olursa olsun isteniliyorsa, Odesa askeri bölgesi birliklerinden çarçabuk bir çıkarma birliği anıklayabileceğini söyler. Deniz Bakanı ise kesin olarak olumsuz karşılık verir ve Karadeniz donanmasının taşıtları, ne sayıları, ne de durum ve anıklıkları bakımından istenilen işi göremeyeceklerini bildirir.

O sırada, gerek siyasal durum, yani Doğu Anadolu sorumunun ortaya çıkmış olması, gerekse askeri durum, yani deniz aşırı iş görmek bakımından Rus gücsüzlüğü, Rusya'yı Boğazlar işini geciktirmek zorunda bulundurmakta idise de Çar'ın, Osmanlı Padişahı'nı "Boğazlar'ın kapıcılığında,, uzun bir süre bırakmak düşüncesinde olmadığını gösteren bir kaç olayı aşağıya koyuyoruz.

22 Mayıs 1913 de, yani Çar'ın Berlin'e gidip Padişah'ı "Boğazlar'ın kapıcılığında,, alıkoymak istediğini söylediği sırada Rus Deniz işleri Bakanı Amiral Grigoroviç şunları yazmaktadır:²

"Ergeç Türk Boğazları'nın Rus eline geçmesinden sakınılamaz... Avrupa olaylarının gidişi bu sorunun yakında ortaya çıkacağına inandıracak özdedir. Boğazlar sorumunun bize uygun bir biçimde çözülenmesinin tek gerçek inancası ise, gerekince iki Türk Boğazı'nın sularını ve kıyılarını ele geçirmemizi ve herhangi bir düşman donanmasının geçmesini önlememizi olanaklı kılabilcek kadar güçlü bir donanmanın Karadeniz'de ortaya getirilmesidir... Bizim güneyde yeter gücde bir donanmamız bulunmadıkça, Boğazlar sorumunun hiç te ortaya çıkmaması, başka hiç bir devletin

¹ Bak: I. T. , c. II, K. II; s. 430.

² Bak: I. T. , c. II, s. 325.

Boğazlar'a saldırmaması ve bu süre içinde Türkiye'nin Avrupa kıyısında, Bulgaristan'ı İstanbul'a ve Çanakkale'ye sokulmaktan alıkoyacak kadar güçlü olması, bizim için önemlidir..

15 Haziran 1913 te yine bu Amiral Grigoroviç, Osmanlı Maliye Nezaretinin İstanbul dolaylarında satılığa çıkarmak üzere olduğu iki yerin "Rus donanmasının savaş için bazı sevkülceyi hareketlerini anıklamak üzere¹," satın alınması düşüncesiyle Başbakan Kokovtzev'ten tahsisat ister.

O sırada Rus Dış Bakanlığı'nın bu iş üzerindeki düşüncesi Sazonof'un Kançılara müdürü Şilling'in, deniz kurmayı Nemiç'e söylediği şu sözlerden anlaşılır²:

"Dış Bakanlığı'nın başlıca kaygı ve amacı Boğazların Rusya'ca ele geçirilmesini -ama ancak Avrupa'da bir genel savaş veya yalnızcana bir büyük Avrupa savaşı olursa- sağlamaktır..

Yine bu Nemiç, Temmuz 1913 te Çar'a sunulmak üzere anıkladığı bir andıçta şu yolda yazmaktadır:

Eğer Boğazlar'ı ele geçirmek gerekiyorsa bu çok vakit kaybedilmeden yapılmalıdır; bu tasar (Boğazlar'ı ele geçirme işine girişme tasar) Rus donanmasının böyle bir iş için gereken güce erişmiş olacağı 1917-1919 yıllarına doğru yürütülebilir.

Boğazlar'ı ele geçirmek düşüncesiyle yapılan Rus anıklıkları daha aşağıda ayrıca ve toptan incelenecektir.

Rusya'nın Doğu Anadolu üzerindeki amaçları belli olmaya başlayınca Osmanlı Hükûmeti Londra Büyük Elçisi Tefik Paşa yolu ile İngiltere Hükûmeti'ne onunla bağlaşmak için yeniden başvurur, (12/6/1913). İngiltere işi alımlı (cazip) görmekle birlikte böyle bir bağlaşmanın bütün Büyük Devletleri, kıskançlık yüzünden, kendisine ve Osmanlı'ya karşı birleştirebileceği, Osmanlı'nın Üçlü Anlaşma'ya alınmasının onu etki bölgelerine (menatıkı nufuz) ayırmak düşüncesini ileri sürmüş olan Almanya'yı ve Üçlü Bağlaşma'nın öbür iki üyesini kızdırabileceği ve onlarca bir meydan okuma sayılabileceği; Osmanlı Hükûmeti ise şimdiki korkularından kurtulacak olursa İngilizler'in yapmak isteyecekleri yeğlemelere karşı koyup eskidenberi yapageldiği gibi Büyük Devletler'in arasındaki önürdeşliklerden asılanmaya çalışabileceği gibi düşün-

¹ Tau. s. 318 h. (Kızıl arşiv, c. VI, s. 66).

² Tau. s. 318

celerle bu Osmanlı dileğini abar (red).

Grey, 2/7/1913 de Tevfik Paşa'ya verdiği karşılıkta çok nazik bir dil kullanmakla birlikte en çok Osmanlı kalkınmasının yalnız Osmanlı-İngiliz bağlaşmasıyla sağlanılamayacağını ve bunun için bütün Büyük Devletler'in içten işbirliği gerekeceği ilkesine dayanarak bu işin olamayacağını bildirir.

Temmuz 1913 de Edirne işinin yeniden ortaya çıkması. — Osmanlı Hükûmeti'nin Balkanlılar arası savaştan asılanarak Edirne'yi geri almaya kalkışması ve bunu başarması olayı Rusya'da şu tepkileri yapar:

Rus Hükûmeti başta Osmanlı'yı Edirne yolunda durdurmak için kesin ve korkutucu sayılabilecek girişlerde bulunmaz; ancak Osmanlı ordusu Edirne'ye girdikten sonra ateş püskürmeye koyulur; amma edimsel bir şey yapmaz; Osmanlı, Batı Trakya'ya girince ve Bulgaristan'ın son aşama arıklaşmasından asılanarak onu ezmek istemiş gibi davranıyor görününce Rusya gerçekten ortaya atılacakmış gibi bir durum alır. Bunlardan şu çıkar ve şu anlaşılmıştır ki Rusya bir kaç yıl sonra İstanbul ve Boğazlar'ı ele geçirmek için anıklıklara koyulmuşken Edirne'nin Osmanlı'ca geri alınmasını, bunu açığa vurmamakla birlikte hoş görmüştür, çünkü böylelikle oranın da sırası gelince kendi eline düşeceğini umuyordu; bu iç düşüncesini pek belli etmemek için bir takım gürültüler yapmıştı. Osmanlı Hükûmeti'nin Balkan savaşı sonucu olarak Bulgaristan'ın elinde kalan bütün asıları ondan geri almaya kalkışması üzerine ise Rusya'nın Slavlık ve Hristiyanlık damarı gerçekten kabarmış ve ortaya atılma durumu almıştı¹.

Liman Fon Sanders Paşa Sorumu — 1913 İlkbaharında İngiltere'den işyar ve jandarma subayı istenilmiş olduğu gibi Almanya'dan da ordu için bir öğretmen subay kurulu veya o zaman denildiği gibi bir "Heyeti islahiyei askeriye,, istenilmiş ve gelecek subaylara edimsel (fili) komuta verilmesinde Sadrazam Mahmut Şevket Paşa ile İstanbul'daki Alman Büyük Elçisi Vangenhaym upuygun (mutabık) kalmışlardı. Bu yoldaki anlaşma 1913 İkinci-teşrinde imzalanacaktır. Bu Kurul'un başkanı olan Gl. Liman fon

¹ Bu yönler I. T., c. II, K. II de ayrıntılı olarak anlatılmış olduğundan burada kısaca geçilmiştir.

Sanders İstanbul'daki Kolordunun komutanı olmakta direnmışti, kendi yazdığına göre¹: "Ülkenin başkentinde Türk subayları için bir esinlenme (ilham) kaynağı olabilecek bir kılğın (pratique) savaşa anıklanma örneği verilmesini,, gerekli görmüştü.

Mayıs 1913 sonlarında Çar, Kayseri'n kızının düğününde bulunmak üzere Berlin'e geldiğinde Kayser ona Osmanlı Hükûmeti'nin Almanya'dan bir askeri kurul istemiş olduğunu ve bunu göndereceğini bildirmiş ve daha sonra Alman Hükûmeti'nin ileri süreceği gibi Çar buna karşı bir söz söylememiştir. Çar ise bu savlar (iddia) karşısında Berlin'de Kayser'le şöyle konuşmuş olduğunu anlatacaktır².

Kayser'in Türkiye'ye subay göndereceğini bildirmesi üzerine bir gün Rus ordusu ile savaşması olanaklı olan bir ordunun Alman subaylarınca yetiştirilmesini hoş görmemekle birlikte, mademki bir kaç yıldır Türkiye'de böyle bir kurul bulunmaktadır (Çar eski Fon der Gölç kurulunu imlemekte ve sözü geçen yeni kurulu onun bir devamı saymaktadır) buna karşı bir diyeceğim yoktur dedim- Çar, şunu eklemektedir: eğer bu Alman subaylarına hele İstanbul'da edimsel komuta verileceği bana söylenilmiş olsaydı karşımdakini hemen sustururdum.

İkinciteşrin 1913 de Alman subaylarının yetkileri (salahiyet) belli olunca Rusya'da bir kıyamet kopar ve Rus Hükûmeti ateşler püskürmeye koyulur; onun başlıca savları şunlardır:

İstanbul'daki Kolordu komutanı aynı zamanda İstanbul muhafızı ve Karadeniz Boğazı berkitilmelerinin de başbuğudur. İdarei örfiye zamanlarında da - ki Meşrutiyetten beri İstanbul hemen hep idarei örfiye altında yaşamıştır - başkentin baysallığını korumak işbu komutanın işidir. Dolayısıyla İstanbul'daki Büyük Elçiler bundan sonra bir Alman Generali'nin komutası altında bulunan ve baysallığı onca sağlanan bir kentte yaşayacak ve iş görecektlerdir; Boğazlar da gerçekten ve edimsel olarak Alman buyruğu altına girdiler demektir. Birinci yön İstanbul'da Büyük Devletler arasındaki eşitliğin bozulması, ikincisi ise Rus can damarının Almanlar eline geçmesi demektir.

¹ Türkiye'de 5 yıl s. 13 (Fransızcaya çevrilmişti).

² F. B., c. IX, b. 20.

Açık olarak söylenilmemekle birlikte Rus Hükûmeti'nde şöyle bir kuşku da doğmuş olabilir: Ele geçirilmesi ve sömürge durumuna sokulması düşünülen yerlerde demiryolu ve liman gibi bayındırlık işleri yapmak, çok sayıda okul ve hastane gibi kurumlar bulundurmak, veya her hangi bir anda kısa bir süre için de olsa oraya asker çıkarmış veya oranın işlerinin düzenlenmesi uğrunda eyi veya kötü çalışmış olmak bir paylaşma anında o yerler üzerinde bir "hak,, ileri sürmek yetkisini vermekte olduğu bir gelenek ve görenek sayılagelmektedir. Acaba Almanlar İstanbul'da uzun zaman askeri komutayı elde tutarlarsa orası için yukardaki biçimde bir "hak,, elde etmiş olduklarını ileri sürmezler mi? Ve bu "hak,, Bağdat demiryolunun başı Haydarpaşa olmasından doğan "hak,, kı berkitmez mi? Sazonof'un hatıratının bazı kısımları (s.132-3) Rus Hükûmetinin bu yolda düşünceler de beslemiş olduğunu açıkça göstermektedir.

Rus Hükûmeti, Liman Fon Sanders Paşa'nın İstanbul'da Kolordu komutanlığı etmesini önlemek için yapacağı başvurmelerde İngiltere ve Fransa'yı da arkasından sürükleyecektir. Osmanlı jandarma genel müfettişinin bir Fransız olması Fransa'nın bu yolda Rusya ile işbirliği yapmasına pek büyük bir engel olmayacaksa da, sözü geçen Alman Generali'nden önce İstanbul'a gelmiş, tıpkı onun gibi edimsel ve gerçek komuta yetkisi olan İngiliz Amiral Limpüs'ün varlığı, başlangıçta olsun, İngiltere'nin davranış özgürlüğünü (serbesti) oldukça kısacaktır.

Rus hükûmeti bu iş dolayısıyla Alman hükûmetine yaptığı sızlanmalarda çok çetin bir dil kullanıp onu, Türk dostluğunu Rus dostluğundan üstün tutmuş olmakla suçlandıradurur ve eğer Alman Generali her ne olursa olsun edimsel ve gerçek komuta istiyorsa bunun İstanbul ve Erzurum'dan başka bir yerde olmasında direnir; bunun üzerine İngiltere ve Fransa bunun İzmir'de de olmamasını ve Fransa ayrıca da bunun Suriye ve Palestin'de olmamasını ister; sonda bu üç devlet bu komutanın Edirne'de yapılmasının en uygun olacağına birleşirler ve Alman Dış Bakanı da buna onasmaya eyginlik gösterir. Ancak Liman fon Sanders Paşa, askeri okulların İstanbul'da bulunuşunu ve işbu kentte bir çok talim ve terbiye kolaylıkları olmasını ileri sürerek, İstanbul Kolordusu komutanlığından vaz geçmez.

Bir zamanlar Rusya başta; Fransa ve İngiltere, Almanya'nın kazanmış olduğu bu koza karşılık olarak kendileri için ödüm aramaya koyulurlar. Sazonof 23/12/1913 de Çar'a sunduğu bir raporda bu işin diledikleri gibi çözülmesine kadar Rusya'nın Trabzon'u, İngiltere'nin İzmir'i ve Fransa'nın Beyrut'u ele almasını ileri sürer.¹

İşbu Üçlü Anlaşma Devletleri, aralarında bu ödüm arama konusu üzerinde yapılan görüşmeler sırasında bir aralık her birinin ilgili olduğu bölgede birer kolordu komutanlığını veya ordunun genel bir idari hizmetinin başbuğluğunu, askeri uçaklar ve jandarma gibi kısımların edimsel komutasını ele alması, Rusya'ya Karadeniz Boğazı'nın ağzında bir deniz durağı (station navale) verilmesi gibi acaip ve kabulü olanaksız veyahut kabul edilecek olsalar Osmanlı İmparatorluğu'nun çabucak dağılmasını ve yok olmasını gerektirebilecek dilekler ortaya atmayı düşünürlerse de bu yolda bir karara varamaz ve dolayısıyla bir önermede bulunamazlar.

Bu yolda bir sürü konuşma ve danışmadan sonra işbu üç devletin İstanbul'daki Büyük Elçileri 13/12/1913 de Sadrazam Sait Halim Paşa'yı ayrı ayrı görerek şunları derler :

Bir Alman Generali'ne İstanbul'da çok önemli ve geniş bir komutanlık verildiğini duyduk. Bu komutanlık işbu subaya şimdiye kadar herhangi bir yabancı subayın Türkiye'de elde ettiği orunlardan (mevki) üstün bir orun sağlayacakmış. Öyle sanıyoruz ki Babiâli Osmanlı Hükûmeti'nin bağımsızlığını (istiklâl) bozabilecek hiç bir üstenmede bulunmamıştır ve onun İstanbul ve Boğazlar üzerindeki egemenliği, eskiden olduğu gibi baştan başa kendi elinde kalmaktadır. Öbür Büyük Devletler bu sorumlularla çok ilgilidirler, ve gerek Alman Generali ile yapılan kontrat gerek onun yetkilerinin genişliği ve Osmanlı Hükûmeti'nin bu subayın orununu nasıl anladığı kendilerine bildirilirse bundan minnettar olacaklardır.

2 gün sonra 15/12/1913 de Sadrazam, yine sözle ve kendi deyişine göre yarı resmi (officieux) olarak, işbu üç Büyük Elçi'ye karşılık verir ve der ki :

Alman Generali bir örnek (nümune) kolordusu yapılan 1 inci

¹ Bak: Taube s. 320.

kolorduya edimsel olarak başbuğluk edecektir; ancak ödevi yalnız askeri olduğundan örfi idare ile ilgisi olmayacak ve Boğazlar komutanlığı onda olmayacaktır.

Rus Hükûmeti bu karşılığı yeter saymaz ve o, Alman Hükûmeti'yle, kâh acı, kâh görünüşte dost uzun bir aytışmaya (münakaşa) girer ve kendisi için ödüm arayadurur.

Almanya'nın bir İngiliz Amiralî'nin, Alman Generali'ninkine eş yetkilerle İstanbul'da Osmanlı donanmasına başbuğluk etmesine neden karşın olmadığını sorması üzerine Rus Hükûmeti, Osmanlı donanmasının bir laf olduğu ve birinci kolordunun öyle olmadığı karşılığını verir.

Bu Alman Generali işi dolayısıyla 13/1/1914 de Rus Baş Bakanı, Dış, Savaş ve Deniz Bakanlarıyla, Genelkurmay Başkanı bir toplantı yapar ve şu sonuca varırlar :¹

1) Berlin'de sızlanıladurulmalıdır. İstanbul'da veya başka bir yerde Alman komutasına onaylanmaz, ancak Liman fon Sanders genel müfettiş olabilir.

2) Gereksizliğine inan edilinceye kadar Almanlar'la görüşüldürmelidir.

3) Böyle bir inana varılınca Berlin'den ayrı olarak İngiliz ve Fransız Hükûmetleri'yle birlikte Osmanlı'ya karşı baskı ölçemlerine (tedbir) geçilmelidir.

4) Eğer İngiltere ve Fransa'nın Rusya ile birlikte davranmaları sağlanılmazsa Almanya'ya karşı onunla bir savaşa götürebilecek biçimde baskı ve zorlayıcı ölçemlere baş vurmak olanaklı görünmektedir.

Görüldüğü gibi varılan karar, işi sonuna kadar götürmemek kararıdır; ancak bu toplantıdan şu da anlaşılmaktadır ki Rusya, bir Alman generalini İstanbul'daki Türk Kolordusu'nun başından atmak için, İngiltere ve Fransa'yı arkasından sürükleyebileceğine inanacak olsa, Almanya ile bir genel savaşı göze almaktadır. Bundan başka bu karar uzun aytışmalardan sonra varılmış ortalama bir karardır, çünkü konuşmalar sırasında Savaş Bakanı'le Genelkurmay Başkanı, İngiltere ve Fransız da savaşa anık olduklarını söylemişlerse de Baş Bakan savaşın Rusya için bir yıkım olacağını ileri sürmüş ve sonda bilinen karara varılmıştır.

¹ Mandelstam, s 750.

17/1/1914 de Rus Hükûmeti İngiliz ve Fransız Hükûmetleri'ne şunları bildirir :

Eğer İstanbul'daki Alman Komutanlığı işi, Rusya'nın dilediği biçimde çözülenirse Rusya'nın Türkiye'deki tutumsal ve demir yolu sorumluları üzerindeki anlaşmayı imzalamasına bir engel kalmaz. (Tutumsal sorumlular Osmanlı gümrükleri artışı, bazı inhisar ve istihlâk vergileri konulması idi; demiryolları ile ilgili sorumda Fransızlar'ın doğu Anadolu'da yapmak istedikleri demiryollarıdır. Rusya o sırada yalnız Trabzon - Berek - Harput - Diyarbakır çizgisine kadar demiryolu yapılmasına onanmış ve Bitlis'le Van'a giden kol ayral, bu çizginin doğusuna geçilmesine izin vermemiştir.)

Liman fon Sanders çıkmazı Kayser'in bir ölçemile sona erer. O, Liman fon Sanders'i sıra dışında birinci ferik yapar; aradaki kontrata göre onun Osmanlı ordusundaki rütbesi bundan bir üstün yani mareşal olması gerekirdi; dolayısıyla o artık bir kolordu komutanı olamazdı; bunun üzerine kendisi genel müfettiş yapılacak ve Rus Hükûmeti'nin istediği az çok olmuş olacaktır.

IX- 1914-18 SAVAŞI BAŞINA KADAR YAPILAN RUS ANIKLIKLARI

1913 yılı ve 1914 yılının başları Balkan savaşından son aşama arılaşmış olarak çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun keskili üzerinde bir sürü görüşme ile geçer. Bir zamanlar Büyük Devletler arasında ondan alacakları payların saptanmasından (tesbit) önce onun dağılmasından korkulacaktır. Böyle bir tehlikeyi önlemek için Büyük Devletler aralarında bir çok görüşme de bulunup şu veya ba ad altında kendilerine birer bölge ayırırlar ve bölgelerinin sınırlarını genel olarak ve şematik biçimde olsa saptarlar. Bu bölgeler oralarda demiryolu, liman, maden ve ırmaklarda gemi işletme haklarının şu veya bu biçimde bir Büyük Devlet'çe tekit (inhisar) olarak elde edileceğinin kararlaştırılmasıyla ortaya çıkmıştır. Genel olarak şöyle davranılmıştır: Meselâ Fransız ve Alman Hükûmetleri uzun görüşmeler sonucunda Osmanlı'dan demiryolu ve sair bırakı (imtiyaz) isteyecekleri bölgelerin sınırları üzerinde anlaşılır ve her biri ötekinin bölgesinde bir bırakı istememeyi yani ona orada önürdeşlik etmemeyi üstendir. Bazan böylece aralarında anlaşan iki Büyük Devlet Osmanlı'dan bırakı

almak işinde birbirini desteklerler. Ruslar'ın Doğu Anadolu'da yeğleme işini ele almak için yaptıkları görüşmeler ise az çok başka bir özdendir, amma onlar da Rusya'ya bir pay sağlamak için yapılmaktadır.

Bu işler dolayısıyla gerek Büyük Devletler'in kendi aralarında, gerekse bunların Osmanlı ile yaptıkları görüşmeler bu inceleme-miz konusunun dışında kalmaktadır, ve bunların burada sözünün geçmesi, yalnızcana İstanbul ve Boğazlar'ı erek (hedef) tutan Rus anıklıklarının nasıl bir durum içinde yapıldığını göstermek içindir.

Şimdi Rus anıklıklarına gelelim. Başlıca olaylar şunlardır :

a) 7 Senteşrin 1913 de Rus Deniz Genelkurmayı bir raporunda, bundan böyle yeni savaş gemisi yapma programında yalnız korunma amacını gütmek değil, etkin (actif) ve her ne olursa olsun Rusya'ya Karadeniz'den Ege denizine özgür geçişi sağlayabilecek bir donanma yapmak ilkesini (principe) gütmeyi önermiş ve Deniz Bakanı Amiral Grigoroviç o gün bu programı onamıştır (tasvip). 22 İkkânun 1913 de bu ilkeye dayanan bir deniz programı Çar'a sunulur ve o bunu 30 ilkkânunda onar.

Buna göre bir yandan Karadeniz'de 8 saffı harp gemisi ve gereken sayıda kruvazör ve muharrip yapılacak, öbür yandan da Baltık denizinde, raporda denildiğine göre "Ege denizinde iş görmek üzere,, (pour opérations dans la Mer Egée), 12 saffı harp gemisi ve gereken sayıda kruvazör ve muharrip yapılacaktır ve bütün bunlar 1919 da yani 6 yıl sonra bitmiş olacaktır¹.

Buna göre işbu 1919 yılına kadar Rusya, Doğu Anadolu Vilâyetleri'nde işleri dilediği yola sokmuş olacak, Osmanlı ordusu üzerinde elde ettiği genel gözetim (mürakabe) hakkını kullanarak²

¹ Bak: Taube s. 318.

² 8-2-1914 tarihli Osmanlı Rus anlaşmasına göre:

«Her Osmanlı, barış ve baysallık (tranquillité) zamanlarında askerliğini oturmakta olduğu askeri müfettişlik sınırları içinde yapacaktır. Bununla birlikte Hükûmeti Şahaneî Osmaniye yeni bir karara kadar (jusqu'à nouvel ordre) Yemen, Asir ve Hicaz'ın uzak yerlerine, İmparatorluğun bütün kısımlarından oralaradaki ahalinin nisbetine uygun olarak alınmış kara ordusu birliklerini gönderebilecektir; bundan başka o (Osmanlı Hükûmeti) deniz ordusuna bütün İmparatorluk içinden alınmış erleri sokacaktır.

«Hamidiye alayları yedek süvari birlikleri biçimine sokulacaktır. Silâhları askeri ambarlarda bulunacak ve bunlar ancak seferberlik veya manevra olursa kendilerine verilecektir. Bu alaylar bölgesi içinde bulundukları kolorduların ko-

işbu orduyu elden geldiği kadar güçsüz bırakacak, onun iç ve dışını iyice öğrenecek ve yaptığı kocaman donanmalarla Boğazlar ve İstanbul sorumlarını dileğine göre çözüleme işine girişebilecek bir duruma gelecektir.

b) Rus Deniz Genelkurmayı'nın ve Deniz Bakanlığı'nın Karadeniz donanmasını geliştirmek işinde savgal durumu bırakıp saldırgal durumu erek tutan bir programa geçmeye karar vermele-riyle böyle bir programın Çar'a sunulması arasında geçen bir buçuk aylık süre içinde Sazonof'un Çar'a önemli bir raporu var-dır¹ (6-12-1913). Çar 10-12-1913 de bunun altına kendi eliyle "upuygunum,, (je suis d'accord) diye yazmıştır. Aşağıya bu rapo-run geniş bir özetini koyuyoruz:

Sazonof'un raporu. — Balkan Yarımadası'ndaki olaylar Avrupa'nın Doğu-Güney'inde ve Küçük Asya'da az dengeşik (peu stable) bir durum yaratmıştır. Bunun karşısında ne yapacağımız sorusu ortaya çıkmaktadır.

Balkanlılar arasında çıkan savaş Türkiye'ye, İstanbul'u ve Boğazlar'ı daha iyi koruyabilecek bir sınır sağlamak olanağını ver-miştir. Böylelikle İstanbul'un Bulgarlar'ca alınması olasılığı azalmış, ancak oraya denizden bir Yunan saldırısı olasılığı artmıştır. Bun-dan başka Türkiye'nin, iç durumunun denksiz ve maliyesinin kötü bulunması sonucu olarak uğramış olduğu yenilgiler, Avrupa Hü-kûmetleri'nde bu Devletin kalkınabilmesine pek güvenilemeyeceği sanını uyandırmıştır.

mutanlarının buyruğu altında bulunacaklardır. Barış sırasında bu alay, tabur ve bölüklerin komutanları Orduyu Şahaneî Osmanî'nin nizamiye subayları arasından seçilecektir. Bu alaylara girecek askerler bir yıl askerlik edeceklerdir. Oraya girebilmek için bunlar atlarını ve onun bütün gereğini kendileri sağlamış olacak-lardır. İlgili bölge içinde bulunan veya yukardaki şartları sağlayan herkes ırk ve din başkalığı gözetilmeden işbu alaylara alınabilecektir. Bunlar manevra veya seferberlik dolayısıyla toplanınca nizamiye birliklerinin yasavına (mesures di-sciplinaires) bağımlı (tabi) olacaklardır.»

Görüldüğü gibi anlaşmanın bu kısımlarıyla Rusya: a) Bütün Osmanlı ordu ve donanması üzerinde, işbu şartlara uyulup uyulmadığını anlamak için genel bir gözetim hakkı sağlamaktadır; b) Orduya ve hele Doğu vilâyetlerindeki bazı birliklere Türk olmayanların sokulmasını imza ile sağlayarak her yerde kendi adamlarını bulundurmak ve dolayısıyla anıkladığı savaşta Osmanlı ordusunu içinden çöktürmek olanağını elde etmiş bulunmaktadır.

¹ Metin: S. K., c. II, s. 363....

Bunlar dolayısıyla ayıramız (istisna) olarak bütün Büyük Devletler Osmanlı Devleti'nin dağılma olasılığını göz önünde tutmakta ve Küçük Asya vilâyetleri üzerindeki "hak,, ve oralarındaki asıllarını inanca altına alma işini incelemektedirler.

Gerçektir ki 2 yüz yıldan beri Osmanlı Devleti'nin çökmesi beklenilmektedir. Bu Devlet az çok bir yaşama yeteneği (faculté de vivre) göstermekte ise de şu da söylenilmelidir ki onun, hele askeri kalkınma denemelerinde bulundukça uğradığı bir sürü yenilgi, onda kalkınma etkenlerinin (facteurs) bulunmadığını gösterir.

Eğer dış şartlar uygun giderse Osmanlı nisbi güvenini başkaları arasındaki anlaşmazlıklara dayayarak daha uzun zaman sürünerek yaşayabilir; ancak o, dışardan gelecek bir çarpıya karşı koyacak gücü zor bulabilir.

Bütün bunlar Rusya için karışık sorumlular ortaya çıkarmaktadır. Toprakça büyüme amacını gütmek bizim asıllarımıza uygun değildir ve bizim için barışı sürdürmek gerektir; ancak arsızulusal duruma ve kendi "hak,, ve asıllarımızı koruma gereksizliğine karşı gözlerimizi yumamayız¹.

Türkiyenin uzun zaman yaşayabilmesi üzerindeki şüpheler bizim karşımıza Boğazlar sorumunu dikmektedir.

Rusya'nın Boğazlar'ı almasının mı almamasının mı gerektiği ve onların alınmasının bu iş için katlanılması gereken özverileri de-ğip değmediği üzerinde aydışılabilir, ancak onların Türkiye'den başkasının eline geçmesine seyirci kalmak sorumu ortaya çıkarsa iş büsbütün değışir.

(Bundan sonra Sazonof bu konu, yani Boğazlar'a ve İstanbul'a başka bir devletin yerleşmesi olasılığı üzerinde işbu incele-
menin başına koymuş olduğumuz Bazili'nin raporundakilere ben-
zeyen bir sürü düşünce ileri sürmektedir - şimdi gördüğümüz ra-
porun da Bazili'ce yazılmış olması çok olanaklıdır - Bu sırada Sa-

¹ Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul sorumunu ne kadar uğraşarak hep ortaya attığı, Balkan savaşını nasıl inceden inceye anıkladığı ve düzenlediği ve Anadolu Doğu Vilâyetleri işinde onları çok geçmeden Rus etkisi altına düşürecek ölçem-
lere ne kadar önem vermiş olduğu bilinince Sazonof'un bu yazısındaki barışcıl
dilin açığa vurduğu iki yüzölölüğe şaşmamak elden gelmez. Bundan başka Sazo-
nof'un bu biçimde yazısı her an her işte duraksayaduran Çar'ı geri dönölmesi
güc ve olanaksız durumlara sürüklemek için işlerin başta ona nasıl gösteril-
diğini de açıklar. Tırnakları biz koyduk.

zonof Bazili'nin yapmış olduğu gibi Boğazlar'a yerleşecek devletin yalnız Ak ve Karadeniz'in anahtarlarını elde tutmakla kalmayacağını, Küçük Asya'ya sokulmak ve Balkan egemenliğini elde etmek anahtarını da ele geçirmiş olacağını ve Türkler'in daha eskiden çizmiş oldukları yoldan yürüyeceğini yazar.)

Balkan savaşı sırasında Bulgaristan'ın başında bulunanlar İstanbul'a girmek hırsını gösterdiler; günün birinde bu işe yeniden girişip bunu başarabilirler.

30 yıl var ki Çar III. üncü Aleksandr'ın isteğiyle Karadeniz donanmamız yeniden doğabildi; 60 yıl kadar oluyor ki buharlı gemiler Karadeniz'de işliyorlar. Bu iki iş te Rusya'nın gücünü ve Boğazlar'daki asıllarını sağlaması düşüncesine bağlıdır. Bu uğurda ve donanmamızla birlikte iş görecektir olan Odesa askerî bölgesindeki ordumuz uğrunda yüz milyonlar sarfedildi. Bilinmektedir ki 1895 de Ermeni kırımları sırasında, o zaman en büyük ve tehlikeli önürdeşimiz olan İngiltere bunu bilerek ve buna onanmış olarak, bizim süreksiz olmak üzere İstanbul'a ordumuzu sokmamız sorunu ortaya konulmuştur. Biz taşıtlarımızın yetersizliği ve kara seferberliğimizin eksiklikleri yüzünden bu tasardan vaz geçmek zorunda kalmıştık.

Aradan 18 yıl daha geçti, yine yüzlerce milyon sarf ededuruyoruz, amma amacımıza doğru tek adım ilerlemiş değiliz. Savaş gemileri yapıyoruz, tecim donanmamız için bir çok masraflar ediyoruz, amma önemli bir asker çıkarmasında bulunmak gerekince bunu başaracak gücde olmadığımız için Hükûmet böyle bir işe girişmiyor. Geçen yıl ordularımızı İstanbul'a ilerletmek gerekince bunu yapacak gücde olmadığımız anlaşıldı.

Bugün ise iş, yalnızcana Türkiye'ye karşı önemli eylemlerde (actions sérieuses) bulunacak durumda olmayışımızla kalmamaktır; Türkiye'ce yakında gerçekleştirilebilecek deniz programına karşı koyacak durumda bile değiliz. Yapılan hesaplara göre 1914 den 1916 ya kadar Türkler Karadeniz'de bize üstün bir durumda bulunacaklardır.

Biz ne bugün için buna onanabiliriz ne de ilerisi için Boğazlar sorununun çözülme işine karşı ilgisizlik gösterebiliriz.

Türkiye'nin "yakında," (tırnağı biz koyduk) dağılması Rusya'ca istenilecek bir şey değildir ve bunu geciktirmek için diplomasi alanında çalışmak gerekir.

Yukarda görülen sorumlar, aşağıdaki özdeksel ölçemlerin (mesures matérielles) incelenmesini gerektirir:

1) *Yeter sayıda bir çıkarma birliğinin* ("corps d'armée de débarquement,, denilmekte ise de kolordudan büyük bir birliğin düşünüldüğü anlaşılmaktadır) *çabuk seferber edilebilmesi*¹.

2) *İşbu seferberlik için gereken taşıt yollarının* (voies de communication) *yapılması veya gereken duruma sokulması* (mise en état).

3) *Karadeniz donanmasının o ölçüde arttırılması ki, o Osmanlı donanmasından daha güçlü olsun ve ordu ile işbirliği yaparak eğer gerekirse Boğazlar'ı zorlamak ve onları sürekli veya süreksiz olarak ele geçirmek işini başarabilsin.*

4) *Taşıtlarımızın çıkarma eyleminin gerektirdiği ölçüde arttırılması.* Bu son sorum Karadeniz yolu ile dışarı çıkarmakta olduğumuz buğdayların çıkartıyla de yakından ilgilidir. Karadeniz havzasında ve Türk sınırları üzerinde alınacak korunma ölçemleri arasında *Kafkasya'ya sokulma* (de pénétration au Caucase) *demir yolu adı verilen tasarın gerçekleştirilmesine ayrıca önem verilmelidir.*

Bugüne kadar Rus Dış Bakanlığı Türkiye'nin Rus sınırları yakınlarında demiryolu yapmasını elden geldiği ölçüde geciktirmek için pek büyük emeklerde bulunmuştur. Bu işte Rus diplomasisine düşen nankör iş taşıt yolları yapılmaması bırakısını almaya uğraşmak olmuştur, halbuki öbür Büyük Devletler bu yolların yapılması veya daha iyileştirilmesi için Türkiye'ye hizmetlerini sunma işinde birbirleriyle önürdeşe durmaktadırlar. Bizim uğraşlarımızın Türkiye'nin kuşklarını kabartması ve onu Rusya'ca istenilmeyen yollara daha da büyük önem vermeye kışkırtması doğal görülmelidir. Bu yüzden sınırlarımıza yakın olan Türk vilâyetlerinde taşıt yolları yapılmasını daha uzun zaman sağlayabilmemiz kolay olmayacaktır. Ancak bizim Kafkasya'daki taşıt yollarımız sorumu eyi bir sonuca erişir erişmez, ve hele Türk sınırı üzerine asker yığmamız işini çok çabuklaştıracak olan Kafkasya'ya sokulma demiryolumuz yapılır yapılmaz, Türk demiryollarıyla bağlanma işi bizim için bir tehdit olmaktan çıkmakla kalmaz bunun tersine olarak baştan başa bizim asılarımıza uygun bir biçim alır. Çünkü durum böyle olunca Türk demiryolları, onların

¹ Bu ve aşağıdaki imler Fransızca metninde vardır.

Kafkasya'ya girmesini sağlamaktan daha çok bizim Türkiye'ye girmemizi sağlarlar. O vakit taşıt yolları bakımından Türkiye'ye karşı üstün bir durumda bulunuruz; bizim Batı komşularımızın (Almanya ve Avusturya) Rusya'ya karşı olan durumları gibi; ancak şu ayrımla ki (fark) Türkiye, bizim yapageldiğimiz gibi barış sırasında sınır üzerinde kalabalık bir ordu tutmakla bu eksikliği örtecek durumda değildir.

Küçük Asya'nın geleceği ve Rus asıllarının korunulması için alınması gereken iç ölçemler dolayısıyla incelenecek başlıca sorunlar bunlardır, Savaş ve Deniz Bakanlıklarımız'ın, bizi kesin bir eylemde bulunmak zorunda bırakacak olaylar karşısında kalırsak, en uygun siyasal şartların sağlanması için neler yapılacağını Dış Bakanlığı'ndan sormaya hakları vardır.

Statükonun (yani o andaki durumun) uzayadurması için yukardaki dileği yenilemekle birlikte şunu da söylemek gerekir ki *bir Avrupa karmaşması olmadıkça Boğazlar sorununun ileri bir adım atabilmesi güçtür.*¹ Bugünkü duruma bakılırsa bu karmaşmaları biz Fransa ile bağlaşıklık ve İngiltere ile de belki-amma her ne olursa olsun değil- bağlaşıklık veya hiç olmazsa onun bize eygin bir yansızlığına güvenebilecek bir durumda karşılayabileceğiz. Bir Avrupa karmaşması olursa Balkanlar'da Sırbistan'a ve belki de Romanya'ya güvenebiliriz. Dolayısıyla işbu son Devlet'le aramızda elden geldiği kadar içten bir yakınlaşma için gereken durumu yaratmak diplomasimizin bir ödevidir; ancak bu yoldaki çalışmamız sürekli, amma sakınlı olmalıdır ve aşırı bir biçim almamalıdır. Romanya'nın Balkanlar'daki durumu İtalya'nın Avrupa'daki durumuna benzemektedir; her iki devlette "mégalomanie,, ye (büyüklük illetine) tutulmuşlardır; ve amaçlarına açıktan açığa erecek güçleri olmadığından, onun yanında yer almak için kimin güçlü olduğunu anlamaya çalışma ve uygun an ve durumu kollama siyasası (politique d'opportunisme) ile yetinmek zorundadırlar.

Önceden güçler hesabı yapılırken bu aşama duruksayıcı öğelere (unsur) güvenmek ne kadar tehlikeli ise onları hiç hesaba katmamak ta o kadar az usalırdır (makul) olur.

Balkan durumunun bugünkü denksizliğinde başlıca rolü oy-

¹ im bizimdir.

nayan iki etken vardır: Birincisi Sırbistan ve Romanya'nın başarıları yüzünden içindeki Sırp ve Romenler'in her gün daha çok kaynaşmaya koyuldukları Avusturya, ikincisi de Bükreş antlaşmasının ağır sonuçlarına katlanması olanaksız olan Bulgaristan'dır.

Bu iki Devlet ya birleşebilirler -Balkan haritasını yeniden çizmek için- veya birbirine karşın iki yanda bulunabilirler: eğer Bulgaristan, başka bir yoldan Makedonya'yı elde edebileceğini umarsa. Bulgaristan'la Sırbistan'ın birbirine yaklaşması her ne kadar güç olsa da ancak bunu sağlarlarsadır ki bunlardan her biri kendi ulusal amaçlarının arkasından gidebilir. Bunlar birbirine düşman kaldıkça meflucturlar. Ancak Bulgaristan buna karşın olmazsa, hattâ Makedonya'nın kendisine geri verilmesiyle bu işe yardımcı olursadır ki Sırbistan bütün Sırp ulusunun birleştirilmesine varan büyük ülküsünü gerçekleştirebilir. Ancak, şüphesizdir ki bu iki varsayımdan (hypothèse) herhangi birinin gerçekleşebilmesi için o anda Rusya'nın da kendi öz tarihi amaçlarına ermek için işe koyulmuş bulunması ve işbu Balkan Devletleri'yle birlikte çalışması gerekir. Çünkü kendi başlarına kalırlarsa Balkan Devletleri'nin birbirleriyle uğraşmaları sakınılınamaz bir olaydır; ve bu ancak Rusya'nın etkin (active) ve yöneltici (dirigeante) bir güç olarak işin içinde bulunmasıyla önlenilebilir.

(Sazonof sonda bütün bu işlerin ve alınması gereken ölçemlerin ayrıca bir komisyonda incelenmesi için Çar'ın iznini istemektedir.)

* *

Sazonof'un bu raporu, Rus Hükûmeti'nin 1913-14 yıllarında İstanbul ve Boğazlar'ı ele geçirmeyi ve Osmanlı Asya'sından bir pay almayı ana amaç edinmiş olduğunu açıkça gösterir. 8-2-1914 de sözde Doğu Anadolu Vilâyetleri'nde yeğleme yapılmasını sağlamak için binbir baskı ve tehditle Osmanlı Hükûmeti'ne imzalatılmış olan ve gerçekten ise hem bu yerleri, hem de Osmanlı ordusunu Rus gözetimi (murakabe) altına sokacak olan anlaşma da bu düşüncelyi berkitecek özdedir.

Çar II. nci Nikola duruksun, ve az çok ürkek olduğundan ve Rus Hükûmeti üyeleri arasında, Japonya'dan yenilen dayak ve bunun sonucunda çıkan ayaklanmalar dolayısıyla sakıngan bir siyasa gütmek gereksiliğine inanmış, Çar'ın yanında sözü geçer

kimseler bulunduğu için, Sazonof, baştan başa saldırgan olan siyasasının bu özünü örtmek için, Rusya'nın tarihi ödevi gibi sözleri kullanmaktansa, daha kurnazcana yollardan yürümeyi daha uygun görmektedir. Bu yollar başlıca ikidir :

a) Rusya istese de istemese de Osmanlı çökecektir, dolayısıyla payımızı almaya ve İstanbul ve Boğazlar'a başkasının yerleşmesini önlemeye anık olalım. Bu yolda yazarken Sazonof şunu unutmış görünmektedir ki Osmanlı'yı yıkma ve onun ülkesini bir paylaşımaya doğru sürükleyen dış etkenler (amil) arasında Rusya'nın düzenlemiş olduğu Balkan savaşı ve o sırada Doğu Anadolu'da kendisine büyük bir etki bölgesi ayırttırmak için yaptığı uğraşlar ölçüsüz olarak birinci ve en önemli sırada gelirler.

b) Osmanlı'nın İngiltere tersanelerinde yaptırmakta olduğu dritnotlar onu Karadeniz'de üstün bir duruma getirebilir; buna onayamayız.

Daha yukarda 7/11/1913 tarihli Rus Deniz Genelkurmayı'nın savaş gemisi yapması programını ve bunun 22 İkkânun 1913 de Çar'a sunulmuş olduğunu görmüştük. Sazonof'un işbu 6 İkkânun tarihli raporu Amiralın raporuna bir giriş sayılmalıdır.

İstanbul ve Boğazlar sorumlularını incelemek için toplanan Rus komisyonu. — Sazonof'un toplanmasını istediği konferans 8/2/1914 de toplanır,¹ başkanı Sazonof'tur; üyeleri : Deniz Bakanı Amiral Grigoroviç, Genelkurmay Başkanı General Jilinski, İstanbul Büyük Elçisi Girs, Dış Bakan muavini Neratof, Genelkurmay 2 inci ve 3 üncü Başkanları Danilo ve Averianof, Deniz Genelkurmay Başkan vekili Neniükof, Dış Bakanlıkta Müslüman Doğu şubesinin başı Prens Trubetskoy, Deniz Genelkurmayında Harekât şubesinin başı Nemiç'tir.

Toplantıyı açarken Sazonof, Çar'a verilmiş, onca onanmış ve üyelere dağıtılmış olan yukarda özetini koyduğumuz rapor üzerinde konuşur ve ona göre incelemelerde bulunulmasını ileri sürer. Bundan sonra şu konular üzerinde konuşulur ;

1) *Boğazlar'a yollanılacak seferi kuvvet, onun teşekkülü ve seferberliği.* — Gl. Jilinski şunları der : Oraya gönderilecek birlikler en yakında, yani Odesa ve Sebastopol'dakiler olacaktır; bunlar 7 ve 8 inci Kolordulardır, bunların içerden gelecek daha

¹ Bak: Emile Laloy: s. 79-100. Oradaki özetin ana çizgileri alınmıştır.

iki Kolordu ile berkitilmesi de olasıdır. Karaya bir defada çıkarılacak kuvvet bir Kolordudan, yani 30-50,000 kişiden az olmalıdır; yoksa kolayca ezilebilir...

Jilinski askeri bazı açıklamalardan sonra (ki bunların da Emile Laloy'da pek özeti vardır) karaya çıkacak ordunun kimlerle karşılaşacağını sorar. Kendisi ilk olarak Türkler'i görmektedir; bu sırada onların İstanbul dolaylarında 7 inci Kolorduları vardır; gerçekleşmesi şüpheli olan Enver Paşa'nın tasarına göre Türkler Boğazlar'ın Avrupa kıyılarına 3 Kolordu yerleştirmek düşüncesindedirler.

Sazonof karşılık olarak der ki, Bulgaristan ve Yunanistan da Rusya'ya karşı ortaya atılabilirler, ancak birbirlerine olan tarihi düşmanlıkları dolayısıyla biri bir yana katılırsa öbürü karşı yana katılır.

Böyle bir durumda Sırbistan'a güvenilebilir mi? Sorusuna karşı Sazonof şu yolda karşılık verir : Rusya'nın Boğazlar'a saldırısının bir Avrupa savaşı çıkmadan yapılabileceğini sanmak olanaksızdır; ve bu olursa Sırbistan'ın var gücünü Avusturya'ya karşı kullanması olasıdır.

Jilinski, bir Rus - Avusturya savaşında Sırb'ın Avusturya'ya saldırmasının önemini belirtir ve onun böylelikle 4 - 5 Avusturya Kolordusu'nu üzerine çekeceğini söyler. Bir genel savaşta Romanya durumunun önemi üzerine de bakışları çeker.

Sazonof, Romanya'nın ne yapacağı üzerinde kesin bir şey denilemeyeceği karşılığında bulunur. Bundan sonra Rusya'nın Boğazlar'da karşılaşacağı düşmanlar konusuna dönen Sazonof, Üçlü Bağlaşma ile Rusya arasında bir savaş olursa Almanya ve Avusturya'nın Boğazlar'a asker yollamayacaklarını ve olsa olsa İtalya'nın, Fransa ile sınırını boşaltması tehlikeli olmakla birlikte oraya belki bir seferi kuvvet yollayabileceğini söyler.

Sazonof'un genel siyasa üzerindeki sözlerine gelen Jilinski (Sazonof'un Çar'a vermiş olduğu 6-12-1913 tarihli rapordakilerin ana çizgileri), bir genel savaş olmadan İstanbul için vuruşabilmenin olanaksızlığına inandığını söyler ve şunları der: İstanbul'a karşı yollamak üzere asker ayırabilmek ve böyle bir sefer yapabilmek olanağı savaşın başındaki duruma bakar; bu işte kullanılacak olan Güney Kolorduları'nın İstanbul'a doğru yola çıkarılması için Batı cephesinde (Alman-Rus ve Avusturya-Rus) savaş olma-

ması veya orada başarılar elde edilmiş olması gerekir; yoksa işbu Güney Kolorduları Batı cephesine yollanılmalıdırlar, çünkü orada kazanılacak başarı, Boğazlar işinin de keskilini saptar; Batı cephesinde savaş olursa tasarımıza göre bütün birliklerimiz oraya yollanacaktır.

Sazonof'un, ordunun tasarlanan artışına göre bu kararda bir değişiklik yapıp yapılamayacağını sorması üzerine Jilinski şunlar der: Bu artış iki Kolordu'dan ileri gitmemektedir, bunlar 1915 ve 16 da teşkil edilecek ve Batı sınırı üzerinde bulundurulacaktır ve Alman ve Avusturya ordularının artışını ancak karşılayabileceklerdir; bundan başka yeni iki Kolordunun teşkili İstanbul'a 4 Kolordu yollama olanağını sağlamaz.

Bunun üzerine Girs, Kafkasya'daki Kolordular'ın İstanbul seferinde kullanılması, ve işbu kentte karmakarışıklık olursa Osmanlı-Rus sınırı üzerinde vuruşma olmayacağı için Kafkas Kolorduları'nın özgür kalabilecekleri düşüncesini ileri sürer.

Jilinski bunu kabul edemiyeceğini söyler ve der ki: İstanbul'a karşı yapılacak sefer bizi Kafkas sınırı üzerinde savaşmak zorundan kurtaramaz; Türk birliklerinin büyük bir kısmı Küçük Asya'dadır. Enver Paşa'nın tasarına göre Avrupa'da yalnız 3 Kolordu bulunacaktır; eğer biz İstanbul dolaylarına asker çıkarırsak Asya'daki Türk Kolorduları'nı Kafkas sınırı üzerinde alkoymalıyız; dolayısıyla sefer başlar başlamaz Kafkasya'daki üç Rus Kolordusu bu düşünce ile seferber edilmelidir.

Danilof şunları ekler: Kafkasya'daki birlikleri İstanbul'a karşı yollamak şu yönlerden de olanaksızdır ki yersel etkenler dolayısıyla onların seferberliği daha yavaş yapılmaktadır; Kafkas demiryollarının taşıma yeteneği azdır ve oradaki Rus halkı seyrek-tir ve işbu birlikleri içerden getirilecek ihtiyatlarla bütünlemek gerekmektedir. Kafkasya'da seferberlik üç hafta sürer. Danilof, İstanbul'a karşı yapılacak sefer için önceden birlikler seçilmesine ve tahsisine kesin olarak karşılık gösterir. Ne kadar çok kuvvet gönderilirse gönderilsin, Boğaz'ın dibinde bulunan bu kenti almaktaki güçlük bir yana da bırakılsa, biz bütün birliklerimizi Almanya ve Avusturya'ya karşı yollamak zorunda olabileceğimizi hep göz önünde tutmalıyız. Orada kazanılacak bir yen bütün öbür sorumluların eyi bir biçimde çözülmesini sağlar. Batıda savaş varken İstanbul için 4 Kolordu ayırmak yalnızca olanaksızdır.

Böyle bir durumda, üçüncü bir Devlet veya Devletler'in İstanbul'u ele geçirmelerini önlemek işi ise siyasal bir sorumdur.

Nemiç buna karşın bir düşünce ileri sürer ve der ki: Elbette her şeyden önce başlıca düşmana karşı güçlü olmak gerekir, ancak bu düşman İstanbul yolu üzerinde bulunmıyor, Almanya ve Avusturya'ya karşı kazanılacak bir yen İstanbul'u bizim elimize düşüremez; biz Batı sınırimız üzerinde döğüşürken orasını başkaları alabilirler. Eğer biz barış görüşmeleri sırasında orayı önceden ele geçirmiş bulunmanın sağlayacağı "hak,, kî ileri sürebilmek istiyorsak Batı'da savaşırken de İstanbul'u almak zorunda bulunabiliriz. Ancak bu olursadır ki Avrupa Boğazlar işinde bizce gerekli görülen şartları kabul eder. Eğer bugünkü kuvvetlerimiz bu işe yetecek gücde değilse onlara 3 kolordu daha eklemelidir.

Jilinski bunun olanaksız olduğunu söyler ve şunları der: Her Rus için Boğazlar'ın önemi o kadar büyüktür ki eğer onların Türkiye'nin elinden alınması tehlikesi görünürse orayı ele geçirmekten ve dolayısıyla İstanbul'a hemen bir ordu göndermekten kendimizi alamayız. Ancak bu, bir genel savaş doğuran bir bunalım (crise) sırasında olabilir. Olanaklıdır ki Boğazlar için yapılacak savaş Batı sınırimızdaki savaştan önce yapılsın ve bence işin böyle olması olasıdır; eğer böyle olursa İstanbul için birlikler ayrılabilir, ancak iş tersine olursa (yani genel savaş, İstanbul için yapılacak savaştan önce başlarsa) ayrılamaz. İstanbul için 7 nci ve 8 inci Kolordular ayrılmıştır; ancak bunlar, Batı cephesi için yapılmış olan tasarlarda işbu cepheye ayrılmış bulunmaktadırlar.

Bundan sonra Jilinski işbu birlikler üzerinde bir takım ayrıntılara geçer ve bunların seferberliği dolayısıyla der ki: Karadeniz'deki taşıtlarımızın eksikliği dolayısıyla işbu taşıtları anıklamak karadaki seferberlikten biraz daha çok zaman alır; dolayısıyla onların durumu düzeltilmedikçe kara seferberliğini çabuklaştırmaya çalışmaktan bir şey kazanılmaz.

Amiral Grigoroviç bu söz için doğrudur der ve ilk takımın 10 uncu günden önce gemilere bindirilemeyeceğini söyler.

2) *Seferi orduyu gemilere bineceği limanlara kadar götürecek taşıt yolları sorumu.* — Jilinski bunların genel olarak eyi olduklarını ve Odesa'ya götürenlerin daha da eyileştirildiğini söyler.

3) *Bir çıkarma yapılabilmek için gereken taşıtlar* — Amiral Grigoroviç Karadeniz'deki Rus taşıtlarının çok az olduğunu, asker taşımaya yarayamayacaklarını ve onların seferber edilmesi için bir örgüt (teşkilât) bulunmadığını söyler ve bu iş üzerinde ayrıntılar vermesini Nemiç'ten diler; o da der ki: Taşıtların anıklanması için 10-12 gün gerekmektedir, seferberlik buyruğunun yayınlanmasıyla askerimizin karaya çıkarılması arasında iki hafta geçecektir; eğer taşıt gemileri bunu yapar yapmaz bindirme limanlarına dönerlerse ikinci gezilerini birincisinden bir hafta sonra yapabileceklerdir; bugünkü duruma göre birden taşıyabilecekleri asker sayısı 20,000 i geçemez. Birden bir Kolorduyu taşıyabilmeleri için Karadeniz tecim donanmamızın topunu seferber edebilecek bir örgüt kurulmalıdır; amma her an bu donanmanın ancak bir kısmı bu denizde bulunmaktadır. 2-3 yıl, çalışılırsa 2-3 Kolorduyu birden taşımak olanağı elde edilebilir, ancak bunun için yabancı taşıt gemilerini de kullanmak gerekir. Taşıma işini kolaylaştırmak için başlıca çare tecim donanmamızı arttırmaktır, ilgili şirketlere gemilerini arttırmaları ve hele asker taşımaya yarar gemiler elde etmeleri için yardımda bulunulmalıdır; bu işe yarar 15 geminin tecim donanmamıza katılması bir Kolordunun birden taşınmasını olanaklı kılar.

Prens Trubetzkoy Karadeniz tecim donanmasının artışının tutsal önemini de belirtir ve bu yolla yapılan Rus çıkartının % 95 inin yabancı gemilerle yapıldığını söyler.

Sazonof'un önermesi üzerine Toplantı işbu donanmanın artırılması için gereken ölçemlerin anıklanması dileğini kabul eder.

Girs, İstanbul'a taşınılacak birliklerin, seferberliğin bilitletlenmesinden ancak 15 gün sonra oraya varabilmesi konusu üzerinde durarak bunu çok uzun bulur; eğer bu asker çıkartma işinin İstanbul'da karmakarışıklıklar ve kırımlar olması dolayısıyla yapılacaksa çok çabuk davranılması gerektiğini söyler ve en kısa olarak bu işin kaç günde yapılabileceğini sorar.

Nemiç, işin tecim donanmasının anıklığına baktığını söyler ve eğer Gönüllü donanması (hükûmete bağlı bir taşıt şirketi) gerektiği kadar askerileştirilebilirse seferber bir tümenin bir haftada İstanbul'a taşınabileceğini söyler.

Sazonof, bütün seferi ordunun 4 - 5 gün içinde Boğaziçi'ne varması gerektiğini söyler.

Amiral Grigoroviç doldurulması gereken bir çok eksikliği sayar ve der ki : bu yaz Karadeniz'de yapacağımız çıkarma denemesi bize çok işe yarar şeyler öğretecektir; bu işin ne kadar çabuklukla yapılabileceğini de gösterecektir; yaz manevraları sırasında seferber bir tümeni iki defada Kafkas kıyılarına çıkaracağız. Bu birliğin yarısı bir limana ve öbür yarısı herhangi bir kıyıya çıkarılacaktır; ilk çıkış biçimi bir Bulgar limanına ikincisi ise Türk kıyılarına çıktığımız halde karşılaşacağımız duruma benzeyecektir. Acınacak olanı şudur ki, tutumlu davranmış olmak ve tecim işlerimizi bozmamak için bu işte çok gemi kullanamayacağız.

Bundan sonra yine tecim gemileri ve bunların asker taşıma işine daha elverişli olmaları için alınması gereken ölçemler üzerinde görüşülür.

4) *Karadeniz'deki savaş donanmaları.* — Bundan sonra toplanan Karadeniz'deki Rus savaş donanmasının Osmanlıninkinden üstün olması ve Boğazlar'ı zorlayıp ele geçirebilmesi için gereken ölçemler üzerinde konuşur.

Neniukof der ki : Bu gün Karadeniz üstünlüğü kesin olarak bizdedir; ancak önümüzdeki sonbaharda Türkiye'nin İngiltere'ye ısmarlamış olduğu *Reşadiye* ve Brezilya'dan satın almış olduğu *Rio de Janeiro* (sonra *Fatih Sultan Mehmet* adı verilecektir) dridnotları Türk donanmasına katılacaktır, Çok acıklı olarak biz Karadeniz'de bunların karşısına tek bir dridnot çıkaramayacağız, dolayısıyla Karadeniz'de üstünlük Türkler'e geçecektir; bu böyle kaldıkça Boğazlar'a saldıramayız. Bu durum ancak 1915 yazında değişecektir, şu şartla ki Türkler yeni gemiler elde etmesinler, ancak geçmiş gösteriyor ki bunu yapmalarına mali engel bile yoktur. Rus Amiralligi'nce alınmış olan çetin ölçemler yüzünden 1916 da bitmesi beklenen iki dridnotumuzdan *İmparatoriçe Mari*'nin 1 Haziran ve Aleksandr III. ün de 1 Eylül 1915 de bitmiş bulunmaları sağlanılmıştır. Genel olarak Türk deridnotlarının savaşta bizimkilere üstün olacakları sanılmaktadır; gerçektense bu üstünlük önemli değildir; onların ağır topları 34 ve bizimkiler 30 santimlikse de Türk donanmasının cephanesi İngiliz olup aynı çap için bizimkilerden daha gücsüzdür; dolayısıyla umulabilir ki 1915 de bizim deridnotlarımız Türk dridnotlarını denkleştirebilir; ve bugün elimizde bulunup bugünkü Türk donanmasındaki gemilerden çok güçlü olan dört eski zırhlımız bize üstünlüğü sağlar. 1915 sonun-

da Rus donanması *Katerina II* adlı bir üçüncü dridnotla ve 1916 da iki kruvazörle berkitilmiş olacaktır. Bundan başka bir dördüncü dridnotun yapılması da kararlaştırılmıştır; bu 1917 de bitmiş olacak ve böylelikle bir dridnotlar tuğu (brigade) bütünlenmiş olacaktır. Bu son dridnottan başka da 2 kruvazör, 8 torpido ve 6 denizaltı 1917 de bitmiş olacaktır.

Bu gemilerin ne ölçüde bize Karadeniz egemenliğini sağlayacakları gerek Türkler'in gerek bizim ilerdeki silâhlanmamıza bakar. Türk programı 6 dridnot'un ve 12 açık deniz torpidosunun alınmasını göz önünde tutmaktadır.

Amiral Grigoroviç, daha sonraki yıllarda Karadeniz'de bir ikinci dridnot tuğu kurmakla ora donanmamızı büyük ölçüde berkitmek düşüncesindeyiz der- Toplantı bu demeci çok iyi karşılar ve bu işin bir an önce gerçekleşmesini diler- Bundan sonra Amiral şunları ekler: Rio dō Janeiro dridnotunu biz almayı düşünmüştük, ancak İngiliz kaynaklarından onun satılmayacağını öğrendik ve bu yüzden Türkiye onu satın alma fırsatını buldu. Deniz Bakanlığı Türkiye'nin satın alabileceği başka dridnotların onun eline geçmesini önlemek için çok ilgili davranmaktadır. Öğrendiklerimize göre Arjantin Hükûmeti, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaptırmakta olduğu Rivadavia ve Moreno'yu ve Şili Hükûmeti de Almirante Latorre biçimindeki iki dridnotu belki satmaya onaşır. Bunlardan başka satılık gemi bulunmayışına göre bunların Rusya'ca alınması hem Türkler'in eline geçmelerini önler, hem de Rus donanmasının berkitilme işini çabuklaştırır. Çar bu düşünceleri onadı (tasvip) ve satılık dridnotların alınmasını buyurdu. Satın alacağımız dridnotlarla Akdeniz donanmamızın çekirdeği kurulacak ve böylelikle Türkler'in Karadeniz'de elde edecekleri üstünlüğü denklemeğe yarayacaktır (Boğazlar usulü dolayısıyla Rusya dışardan satın alacağı bu dridnotları Karadeniz'e sokamayacağından onlarla Osmanlı'yı Akdeniz'de sıkıştırmak düşüncesindedir).

Girs bu tasarı beğenir, Sazonof ta öyle yapar. Girs, Türkler'in aldıkları iki dridnot'un (daha İngiltere'de yapılabilmektedirler) onlara sağlamış olduğu tinsel (manevi) güç üzerinde uzun uzadıya konuşur.

Amiral Grigoroviç der ki Türkler bu aşama çapraşık ve örüşük (compliqué) gemilere birden bire alışamazlar; yabancılardan

yardım görmedikçe onları yönetemezler (idare); ve bu gibi gemilere komutanlık etmeyi öğrenmek için en aşağı üç ay geçmelidir.

5) *Kafkas demiryolları*. — Jilinski der ki: Ulusal korunma işimiz, bir an önce Kafkasya'yı aşan demiryolunun yapılmasını gerektirir. Bu yapılmadıkça Türk sınırları üzerinde yapılacak bir savaşta ordumuzun geri ile bağlantısı eyi bir biçimde olamaz. Karadeniz demiryolu Kafkas'ı aşan demiryolunun yerini tutamaz, o denizden de dövülüp yok edilebilir ve Suram'a çıkış biçimi ondan beklenebilecek asıların bir çoğunu hiçe indirmektedir. Bundan başka bugün pek yavaş olan Kafkas birliklerinin seferberliği bakımından da Kafkas'ı aşan demiryolunun yapılması son aşama önemlidir. İstanbul'a saldırınca Türk sınırına da saldırmamak olamayacağı için, Kafkas'ı aşan demiryolunun yapılması Boğaziçi'ne saldırıyı anıklayan (hazırlayan) ölçemler arasında sayılmalıdır.

Prens Trubetzkoy şunları der: Rus-Türk sınırı üzerindeki savaşlar ya Boğazlar'a doğru götüren vuruşmalardan veya Ermenistan'da (Doğu Anadolu demek istiyor) çıkacak karışıklıklardan doğabilir. Kafkas'ı aşan demiryolunun yapılması, işbu ülkeye yakın Türk vilâyetlerinde demiryolu yapılması yüzünden bizim için doğacak tehlikeyi azaltır. İşbu vilâyetlerde demiryolu yapılmasını önlemek artık elden gelememektedir, bunlar bizim sınırımıza varmadan Kafkas'ı aşan demiryolunu bitirmemiz gerekir.

Jilinski, Kafkas'ı aşan demiryolundan başka işbu ülkede sevkülceyi önemde bir kaç demiryolunun daha yapılması gerektiğini söyler: 1) Tiflis - Kars - Sarıkamış - Karaorgan demiryolunun çiftleştirilmesi, bu yapılmaktadır; 2) Suram yanında Moihailow durağından, Borjom üstünden Kars'a giden bir demiryolunun yapılması, bunun bir kolu Olti'ye uzatılır; 3) Batum'dan Kars'a giden bir demiryolu asılı olur; bunu bir şirketin de yapmak istediği anlaşılmaktadır.

* * *

Geniş bir özeti yukarda görülen ve 5/4/1913 de Çar'ca onanan işbu toplantının zaptından kolayca anlaşılacağı gibi, Çar Hükûmeti, Doğu Anadolu Vilâyetleri'ni az çok örtülü olarak ta olsa kendi etki bölgesi tanıyan ve ona Osmanlı ordusu üzerinde genel bir gözetim hakkı veren 8/2/1914 tarihli Osmanlı - Rus anlaşmasından sonra ve 1914 - 18 genel savaşının öngününde İstanbul ve

Boğazlar'ı ele geçirmek için var gücile anılanmaya koyulmuştur; Bundan başka Anadolu Doğu Vilâyetleri'nde de bazı kürt oymaklarını ve onların ileri gelenlerini ele almaya ve onlar yolu ile oralarda kargaşalıklar çıkartmaya çalışmaktadır ve bu gibilerini Osmanlı Hükûmeti'nin elinden kurtarmak için Rus konsoloslukları birer sığınak olmuştur.

Bu gidişi durduran 1914-18 savaşının patlaması olacaktır.

X. — 1914 DE GENEL SAVAŞ ÇIKINCA

Boğazlar sorumunun 1914 - 18 genel savaşının patlamasındaki etkisi — 1914 de patlak veren Avusturya - Sırp karşılığının Çar Hükûmeti'nce bir genel savaşa doğru yöneltilmesinin (tevcih) türlü etkenlerinden (amil) bir ikisini göstermesi dolayısıyla yukarda sözü geçen Deniz Kurmayı Nemiç'in 14/12/1914 tarihli bir raporundan bir kaç parçayı aşağıya koyuyoruz.¹ Bu rapor Osmalı Hükûmeti savaşa katıldıktan sonra yazılmış olmakla birlikte 1913-14 yıllarını ve genel savaşı çıkaran etkenleri, ilgili olduğumuz yönden, aydınlatmaktadır :

“...Avusturya ve hele Almanya, silâhlanmalarını eşsiz bir biçimde çabuklaştırdılar ve komşu devletler kendi ölçmelerini (tedbir) yürürlüğe sokmadan Germen - Slav sorumunu bütün genişliğiyle ortaya attılar.

“(onlara göre) Sırbistan kendi dileğiyle Avusturya'ca yutulmaya (absorbition) onaşmalıydı (razı); Avrupa artık kesin biçimde, şunu tanımalıydı ki: genel olarak Batı ve Güney ve özel olarak ta Balkan Slavları'nın tek keskili (mukadderatı) Germen kültürüne ve Germen sanayiine, yani Avusturya ve Almanya'ya “Etnografik alan,, işini görmektir. Eğer bu biçim düşünüşe istenilerek onaşılmazsa bunu Avusturya, Sırbistan'a ve Almanya ile Avusturya'nın silâhlı bağlaşması da Avrupa'ya, ordularının gücü ile zorla kabul ettirecekti.

“Sorumu bu kadar yüzsüzcesine ortaya atmak hemen bütün Avrupa devletlerini tâ içlerine kadar incitti. Bununla birlikte bunlar (Avrupa Devletleri), hiç olmazsa bir Avrupa savaşının sonsuz kan akıtımını önlemek düşüncesiyle, eğer elden gelirse zavallı

¹ J. ve B. s. 80-102

Sırbistan'ı kurtarmak ve Avusturya ve Almanya'yı memnun etmek için siyasal yarı anlaşmalar (compromis) aramaya koyuldular. Besbelli idi ki Sırbistan'ın kendi bağımsızlığını korumak yolundaki haklı isteğiyle Avusturya'nın açıkça biltilenmiş olan bu bağımsızlığı ortadan kaldırma düşüncesi arasında bir yarı anlaşmaya varmak olanaksızdı.

"Bütün Devletler arasında bir tanesi vardı ki Almanya'nın yüzüstücesine savı (insolante prétention) karşısında bu geniş ve karmaşık sorunun her ne biçimde olursa olsun bir yarı çözülmesiyle yetinememek durumunda bulunuyordu.

"Bu Büyük Devlet Rusya'dır.

"Rusya, "Çargrad,"¹ (Çarkent anlamında olup Ruslar'ca İstanbul'a verilen addır) yolu ile Doğu ve Batı'ya götüren Boğazlar'daki ve Balkanlar'daki siyasal durumunun kendisi için can alacak olan önemini daima açık olarak görmüştür. En eyi Rus Devlet adamları hiç bir vakit Türkler'in ergeç bu "acunsal,"² yerden (position mondiale) kovulacakları ve onların yerine güçlü yeni bir Doğu İmparatorluğu Hükûmeti'nin - yurdumuzun Hükûmeti - geçeceği üzerinde hiç bir vakit duruksamamışlardır. Ancak sağlam bir ayakla Boğaziçi'ne ve Çanakkale'ye yerleşmekleedir ki Rusya, bütün Doğu Avrupası'nda ve Asya'nın bir kısmında bulunan ulusları bir devlet içinde toplamak, aralarında barışı sürdürmek ve onlara "Avrupa,"³ kültürünü vermek yolundaki tarihi ödevini (mission historique) yerine getirebilir.

" Bu düşünce Rusya tarihinin en eyi devirlerinde onun dış siyasasını esinlemiştir (a inspiré) , , .

Bundan sonra Nemiç yukarlarda görmüş olduğumuz İstanbul ve Boğazlar'a karşı 1913 Rus anıklıkları üzerinde uzun uzadıya yazar ve der ki :

" Böylelikle geçen yıl (1913) Rus Hükûmeti, büyük bir Avrupa savaşı çıkarsa Doğu Sorumu'nu Rusya'dan yana çözülemeye, yani İstanbul, Boğaziçi ve Çanakkale üzerine egemenliğini kurmaya karar vermişti.

" *Rusya'nın böylece vermiş olduğu karar, içinde bulunduğumuz*

¹ ve ² Tırnak metinde vardır;

³ Tırnak metinde vardır.

savaştan önceki anlarda karşılaştığımız ağır ve karmaşık siyasal çatışma arasında onun davranışına sağlamlık vermeye önemli ölçüde yardım etmiştir. Doğrusu aranırsa Rus siyaseti şunu eyice kavramıştır ki Avusturya ve Almanya'nın Sırb işinden başarı ile çıkmaları Rusya'yı Boğazlar'a götüren yol üzerine hemen hemen aşılamaz engeller dikecek ve onun Slav soyundan olan ulusların koruyucusu rolünü çok güçleştirecektir. Ve Rusya savaşı kabul etmiştir.

“ Dolayısıyla özet olarak şunu söylemeliyiz ki Rusya ikinci ulusal savaşını şu olumlu siyasal amaçlarla yürütmektedir : 1) Germen - Slav sorununun Güney ve Batı Slavları'nı ilgilendiren kısmını hakka göre çözülemek; 2) Rus asıllarına göre Doğu Sorumu'nu çözülemek. „

. ,

Yukarda imlemiş olduğumuz kısım Rusya'nın 1914 de patlak veren Avusturya - Sırp karşılığını bir genel savaşa kadar götürmeyi neden göze aldığını anlattığı veya daha doğrusu Rusya'yı bu yola sürükleyen en önemli etkenlerden bir ikisini açığa vurduğu için önemlidir.

* * *

1914 yazında genel savaşın başlamasıyla Boğazlar sorununun burada incelediğimiz evresi kapanmış olur; artık bundan böyle Rusya, İngiltere ve Fransa için, içinde bulundukları bir ölüm kalım boğuşmasında Almanya ve Avusturya'ya karşı en önemli ve kendisine en çok gereksili bulunulan bir bağlaşıktır. Bu durumdan asılanarak, daha Osmanlı Hükûmeti savaşa katılmadan epeyi önce, hattâ işbu Hükûmet daha Boğazlar'ı bile kapamamışken, Çar'ın Bakanları 26 Eylül 1914 de Boğazlar sorunu ortaya atarlar¹. Fransız ve İngiliz Büyük Elçileri'ne Türkler'in artık Asya'ya çekilmeleri veya İstanbul'un Tanca gibi özgür bir kent olması, Ruslar'ın Büyükdere'de bir durak (station) bulunması gerektiği yolunda sözler söyler ve bu iş üzerinde görüşmelere başlamak istegini gösterirler.

Bu iş dolayısıyla gözden kaçırılmaması gereken bir yön de şudur ki o sırada Osmanlı Hükûmeti henüz yansızdır, ve eğer

¹ 1, ve B., c. I, s. 137.

savaşın sonuna kadar yansız kalırsa bütünlüğünün sağlanılacağı kendisine bildirilmiştir; bundan başka Çar'ın Bakanları, İstanbul ve Boğazlar konusu üzerinde başladıkları bu görüşmelerde, işbu yerlerin durumunda Türkler'e karşın olarak yapılmasını istedikleri değişiklikler için Türkler'in şu veya bu biçimde Rusya'ya karşı kötü yolda davranışlarını veya onların böyle bir biçimde davranmaları olasılığını ileri sürmemektedirler; bunun tersine olarak işbu Bakanlar bu tasar ve dileklerini, Türkler ne yaparlarsa yapsınlar, isterlerse sonuna kadar tam olarak yansız kalsınlar, Almanya ve Avusturya üzerine kazanılacak olan yenin doğal sonuç ve ürünleri gibi ortaya atmaktadırlar. O sırada ise Fransa'da Alman ordularına karşı "Marn", yeni kazanılmıştır ve Ruslar da Bukovinya ve Galiçya'da Avusturyalılar'a ve Lehistan'da hem Alman hem de Avusturyalılara karşı başarılar elde etmektedirler; ve Çar Hükûmeti'nin iştihasını bu gibi olaylar kabartmıştır.

Bunları yazarken Osmanlı Hükûmeti'nin 1914 de genel savaşa katılmasını beğendiğimizi söylemek istemiyoruz; bu olay burada dar bir çerçeve içinde incelediğimiz bir sorunun bir evresi dolaşısıyla muhakeme edilemeyecek kadar geniş ve önemli bir olaydır ve ayrıca bir incelemeyi gerektirmektedir.

Bitirmeden önce şunu da belirtmek gerektir ki Fransa ve İngiltere'nin İstanbul ve Boğazlar'ı Rusya'ya bırakmaya onaşmaları Osmanlı'nın Almanya ve Avusturya'nın yanında yer alıp kendilerine karşın olarak genel savaşa katılmasından sonradır.

Not. — Yukarda s. 107 nin ilk fıkrasının «Rusya'yı bu yolda sürükleyebilmiştir» sonuna gelmesi gereken aşağıdaki haşiye unutulduğundan buraya konulmuştur :

« Rus devlet adamlarının bu yolda sık sık oyuna gelmelerinin bir sebebi de çoklarının kendi tarihlerini, en yakın dipomatik tarihlerini bilmemeleri ve yayınlanmış kitaplarda sözü geçen siyasal belgelerden bile bâzen haberleri olmamasıdır. Buna örnek olarak Eylül 1908 de Buhlav'da Avusturya Dış Bakanıyla görüşmeye giden İzvoski'nin az aşağıda görülecek olan 26/6/1876 ve 15/1/1877 tarihli gizli Avusturya - Rus anlaşmalarından hiç haberi bulunmaması gösterilebilir. (Bak : Tanbe s. 194-195). »

DÜZELTMELER

Sahife	Satır	Yanlış	Doğru
95	4 (sondan)	dergisizliğini	değersizliğini
108	18	altında	alanında
109	11 (sondan)	geçirmekle	geçirmeye
145	8 (sondan)	edinsel	edimsel
150	2	anlatmaktadır	anlamaktadır
157	7	durumunu	durumu
157	7	gütmekte	görmekte

İÇİNDEKİLER

	Sahife
Boğazlar sorumunun bir evresi (1906-1914). . .	89
— İstanbul ve Boğazlar sorumu üzerindeki Rus görüşü . . .	90
II — Boğazlar'daki hukukî durum	103
III — Rusya'dan başka Büyük Devletler'in Boğazlar sorumu kar-	
şısındaki durumları	105
Avusturya-Macaristan	106
İngiltere	111
Almanya	122
Fransa	125
İtalya	125
IV — 1906-1909 Rus giriştii	125
1906 yılında Avrupa'nın genel durumu.	125
Rusya'nın İngiltere'ye baş vurması :	127
Osmanlı meşrutiyeti ve Rusya'nın Avusturya'ya baş	
vurması	131
V — Rakonigi anlaşması	154
VI — 1911 Rus giriştii	155
a) 1910 yılında durum	155
b) Fas sorumu çözülenirken	156
c) İtalyan-Osmanlı savaşı sırasında Rus giriştii	157
d) Trablus savaşı yüzünden Boğazlar'da çıkan güçlükler . .	169
VII — Balkan savaşları sırasında :	170
Genel durum	170
Balkan savaşının ilk devresinde ve barış görüşmeleri	
sırasında.	174
Balkan savaşının ikinci evresinde.. . . .	183
VIII — Balkan savaşıyla 1914 - 1918 genel savaşı arasında: . . .	185
Boğazlar sorumunun yeni bir evresi.	185
Temmuz 1913 de Edirne işinin yeniden ortaya çıkması . .	191
Liman Fon Sanders Paşa sorumu	191
IX — 1914 - 1918 savaşı başına kadar yapılan Rus anıklıkları .	196
Sazonof'un raporu	198
İstanbul ve Boğazlar sorumlarını incelemek için toplanan	
Rus Komisyonu	204
X — 1914 de genel savaş çıkınca.	212
Boğazlar sorumunun 1914—18 genel savaşının patlama-	
sındaki etkisi.	212

